

ISSN 2616-9444

Міністерства освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:

Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефон

для довідок:
(061) 228-75-26

Факс: (061) 228-75-26

Вісник

Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 4, 2018

Запоріжжя 2018

DOI Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки
<https://doi.org/10.26661/hznuj-2616-9444>

DOI № 4/2018

<https://doi.org/10.26661/hznuj-2018-4-111>

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки.
Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. № 4. 114 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 4 від 17.12.2018 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р.; Наказ МОН України № 1528 від 29.12.2014 р. збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки
внесено до Міжнародної науково метричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)
(з 1 січня 2015 р.).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор

– Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор

Заступник головного редактора

– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)
Болокан І. В.	– доктор юридичних наук, доцент
Бондар О. Г.	– доктор юридичних наук, доцент
Верлос Н. В.	– кандидат юридичних наук
Віхляєв М. Ю.	– доктор юридичних наук, доцент
Галіцина Н. В.	– доктор юридичних наук, доцент
Діхтєвський П. В.	– доктор юридичних наук, професор
Дугенець О. С.	– доктор юридичних наук, професор (Російська Федерація)
Ібрагімов С. І.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)
Курінний Є. В.	– доктор юридичних наук, професор
Кушнір С. М.	– доктор юридичних наук, доцент
Лана Офак	– доцент юридичного факультету Загребського університету (Хорватія)
Сильченко М. В.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Білорусь)
Стеценко С. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Уільям Дж. Уоткінс	– доктор юридичних наук (США)
Федчишин Д. В.	– кандидат юридичних наук
Шарая А. А.	– кандидат юридичних наук

ISSN 2616-9444 (Print)

ISSN 2616-9452 (Online)

© Запорізький національний університет, 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Рябовол Л.Т.

*ТЕОРІЯ ПРАВА ЯК ГАЛУЗЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДМЕТНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОЛЯ* 7

РОЗДІЛ II. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Тимченко Л.М.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ 15

РОЗДІЛ III. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Коломоєць Т.О., Кушнір С.М.

*RESTRICTIONS FOR PUBLIC SERVANTS ON DOUBLE JOB HOLDING
AND POSITIONS OVERLAPPING WITH OTHER TYPES OF ACTIVITIES:
CONTENT AND PROPOSALS FOR IMPROVING LEGAL FRAMEWORKS*..... 22

Курінний Є.В.

*ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ІНСТИТУТІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ*..... 32

Барікова А.А.

*ОЦІННІ ПОНЯТТЯ В ДІЯЛЬНОСТІ КАСАЦІЙНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО
СУДУ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ДОПУСТИМОСТІ ОСКАРЖЕННЯ
СУДОВИХ РІШЕНЬ, ЯКЩО СПРАВА СТАНОВИТЬ ЗНАЧНИЙ
СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЧИ МАЄ ВИНЯТКОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПОЗИВАЧА*..... 42

Бевз С.І.

*ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
ЯК ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ* 48

Сукманова О.В.

*ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ*..... 59

Шарая А.А.

*ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗАГАЛЬНИХ ОЗНАК*..... 66

Калниш Д.О.

*ЮРИДИЧНІ ЗАСОБИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ*..... 72

Титаренко М.В.

*СТИМУЛЮВАННЯ У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ ЯК РІЗНОВИД
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ*..... 81

Шевченко М.В.

*СУТНІСТЬ ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ,
ТА ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ЦЬОГО ЯВИЩА 92*

**РОЗДІЛ IV. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Плутницька К.М.

*ЕКОНОМІЧНЕ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК НОВЕЛА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 101*

**РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Ларкін М.О.

*КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА,
ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ФУТБОЛЬНИМИ УБОЛІВАЛЬНИКАМИ (ФАНАМИ) 107*

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ 112

*ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”) 113*

CONTENTS

SECTION I. TOPICAL ISSUES OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

Ryabovol L.T.

*THEORY OF LAW AS A SPHERE OF NATIONAL JURISPRUDENCE:
THE PROBLEM OF FORMATION SUBJECTS AND FUNCTIONS* 7

SECTION II. LABOUR LAW AND SOCIAL SERVICES LAW

Tymchenko L.M.

CONCEPT, FEATURES AND TYPES OF PUBLIC SOCIAL ASSISTANCE..... 15

SECTION III. ADMINISTRATIVE AND FINANCIAL LAW

Kolomoets T.O., Kushnir S.M.

*RESTRICTIONS FOR PUBLIC SERVANTS ON DOUBLE JOB HOLDING
AND POSITIONS OVERLAPPING WITH OTHER TYPES OF ACTIVITIES:
CONTENT AND PROPOSALS FOR IMPROVING LEGAL FRAMEWORKS*..... 22

Kurinyi Ye.V.

*PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF INSTITUTES
OF CIVIL SERVICE AND ADMINISTRATIVE JUSTICE IN UKRAINE* 32

Barikova A.A.

*ESTIMATIVE CONCEPTIONS IN THE ACTIVITIES OF CASSATION
ADMINISTRATIVE COURT FOR DETERMINING ADMISSIBILITY
OF JUDICIAL DECISIONS, WHERE THE CASE CONSTITUTES A SIGNIFICANT
PUBLIC INTEREST OR PARAMOUNT IMPORTANCE FOR THE PLAINTIFF*..... 42

Bevz S.I._Toc3879235

*PRINCIPLES OF THE EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW
AS PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE LEGAL REGULATION
OF STATE STATE MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE* 48

Sukmanova O.V.

*CONCEPT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM
OF PUBLIC ADMINISTRATION OF PROTECTION THE RIGHTS OF
PROPERTY IN UKRAINE*..... 59

Sharaia A.A.

*PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE RIGHT: CHARACTERISTICS
OF GENERAL SIGNS* 66

Kalnysh D.O.

*LEGAL MEANS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE
IMPLEMENTATION OF EXPORT-IMPORT TRANSACTIONS IN UKRAINE* 72

Tytarenko M.V.

STIMULATION IN SERVICE LAW AS A TYPE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE 81

Shevchenko M.V.

*THE ESSENCE OF MONEY LAUNDERING AND PRECONDITIONS
FOR ANTI-MONEY LAUNDERING MEASURES*..... 92

**SECTION IV. TOPICAL ISSUES OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

Plutytska K. M.

<i>ECONOMIC DOMESTIC VIOLENCE AS A NEW CONCEPT IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE</i>	101
---	------------

**SECTION V. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINOLOGY;
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY**

Larkin M.A.

<i>CRIMINALISTIC CHARACTERISTIC OF HOOLIGANISM THAT COMMITTED BY FOOTBALL FANS</i>	107
<i>INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS</i>	112
<i>THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES")</i>	113

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12:340.143(477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-01>

Теорія права як галузь вітчизняної юриспруденції: проблема становлення предметно-функціонального поля

Рябовол Л.Т.

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
вул. Шевченка 1, м. Кропивницький, Україна
lryabovol8@gmail.com*

Ключові слова:

право, теорія права, загальнотеоретична юриспруденція, предмет, функції.

У статті визначено позитивні й негативні чинники розвитку вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції. Констатовано, що радянсько-правову традицію бачення предмета цієї науки як двоєдиного не відкинуто. Необхідність відмежування теорії права від теорії держави обґрунтовано євроінтеграційними прагненнями України. Теорію права розглянуто як самостійну юридичну науку (загальну, методологічну, фундаментальну, синтезуючу, прогностичну), систему наукових знань про сутність і соціальне призначення, закономірності виникнення, функціонування і розвитку права, предметом якої є право як специфічне суспільне явище та юридичні категорії, концепції, теорії, тенденції, правосвідомість, правова культура. Встановлено, що функції цієї науки, в яких конкретизується її мета, завдання та призначення, реалізуються комплексно.

Надійшло до редколегії:

04.12.2018

Прийнято до друку:

05.02.2019

Theory of law as a sphere of national jurisprudence: the problem of formation subjects and functions

Ryabovol L.T.

*Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
str. Shevchenka, Kropyvnytskyi, Ukraine
lryabovol8@gmail.com*

Key words:

law, theory of law, general theoretical jurisprudence, subject, functions.

Positive and negative factors of development of the national general theoretical jurisprudence are defined in the article. It is stated that the soviet-legal tradition of the vision of the subject of this science as a dual has not yet been rejected. The necessity of delimiting the theory of law from the theory of state is justified by the european integration aspirations of Ukraine. The theory of law is considered as an independent legal science, a system of scientific knowledge about the essence and social purpose, patterns of the emergence, functioning and development of law.

It has been found out that the theory of law is in its essence social science, and in the system of legal sciences it is general, methodological, fundamental, generalizing and forecasting. The subject of her study is the law as a specific social phenomenon, and legal categories, concepts, theories, tendencies, legal consciousness, legal

culture. The purpose of this science – the accumulation and systematization of knowledge about the law and phenomena associated with it, and the development of ways to solve problems of legal theory and practice.

Appointment of the theory of law as a science is specified through its functions – the main directions of influence on theoretical jurisprudence and legal practice. All functions are interconnected, implemented in a comprehensive manner. Conditionally, they can be divided into two groups: general – characteristic of the theory of law as any sphere of knowledge; special – inherent purely the theory of law as a science, reflect the peculiarities of its subject matter. Functions of the first group are: cognitive, analytical, axiological, prognostic, scientific-applied, ideological and educational. The functions of the second group include: accumulative, system-oriented; methodological.

It is noted that the theory of law as a science is at the initial stage of its development, its place in Ukrainian jurisprudence is not yet defined, however, the separation of the theory of law from the theory of the state on specific subjects and their separate research today is an urgent necessity.

Загальнотеоретична юридична наука, відома багатьом поколінням вітчизняних правників під назвою «Загальна теорія держави і права», переживає складний і суперечливий період своєї історії, зазначає М. Козюбра [1, с. 13]. Суттєвого переосмислення потребують її методологія, зміст, структура. У контексті опису традицій та новацій у доктрині теорії держави і права І. Жаровська, посилаючись на М. Кельмана, вказує і на традиційний поділ цієї науки на два взаємопов'язані структурні розділи – теорію держави і теорію права, хоча нині, продовжує вчена, існують новації щодо поділу її на дві самостійні галузі знань [2, с. 253].

Тенденція до виокремлення загальної теорії права відповідає західній традиції права, наголошує А. Кучук. Доцільність і необхідність такого виокремлення у вітчизняній юриспруденції вчений пояснює не лише потребами розвитку самої правової науки, але і правничої освіти, оскільки, механістичне поєднання держави і права, на його думку, завжди буде чинником формування не правника, а юриста-нормативіста [3, с. 266].

Проблема сучасного етапу розвитку вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції викликає значний науковий інтерес. Її розробляли такі українські вчені:

Д. Вовк, К. Волинка, С. Гусарєв, О. Зайчук, М. Козюбра, О. Мурашин, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабінович, О. Скакун, В. Сухонос, О. Тихомиров, М. Цвік, Ю. Шемшученко. Окремі її аспекти поглиблено вивчали: С. Алаїс (у контексті дослідження праворозуміння в основних школах права), Т. Гуменюк (концепти функціонування сучасної юридичної науки), І. Жаровська (традиційність та новаторство підходів у сучасній теорії держави і права), М. Кельман (методологія сучасного правознавства), О. Коцюбинська (системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку теорії держави і права), А. Кучук (теорія правового поліцентризму), Л. Луць (проблеми та перспективи сучасної української правової науки), В. Селіванов (концепція розвитку вітчизняної юридичної науки) та ін. Проте, не можна не погодитися із М. Козюброю, що побудова цілісної, внутрішньо несуперечливої системи загальнотеоретичного правознавства, його остаточне звільнення від попередніх догматичних уявлень – це справа, очевидно, не одного покоління правознавців [1, с. 14]. Одним з напрямків наразі є окреслення предметно-функціонального поля теорії права як галузі вітчизняної юриспруденції.

Метою статті є обґрунтування атрибутивних властивостей – поняття та ознак, предмета, мети, завдань і функцій теорії права як відносно самостійної юридичної науки.

Передусім, визначимо чинники, які зумовлюють особливості сучасного етапу розвитку загальнотеоретичної юриспруденції загалом та становлення теорії права як науки зокрема. За результатами аналізу доступних нам праць з цієї проблематики всі відповідні чинники ми умовно розділили у дві групи: 1) ті, які здійснюють позитивний вплив, тобто, відкривають широкі можливості для оновлення вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції; 2) ті, які здійснюють негативний вплив, тобто, стримують таке оновлення.

До першої групи ми віднесли: системні зміни в усіх сферах суспільного життя й суспільній свідомості, ціннісних орієнтаціях та світогляді, науковій парадигмі, що разом детермінувало формування принципово нових цілей та завдань суспільного розвитку, моделей держави і права та взаємозв'язків між цими суспільними інститутами; деполітизація та деідеологізація вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції і перехід від методологічного монізму, притаманного радянській правовій науці, до світоглядно-методологічного плюралізму в дослідженні права й інших правових явищ; активізація інтеграційних процесів у науці й освіті та подолання тривалої ізоляції вітчизняної юридичної науки від європейської і світової культури та правової теорії, збагачення нагромадженими правовими надбаннями, як: невідчужувані права людини, верховенство права, правова держава тощо.

Як результат, у вітчизняній юриспруденції, вказує В. Селіванов, відбувається переоцінка ролі й соціального призначення держави і права, зміна правової ідеології з державоцентристської на людиноцілеспрямовану, інтенсивне розроблення новітніх ідей

праворозуміння, проблем методології і теорії пізнання правової дійсності, формування нового гуманітарного суспільного світогляду й правосвідомості, де елементи вітчизняного права становлять органічну частину демократичної правової культури [5, с. 12].

Чинниками другої групи є: політична нестабільність, що ускладнює реформування національної правової системи на засадах демократії, гальмує імплементацію загальнолюдських і європейських правових цінностей; інертність доктринального мислення; еклектичне поєднання різнорідних світоглядних ідей; збереження елементів політичної та ідеологічної заангажованості, старого предметного поля теоретичної юриспруденції, відсутність єдності поглядів не лише щодо предмета, але й назви цієї науки.

За таких неоднозначних і суперечливих умов досліджується нагальна проблема загальнотеоретичного правознавства – переосмислюється його предмет, який, до того ж, перебуває у постійному розвитку, оскільки перманентно змінюються явища і процеси, які він опосередковує.

На тлі пролонгації тоталітарної традиції в науці у деяких пострадянських країнах продовжує домінувати думка, що предмет теоретичної юриспруденції є двоєдиним, тобто, держава і право розглядаються в межах єдиної науки. Водночас юридична наука центральноєвропейських країн відкинула ідеологію нерозривної єдності держави і права, досить швидко трансформувалася і, як вказує М. Козюбра [1, с. 17], сприйняла європейську традицію, згідно з якою, в жодній західноєвропейській країні не існує базової загальнотеоретичної дисципліни, яка б у комплексі вивчала теорію держави і теорію права.

Одну з перших спроб модифікувати загальнотеоретичну юриспруденцію у контексті новітніх уявлень про співвідношення права і держави на пострадянському просторі

здійснив С. Алексєєв (Алексєєв С. С. Теория права. М. : Издательство БЕК, 1995. 320 с.). Серед вітчизняних вчених – П. Рабінович, котрий запропонував для цієї науки назву – «Загальна теорія права і держави», що, однак, принципово не змінило її суті. Наразі в Україні, позиція щодо відмежування теорії права від теорії держави та їх окремого дослідження поки що не сприйнята, проте, навіть, не відмежовуючи їх, О. Скакун [5, с. 4-5] вказує, що «... вихідним для визначення поняття юриспруденції є право...», «... предмет юридичної науки – це поняття права в усіх аспектах його теоретико-пізнавального прояву і вираження ...».

Не заперечуючи взаємозв'язків держави і права, М. Козюбра, разом з тим, вказує на доцільність і необхідність відокремлення теорії права від теорії держави. Вчений виходить з того, що, за всієї важливості зв'язків між правом і державою, вони становлять собою самостійні складні системи, які в той же час є підсистемами системи вищого рівня – суспільства. На обґрунтування своєї позиції він наводить переконливі аргументи й підсумовує: держава – необхідний компонент юридичної науки в цілому та загальнотеоретичної її галузі, який, однак, має досліджуватися лише у контексті взаємодії з правом, їх взаємовпливу; предметом загальнотеоретичної юриспруденції має бути держава не як соціальний інститут у всій багатоплановості його зв'язків і проявів, а як публічно-правовий інститут – правова форма організації суспільства; предметостворюючим для загальнотеоретичної юриспруденції, як і для юридичної науки в цілому, має виступати поняття права [1, с. 21].

Суголосною є наукова позиція А. Кучука [3, с. 8], котрий наголошує, що юридична наука має з'ясовувати закономірності виникнення, функціонування, розвитку правових явищ, а закономірності розвитку і функціонування держави – предмет політології. Правнича наука вивчає державу лише у контексті взаємодії

правових і державних явищ. Особливого значення це положення набуває у громадянському суспільстві, що розбудовує правову державу, в якій реалізується принцип верховенства права, розмежовується закон і право. Таким чином, для правничої науки важливим передусім є пізнання права.

Враховуючи викладене, теорію права розглядаємо як, до певної міри, самостійну юридичну науку, систему наукових знань про сутність і соціальне призначення, закономірності виникнення, функціонування і розвитку права. Суттєві риси цієї науки ми визначили, відштовхуючись від напрацьованих вітчизняних вчених – [7, с. 17-19], [8] тощо. Отже, теорія права як наука є:

- суспільною, оскільки, досліджує право як суспільне явище, а також інші суспільні явища, пов'язані з правом;

- юридичною – формулює правові категорії, досліджує загальні положення про право, передумови його виникнення й умови розвитку;

- загальною юридичною – досліджує істотні питання вчення про право, проблеми, важливі для юриспруденції в цілому;

- вихідною/ основоположною/ методологічною юридичною наукою, системотвірним елементом, стрижнем системи юридичних наук, оскільки, концептуальні положення та принципи, категоріально-понятійний апарат, сформульовані нею, застосовуються всіма юридичними науками у процесі дослідження їх специфічного предмета та вирішенні відповідних завдань;

- синтезуючою/ узагальнюючою – поряд із знаннями, отриманими у результаті розробки своїх специфічних питань, охоплює/ використовує/ узагальнює і наукові здобутки інших юридичних наук та правової практики;

- фундаментальною. Як вказують М. Цвік і Д. Вовк, пряма практична орієнтація не належить до головних завдань цієї науки, на юридичну діяльність безпосередньо впливає лише обмежене коло загальнотеоретичних здобутків [7, с. 18-19]. Відштовхуючись

від дефініції фундаментальної науки у п. 33 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9], теорія права – це наука, дослідження у галузі якої орієнтовані не на безпосереднє практичне використання, а на одержання нових знань про закономірності організації і розвитку суспільства, людини, їх взаємозв'язків; науковими результатами наразі є: висування гіпотез, розробка теорій, нових методів пізнання, пояснення правових явищ, виявлення закономірностей розвитку права;

- прогностичною, оскільки, вивчає актуальні проблеми, визначає перспективні напрями досліджень у межах власного предмета та предметів інших юридичних наук, а також у рамках міждисциплінарних досліджень.

Теорія права покликана досліджувати право як специфічне суспільне явище, соціокультурний феномен, безпосередньо вивчати:

- сутність права, правових і пов'язаних з ним явищ та процесів, тобто, істотні якості, що відрізняють їх від суміжних феноменів;

- закономірності виникнення, розвитку і функціонування права, тобто, зв'язки між явищами і процесами, що відбуваються в об'єктивному світі, наприклад, зміни історичних типів права. За О. Копиленко [10, с. 17], такі зв'язки є: причинно-наслідковими (засвідчують залежність одних явищ від інших); об'єктивними (існують незалежно від волі і свідомості суб'єктів права); необхідними/ неминучими (не можуть не виникати); загальними (виявляються у різних народів, у різні епохи та характеризують певні процеси і явища з огляду, на їх суттєві риси); усталені (підтримуються протягом невизначено довгого часу, не можуть зникати й руйнуватися під впливом інших явищ або процесів, з якими вони пов'язані та взаємодіють); закономірності також можна розглядати як постійні та стійкі тенденції, істотні для правової дійсності;

- систему юридичних категорій (право, норми права, принципи права, верховенство права, правосвідомість,

правовідносини, законотворчість, правозастосування тощо) як необхідний теоретичний фундамент юридичної науки та практики, що забезпечує внутрішню узгодженість та ефективність юридичної науки, законодавства, права в цілому;

- концепції – системи поглядів, певне розуміння предметів, явищ, наприклад, концепції соціальної, правової держави;

- теорії – вчення, сукупність висновків щодо існуючих відносин, взаємозв'язків предметів і явищ об'єктивної дійсності, наприклад, теорії походження права;

- тенденції – результат повторюваності певних правових явищ, що засвідчує, наприклад, стійкі напрями правового регулювання різних видів і аспектів правовідносин, як демократизація і гуманізація законодавства;

- правовий світогляд, правова свідомість та правова культура.

Таким чином, предметом теорії права (тим, що вона покликана вивчати) є право як специфічне суспільне явище, його сутність, іманентні властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку права, правових, та пов'язаних з ним, явищ і процесів, а також юридичні категорії, концепції, теорії, тенденції, правова свідомість та правова культура.

Метою теорії права є накопичення та систематизація знань про виникнення, функціонування і розвиток права, правових та інших явищ, пов'язаних з ним, а також розробка способів і засобів вирішення проблем юридичної теорії та практики. Своєю деталізацією мета знаходить у таких завданнях: 1) проаналізувати й описати внутрішню організацію права як регулятора суспільних відносин, а саме: розкрити сутність права, його відмінності від інших соціальних явищ, місце в структурі суспільства та суспільне призначення, а також зміст і форми його вираження й існування; проаналізувати систему права як цілісну сукупність її складових (норм, галузей, інститутів) та механізм

реалізації права; 2) описати існуючі/функціонуючі правові системи та прогнозувати їх стан; 3) удосконалювати юридичну техніку, законодавчу стилістику, методи тлумачення права тощо.

Призначення теорії права як науки конкретизується через її функції – основні напрями впливу на теоретичну юриспруденцію і юридичну практику. Всі функції взаємопов'язані, реалізуються комплексно, що кореспондується із системним характером самої теорії права як науки. При цьому, враховуючи наукові результати, викладені у літературних джерелах – [3, с. 8] [6, с. 11-12], [7, с. 21-24], [8] тощо, умовно їх можна поділити у дві групи: 1) загальні – властиві теорії права як будь-якій галузі знань; 2) спеціальні – властиві суто теорії права як науці, відображають особливості її предмета.

Функціями першої групи є:

- пізнавальна/ евристична – накопичення наукових знань про право і явища, пов'язані з ним, правову реальність; сприйняття, осмислення, розуміння, пояснення, інтерпретація цих знань;

- критична/ аналітична – критична оцінка виявлених властивостей, тенденцій, закономірностей функціонування і розвитку права з метою підсилення їх позитивних якостей та усунення негативних;

- аксіологічна – встановлення ціннісного значення/ потенціалу права, вивчення права як цінності та правових цінностей (права та свободи людини, верховенство права тощо);

- прогностична – наукове передбачення шляхів та результатів розвитку права, запобігання виникненню проблем, які можуть постати у правовій сфері;

- практично-організаційна/ науково-прикладна – не тільки формування теоретичного фундаменту юриспруденції, але й вирішення завдань, які виникають у правовій практиці;

- світоглядно-виховна – обґрунтування системи поглядів на право та здійснення відповідного виховного впливу на суспільну й індивідуальну свідомість/ правосвідомість.

До функцій другої групи належать:

- акумуляційна – узагальнення та систематизація результатів і висновків, накопичених іншими юридичними науками та правовою практикою;

- системотвірна – інтеграція юридичних наук в гармонійну систему знань з єдиним категоріально-понятійним апаратом, сформованим у результаті узагальнення істотних ознак основних правових явищ. Наявність такої універсальної юридичної мови – важлива умова проведення не лише безпосередньо науково-правових досліджень, але й законотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної та іншої юридичної діяльності;

- методологічна – розробка системи методів пізнання правової дійсності як основи проведення досліджень усіма юридичними науками; актуалізована у зв'язку з переходом від методологічного монізму до плюралізму.

Нагальним наразі є концептуальний перегляд традиційних уявлень про державно-правові закономірності та поглиблене осмислення ролі юридичної науки в сучасному суспільстві, зазначає М. Кельман. Осмислення соціально-економічних, політичних, культурних змін та дослідження нових правових реалій повинні базуватися на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих у результаті перегляду філософських основ і методів наукового пізнання права, що є важливою передумовою розвитку як самої юридичної науки, так і формування ефективної системи правового регулювання, підсумовує вчений [4, с. 3, 4].

Отже, загальнотеоретична юриспруденція розвивається під впливом чинників, серед яких є як ті, що сприяють її оновленню, так і ті, що гальмують його, при цьому, деякі з них одночасно

здійснюють як позитивний, так і негативний вплив. Наразі українською юриспруденцією поки що не відкинута радянсько-правова традиція щодо бачення предмета цієї науки як двоєдиного.

У результаті проведеного дослідження теорію права розглядаємо як, до певної міри, самостійну юридичну науку, систему наукових знань про сутність і соціальне призначення, закономірності виникнення, функціонування і розвитку права. За своєю сутністю теорія права – суспільна наука. Як юридична наука вона є загальною, методологічною, фундаментальною, синтезуючою, прогностичною. Предметом її вивчення є право як специфічне суспільне явище та юридичні категорії, концепції, теорії, тенденції, правова свідомість, правова культура. Мета цієї науки – накопичення і систематизація знань про право і явища, пов'язані з ним, та розробка способів вирішення проблем юридичної теорії і практики. Функції, в яких

конкретизується мета, завдання та призначення теорії права (пізнавальна, аналітична, прогностична, системотвірна, методологічна, науково-прикладна, аксіологічна, світоглядно-виховна, акумуляційна), реалізуються комплексно, що загалом відбиває характер цієї наукової галузі як системи знань.

Очевидно, що теорія права як наука перебуває на початковому етапі свого розвитку, її місце в українській юриспруденції не визначене, більше того, вітчизняні вчені, переважно, поки що не готові сприймати її як самостійну галузь знань. Однак, відмежування теорії права від теорії держави за специфічними предметами та їх окреме дослідження є сьогодні нагальною необхідністю. Це детерміноване прагненням нашої держави інтегруватися в європейський та світовий простір, у тому числі науковий та освітній, подолати тривалу ізоляцію вітчизняної юридичної науки від європейської і світової культури і правової теорії й збагатитися відповідними правовими надбаннями.

Література

1. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваїте, 2015. 392 с.
2. Жаровська І. М. Сучасна теорія держави і права : традиційність та новаторство підходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 252–257.
3. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ ; Літера ЛТД, 2017. 312 с.
4. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства : становлення та основні напрями розвитку : автореф. дис. докт. юрид. наук : 12.00.01. К., 2013. 42 с.
5. Селіванов В. До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки. *Право України.* 2001. № 7. С. 12–14.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2009. 656 с.
7. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
8. Шестопалова Л. М. Теорія права та держави : навчальний посібник-довідник. К., 2011. URL : <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/TheoryLawState.html>
9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення : 20.01.2019)
10. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

References

1. Kozyubra, M. I. (2015), *Zagalna teoriya prava : Pidruchnyk* [General theory of law : textbook], Vaite, Kiev, Ukraine.
2. Zharovska, I. M. (2016), “Modern State and Law Theory : Traditionality and Innovative Approaches”, *Visnyk Nacionalnogo universytetu «Lvivska politexnika». Yurydychni nauky.* no 837, pp. 252–257.
3. Kuchuk, A. M. (2017), *Osnovy teorii pravovogo policentryzmu : monografiya.* [Fundamentals of the theory of legal polycentrism : monograph.], Litera LTD, Dnipro, Ukraine.
4. Kelman, M. S. (2013), “Methodology of modern jurisprudence : formation and main directions of development”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Kiev, Ukraine.
5. Selivanov, V. (2001), “The problem of developing the concept of the development of domestic legal science”. *Pravo Ukrayiny.* no 7. pp. 12–14.
6. Skakun, O. F. (2009), *Teoriya derzhavy i prava : Pidruchnyk* [Theory of state and law : textbook], Konsum, Kharkiv, Ukraine.
7. Czvik, M. V. and Petryshyn, O. V. (2009), *Zagalna teoriya derzhavy i prava : Pidruchnyk* [General theory of state and law : textbook], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
8. Shestopalova, L. M. (2011), *Teoriya prava ta derzhavy : navchalnyj posibnyk-dovidnyk.* [Theory of state and law : textbook]. Kiev, 2006, Ukraine. available at : <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/TheoryLawState.h>
9. “On scientific and scientific and technical activities” : Code of Ukraine on 26.11.2015, no 848-VIII, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
10. Zajchuk, O. V. and Onishhenko, N. M. (2006), *Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyj kurs : pidruch.* [Theory of state and law. Academic course : textbook], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ II. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364-21:364.6:316.42(477)(091)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-02>

Поняття, ознаки та види державних соціальних допомог

Тимченко Л.М.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
пр. Гараріна 26, м. Дніпро, Україна
lilya_83@ukr.net*

Ключові слова:
*соціальне забезпечення,
соціальний захист, державна
соціальна допомога, соціальні
ризик, низькозабезпеченість,
прожитковий мінімум.*

*Надійшло до редколегії:
04.12.2018
Прийнято до друку: 07.02.2019*

Досліджено історичні витoki становлення та формування соціального забезпечення на різних етапах розвитку суспільства. Сформульовано поняття державної соціальної допомоги, виходячи з сучасних потреб української держави та суспільства. Охарактеризовані основні ознаки державної соціальної допомоги. Надана класифікація соціальних допомог залежно від суб'єктів отримання, форми призначення, виду соціального ризику та цільового призначення.

Concept, features and types of public social assistance

Тymchenko L.M.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
26 Gagarin ave., Dnipro, Ukraine
lilya_83@ukr.net*

Key words:
*social assistance, social protection,
public social assistance, social
risks, low income nature, minimum
standard of living.*

The article is devoted the study of the concept of public social assistance. It considers historical stages of the establishment of public assistance. The author notes that history of social aids roots in primitive society. The origin of social assistance is explained by the emergence of moral feelings of altruism, aid, justice, which manifests as an instinct of self-preservation. The purpose of social assistance always has consisted in supporting outcasts, saving labour force and preventing starvelings' revolt. Various social institutions were entrusted with the organization of providing social assistance at different stages of the development of society. During the time of ancient states, the provision of social assistance depended on the will of the ruler, although it received some legislative consolidation. In the Middle Ages, the church assumed the role of the main social institution. At the end of the XVIII century, secular (private and public) associations, communities, agencies began actively develop along with charitable institutions initiated by the church. The secular charitable organizations sought to be independent of the church as an institution, to participate in the assistance relations on a secular basis. The aiming at self-realization, solving socially significant issues on its own based on

life experience, determining the spheres of assistance influence independently – all of these things motivated for the self-organization and the creation of charitable societies. Scaling up of private philanthropy, as well as increasing its role as a social institution encouraged the authorities to regulate it: establishment of charitable organisations was sanctioned by the government agencies, and the authority set social and economic preferences for the charitable subjects, controlled and often partially subsidized the activities of charitable organizations. At the present stage, social work is not only the assistance to people on lower incomes but also the individual approach to each person taking into account exactly his/her needs, which is aimed at increasing the person's ability to self-development and improve its adjustment to life in society. Social assistance is a system of measures aimed not only at financial supporting but also at bringing a person back to active life and work, restoring social status and forming of personal qualities, directions towards adaptation to the conditions of normal human life through legal and pecuniary protection of the existence, preparing for self-maintaining with the formation of the ability to movement and communication, independent self-provision of everyday life needs. In Ukraine, social assistance is provided on the basis of the following principles: targeting; accessibility; voluntary; priority in providing such assistance to minors, families with children, disabled citizens; provision of social assistance on the basis of established social standards in the size and at the level that corresponds to the needs of an individual and is conditioned by the economic opportunities of the state; the targeted use of funds specified for the provision of social assistance; inconvertibility of social assistance.

Кожна людина має право на гідне життя та соціальний захист. Визначення поняття державної соціальної допомоги ґрунтується на праві особи на соціальний захист, закріпленому у статті 46 Конституції України. Підпадаючи під вплив того чи іншого соціального ризику людина на деякий час, а можливо і назавжди втрачає здатність до трудової діяльності, самозабезпечення, а інколи і самообслуговування. У цьому випадку людина має право скористатися державною соціальною допомогою. Надання останньої повинно не просто захистити людину від голоду, але і створити умови для подальшого пристосування цієї особи до життя у суспільстві. Тому формування сучасного визначення і характеристик соціальної допомоги є дуже важливим для формування державної політики у сфері соціального забезпечення.

Дослідженню поняття соціальної допомоги були присвячені роботи

В.С. Андрєєва, І.М. Сироти, М.Л. Захарова, Е.Г. Тучкова, В.С. Тарасенко, В.В. Жернакова. Але більшість науковців звертають увагу на аліментарний характер соціальної допомоги і менше приділяють уваги її стимулюючій функції.

Тому метою цієї роботи є формування сучасного визначення соціальної допомоги, її характерних ознак, виходячи з історичного розвитку соціального забезпечення та сучасних вимог до соціальної політики держави.

Історія виникнення соціальних допомог знаходить своє коріння ще у первісному суспільстві. Звісно на цьому етапі розвитку людства соціальна допомога мала не постійний характер і в основному полягала у обміні дарами, побутових послугах та передачі частини виробленої надлишкової продукції вождям для використання на громадські потреби. Дослідники появу соціальної допомоги пояснюють виникненням

моральних почуттів альтруїзму, допомоги, справедливості, що проявляється як інстинкт самозбереження [3, с. 9]. За часів стародавніх держав надання соціальної допомоги регулювалось релігійними, моральними, а також законодавчими нормами. Метою соціальної допомоги в той час була підтримка знедолених, збереження трудових ресурсів та запобігання голодним бунтам. Так, у Стародавньому Китаї були розроблені основи соціальної політики у надзвичайних ситуаціях, які передбачали безкоштовний розподіл збіжжя, використання всіх пустуючи земель для посіву цього збіжжя, навіть переселення голодуючих у благополучні регіони країни [3, с. 14]. Особливий розвиток отримала соціальна допомога у стародавніх містах - державах Древньої Греції – Афіни і Спарта. За часів Солон було проведено ряд реформ, що сприяли захисту інтересів дітей, зменшилась кількість продажів дітей за несплату боргів їхніми батьками, на батьків покладался обов'язок навчати дітей певним професіям. Способом підтримання найбіднішого населення стало регулярне проведення сімпосій з безкоштовною роздачею їжі біднякам. Держава почала приділяти увагу і військовим, які отримали поранення або інвалідність на війні, надаючи останнім матеріальне забезпечення. За часів Стародавнього Риму розвиток соціальної підтримки населення збоку держави набрав ще більших обертів. В цей час держава бере під свій контроль систему допомоги дітям-сиротам, батькам, велика увага приділялась підтримці вдів, жінок, лікуванню бідних, допомозі постраждалим від стихійного лиха.

В період середньовіччя роль основного соціального інституту на себе взяла церква. Християнське милосердя як вид соціальної допомоги ідеологічно ґрунтувалось на релігійних догматах: у першу чергу на любові до ближнього (як до самого себе) і доброму, співчутливому ставленні до людей, які потрапили в нещастя [3, С.22]. Церковна соціальна допомога полягала у періодичній роздачі

милостині, утворенню шпиталів при монастирях. Особливе значення у розвитку освіти і науки відіграли чернечі ордени (антоніни, тамплієри, іоанніти). У XVIII–XIX ст. процес секуляризації призводить до політичного й економічного ослаблення церкви, зменшення її суспільної значимості, що позначилося на характері відносин соціальної допомоги. Церкву влада перестає розглядати як домінуючий суб'єкт допомоги. Вона звужує свою сферу діяльності як суб'єкт милосердя, припиняють роботу багато церковно-монастирських установ, знижуються можливості церковних приходів. Центральне місце поступово займають держава й інститути громадянського суспільства. Наприкінці XVIII ст. поряд із благодійними ініційованими церквою установами починають активно розвиватися світські (приватні й громадські) товариства, асоціації, агентства. Світські благодійні організації прагнули бути незалежними від церкви як інституту, приймати участь у відносинах допомоги на світській основі. Прагнення самореалізації, вирішувати суспільно значимі питання власноруч, спираючись на життєвий досвід, самостійно визначати сфери впливу допомоги – усе це спонукало до самоорганізації й створення благодійних товариств. Із збільшенням масштабів приватного благодійництва, а також підвищення його ролі як соціального інституту спонукало владу зайнятися його регулюванням: відкриття благодійних товариств санкціонувалося владними органами, влада встановлювала соціальні й економічні преференції суб'єктам добродійності, контролювала й нерідко частково субсидіювала діяльність благодійних організацій. Влада створювала нормативно-правове поле функціонування інституту благодійництва, що відбивало інтереси суб'єктів добродійності й суспільства в цілому. Новим типом благодійних закладів стали школи для дітей, які мали відхилення у фізичному й розумовому розвитку (сліпих, глухонімих, розумово

відсталих). Завдяки допомозі громадських діячів та приватних пропозицій широке поширення в Європі одержали денні притулки для дітей, які назвали дитячими садками. Вони створювалися для дітей, чий батьки були зайняті на виробництві, у першу чергу, для найбідніших верств населення. Старші діти навчалися в них основам ремесла, шиття, в'язання й т.д. З'являються й особливі об'єкти допомоги, що відповідали особистісним пріоритетам і індивідуальному баченню проблем суспільства. Наприклад, виникають товариства емансипації й захисту жінок, товариства влаштування богослужінь для глухонімих. У 1863 р. за ініціативою швейцарського бізнесмена Анрі Дюнана у Женеві було створено товариство Червоного Хреста, яке своїм пріоритетом визначило нові суб'єкти допомоги – поранені і хворі воїни. У подальшому ця ініціатива перетворилася в міжнародний гуманітарний рух Червоного Хреста й Червоного Півмісяця, у якому нині беруть участь близько 97 мільйонів добровольців у всьому світі [3, с. 62].

У період індустріалізації відбувається трансформація інституту сім'ї як суб'єкта соціального захисту людини. Так, у сільській сім'ї переважали негрошові форми соціальної допомоги: натуральна допомога (їжа, одяг), внутрішньосімейна реабілітація, послуги й фізична допомога. Якщо ж домогосподарство було нездатне реалізовувати захисні функції, то сільська громада допомагала тим, хто цього потребував. Міська сім'я, на відміну від сільської, більшою мірою могла користуватися зовнішньою інфраструктурою допомоги: лікарнями, де можна одержати медичну допомогу, дитячими садками, куди мати могла відвести дитину і зберегти трудову зайнятість, благодійними організаціями, професійно-груповими об'єднаннями, касами взаємодопомоги тощо.

На сучасному етапі соціальна робота – це не тільки допомога малозабезпеченим верствам населення,

але і індивідуальний підхід до кожної особистості із врахуванням саме її потреб, який спрямований на підвищення здатності цієї особистості до саморозвитку та покращення її пристосованості до життя у суспільстві.

До сучасних моделей соціальної політики належать ліберальна модель, континентально-європейська модель, скандинавська модель.

Особливість ліберальної моделі полягає в тому, що в питаннях соціальних, зокрема, забезпеченні свого добробуту, перевага надається не державі, а особистим зусиллям кожного окремого громадянина. Ця модель передбачає державні обов'язки з соціального захисту лише для найбільш вразливих груп населення [2]. Усі інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно, а при настанні того чи іншого соціального ризику матеріальна підтримка здійснюється за рахунок страхування. Також для такої моделі є характерним високий розвиток світського благодійництва. Ця модель найбільш поширена в США, Великобританії, Канаді, Австралії, Японії. Завдяки використанню ліберальної моделі зменшуються видатки держави, та зростає особиста відповідальність людини за своє життя.

Для континентально-європейської моделі є характерним об'єднання зусиль держави та великих корпорацій у забезпеченні соціального захисту. Роботодавці і самі працівники приймають активну участь у страхуванні, але і держава виділяє значні кошти на соціальне забезпечення. Ця модель має обов'язковою попередньою умовою високо й добре організоване суспільство і є підсумком політичної прихильності суспільства принципам добробуту [2].

У скандинавській моделі провідну роль у соціальному захисті відіграє держава за рахунок значних податків з громадян. Але намагаючись забезпечити належний рівень життя всім своїм громадянам незалежно від їх віку, освіти та працездатності, держава в той же час створює умови для лідарства,

безініціативності та відбиває будь-яке бажання до саморозвитку.

Для України, як держави, що розвивається і якій потрібні активні, ініціативні та підприємливі громадяни, більш характерною буде саме ліберальна модель. Тому, виходячи з особливостей цієї моделі, будемо формувати поняття державної соціальної допомоги.

Вперше поняття допомоги було досліджено В.С.Андрєєвим. На його переконання допомоги – це всі інші крім пенсій виплати аліментарного характеру з фондів для непрацевдатних, які є підтримкою громадян у встановленому законом порядку [1, с. 254].

На думку М.Л.Захарова та Е.Г.Тучкова, соціальні допомоги – це виплати, які здійснюються громадянам щомісячно, періодично чи разово з метою відшкодування повністю чи частково тимчасово втраченого заробітку або надання матеріальної підтримки [6, с. 122].

Досліджуючи поняття соціальної допомоги В.В.Жернаков зазначає, що соціальні допомоги – це грошові одноразові чи періодичні виплати, що виплачуються громадянам за рахунок коштів Державного бюджету та не залежать від майнового стану чи попередньої трудової діяльності [4, с. 91].

Взагалі поняття соціальної допомоги можна розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні – це всі види соціального забезпечення, які виплачуються в грошовій або натуральній формі. У вузькому розумінні – це виключна грошова чи періодична виплата, яка призначається окремим громадянам у порядку визначеному законом.

Варто звернути увагу на мету надання соціальної допомоги – це підтримка нужденних громадян та їх сімей, а підставою надання є стан нужденності, тобто такий рівень доходу, який не досягає прожиткового мінімуму, визначеного законом. Право на соціальну допомогу не обумовлено трудовою діяльністю та не пов'язано зі сплатою страхових внесків. Таким чином, виплата

допомог можлива лише за рахунок бюджетів різного рівня. Грошові виплати можуть встановлюватися як в твердих розмірах, так і в розмірах, які доповнюють доходи до прожиткового рівня, а послуги надаються безоплатно або з частковим відшкодуванням їх вартості.

Таким чином, допомога – це грошові періодичні соціальні виплати, що носять характер державної допомоги громадянам, яка надається у випадках і на умовах, передбачених законодавством з компенсаційною або іншою метою.

В той же час соціальні допомоги повинні не лише допомагати вижити людині, але і повинні спонукати її до активного життя та праці, відновлення соціального статусу та активної громадської позиції.

Таким чином, можна надати наступне визначення соціальної допомоги як системи заходів, спрямованих не лише на матеріальну підтримку, але і на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, самостійного забезпечення повсякденних життєвих потреб.

Серед основних ознак ознаки соціальної допомоги варто виокремити наступні:

- аліментарний характер, в тлумачному словнику аліментарний визначається як пов'язаний із живленням, харчуванням, тобто в правовому розумінні такі виплати пов'язані із забезпеченням головних життєвих потреб людини;

- метою соціальної допомоги є матеріальна підтримка громадян та забезпечення формування здатності до активного життя та праці;

- підставою виникнення права на соціальну допомогу є потрапляння особи під вплив певного соціального

випадку та неможливість отримання нею фінансової підтримки з інших джерел, наприклад страхування.

Соціальна допомога в Україні надається за такими принципами: адресності; доступності; добровільності; гуманності; пріоритетності в наданні такої допомоги неповнолітнім, сім'ям з дітьми, непрацездатним громадянам; надання соціальної допомоги на основі встановлених соціальних стандартів у розмірах та на рівні, що відповідає потребам особи й обумовлюється економічними можливостями держави; цільового використання коштів, призначених для надання соціальної допомоги; безповоротності соціальної допомоги. Адресність соціальної допомоги полягає у її цільовому характері та залежності розміру допомоги, що надається, від матеріального стану конкретного одержувача. Цільовий характер соціальної допомоги виявляється у відповідності виду та розміру допомоги конкретним життєвим потребам особи.

Підстави для класифікації видів соціальних допомог можуть бути різні.

За цільовим призначенням соціальні допомоги поділяються на допомоги:

- на компенсацію втраченої частини доходу (допомога по вагітності та пологах, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку),

- на повну заміну середньомісячного доходу, який громадянин з незалежних від нього причин не в змозі отримувати (допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, на поховання громадянина не застрахованого в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування),

- на доплату до основного доходу, якщо такий дохід нижчий за встановлений законодавством прожитковий мінімум (допомога малозабезпеченим сім'ям).

При поділі соціальних допомог на види найчастіше використовується підстава виникнення того чи іншого

соціального ризику. Таким чином, за видами соціального ризику допомоги поділяються на:

- 1) державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;

- 2) допомоги малозабезпеченим;

- 3) допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства;

- 4) допомоги на догляд за інвалідами внаслідок психічного захворювання;

- 5) державні допомоги сім'ям з дітьми;

- б) субсидії на оплату житлово-комунальних послуг;

- 7) державна допомога на поховання;

- 8) інші види допомог.

За формою призначення соціальні допомоги поділяються на одноразові грошові виплати (допомога на поховання) та періодичні (більшість видів соціальної допомоги).

Ще одну класифікацію соціальних допомог подає В.Л. Стрепко. На його думку, в залежно від організаційно-правових форм соціального забезпечення допомоги можна поділити на основні та неосновні. При цьому до основних належать державні допомоги, а до неосновних – допомоги органів місцевого самоврядування та допомоги коштом роботодавців [5, с.191].

Залежно від суб'єкта, якому надаються соціальні допомоги, останні поділяються на колективні (надаються усій сім'ї) та індивідуальні (конкретній людині).

Суб'єктивне право на державну соціальну допомогу виникає в разі настання соціальної незабезпеченості осіб, які не підлягають державному соціальному страхуванню або мають дохід, нижчий за прожитковий мінімум, встановлений державою. Вищезазначене свідчить, що законодавство визначає широке коло осіб, які мають право на допомоги, як правило, не пов'язуючи його з правовим становищем тих, кого забезпечують.

Отже, державну соціальну допомогу можна визначити як форму організації здійснення права на соціальний захист бідних громадян без урахування трудової діяльності та сплати страхових внесків.

Надання соціальної допомоги в Україні має дуже багато проблем. І в першу чергу, це стосується самого розміру допомоги, який через недофінансування державних програм соціального захисту малозабезпечених верств населення, нижчий від прожиткового мінімуму. Таким чином, сучасний розмір допомоги не забезпечує

людині навіть можливість нормально харчуватися, не згадуючи вже про витрати на особистий розвиток. Важливо також дослідити необхідність надання соціальної допомоги такій великій кількості людей. Можливо варто переглянути підстави її надання стосовно зменшення кількості отримувачів. Оскільки на сучасному етапі через велику кількість отримувачів і дуже маленький розмір соціальної допомоги, остання зовсім не виконує своїх основних функцій матеріальної підтримки та фінансової основи для подальшого самостійного розвитку.

Література

1. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР : учебник. М. : Юридическая литература, 1987. 458 с.
2. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL : <http://ipzn.org.ua/svitoviy-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/>
3. Історія соціальної роботи : навчальний посібник / уклад. : О. О. Кравченко, О. О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с.
4. Прилипко С. М., Гончарова Г. С., Юровська В. В., Конопельцева О. О. Право соціального забезпечення : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Жернакова. Х. : Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2013. 367 с.
5. Стрепко В. Л. Про види допомог за правом соціального забезпечення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 190–192.
6. Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 2. С. 121–126.

References

1. Andreev, V. S. (1987), *Pravo sotsialnogo obespecheniya v SSSR : uchebnik* [Social welfare law in USSR : a textbook], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
2. Pchuk, L. I. "Global experience of models of welfare policy and possibility of their use in Ukraine ", available at : <http://ipzn.org.ua/svitoviy-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/>
3. Kravchenko, O. O. and Matros, O. O. (2017), *Istoriia sotsialnoi roboty : navchalnyi posibnyk* [History of social work: a textbook], RVTs «Vizavi», Uman, Ukraine.
4. Prylypko, S. M., Honcharova, H. S., Yurovska, V. V. and Konopeltseva, O. O. (2013), *Pravo sotsialnoho zabezpechennia : navch. posib.* [Welfare law : a textbook], National university is the "Legal academy of Ukraine the name of Yaroslav Mudryi", Kharkiv, Ukraine.
5. Strepko, V. L. (2015), "On types of assistances according to welfare law", *Porivnialno-analichne pravo*, no. 4, pp. 190–192.
6. Tarasenko, V. S. (2014), "Concepts and types of social assistances", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 2, pp. 121–126.

РОЗДІЛ ІІІ. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 34.08:347.96:35.08:331.218.2

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-03>

Restrictions for public servants on double job holding and positions overlapping with other types of activities: content and proposals for improving legal frameworks

Kolomoets T.O., Kushnir S.M.

*Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovskiyi str., Zaporizhzhia, Ukraine
t_deputy@ukr.net*

Key words:

restriction, public servant, double job holding, positions overlapping, “filter” for anti-corruption activity, corrupt practices, corruption-related offence, exception, legislation.

Надійшло до редколегії:

04.12.2018

Прийнято до друку:

05.02.2019

Special restrictions for public servants occupy pride of place among the diversity of means preventing a conflict of private and public interests in the public service. They are called “special” due to their focus on special persons – persons empowered to exercise functions of the state or local self-government, and involve a special sphere of their coverage – public and official activities. One of the types of such restrictions is a restriction on double job holding and positions overlapping with other kinds of activities the fundamentals of which are consolidated in Art. 25 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”. Introduction of a relevant “filter” of anti-corruption activities of public servants in the domestic legislation is consistent with international legal standards of anti-corruption nature (United Nations Convention against Corruption, Recommendations No R (2000) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member states on codes of conduct for public officials dated May 11, 2000, patterns of foreign anti-corruption rulemaking), however, it differs by specific features of immediate consolidation. The latter was manifested in a quite simplistic, generalized approach of the legislator to drafting a relevant regulatory framework. Thus, it stipulated the grounds for different interpretations and application of the provisions of Art. 25 of the Law in practice, avoidance of legal liability for violation of a particular law by offenders. Based on a thorough study of the content of Art. 25 of the Law, comparative and legal analysis of the experience of foreign countries in relation to the statutory definition of such restrictions, the authors propose a number of recommendations for improving legal frameworks of use of the resource of this kind of special restriction for public servants (it is the goal of the article). In particular, it is proposed to consolidate the definition of “other gainful activity” at the regulatory level with the preservation of its features that allows separating it from an entrepreneurial activity. The author substantiates the expediency of making amendments in the context of the accumulation of provisions, which determine the range of persons who are subjected to the relevant restriction; introduction of a restriction on “institutional political activity” of a person for the period of his performance of state or local self-government functions; substitution of the word “restriction” by “prohibition” in article title for conformity of the title with the content of the article; specification of regulatory frameworks on exceptions in the general prohibition in relation to certain types of activities (teaching, scientific, creative, etc.). Introduction of relevant amendments to Art. 25 of the Law will promote certainty, stability, and justification of legal frameworks of using this restriction as an effective “filter” of anti-corruption activities of public servants in Ukraine.

Обмеження публічних службовців щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності: зміст та пропозиції щодо удосконалення нормативних засад

Коломоєць Т.О., Кушнір С.М.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
t_deputy@ukr.net

Ключові слова:

обмеження, публічний
службовець, сумісництво,
суміщення, «фільтр»
антикорупційної діяльності,
корупційне діяння,
правопорушення, пов'язане із
корупцією, виняток,
законодавство.

У розмаїтті засобів запобігання конфлікту приватних та публічних інтересів у публічній службі своє чільне місце посідають спеціальні обмеження для публічних службовців. Останні визнаються «спеціальними» завдяки тому, що зорієнтовані на спеціальних осіб – осіб, уповноважених на виконання завдань і функцій держави або місцевого самоврядування, та передбачають особливу сферу свого поширення - публічно-службова діяльність. Одним із різновидів таких обмежень є обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, засади якого закріплені у ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції». Впровадження відповідного «фільтру» антикорупційної діяльності публічних службовців у вітчизняне законодавство узгоджується із міжнародними правовими стандартами антикорупційного змісту (Конвенцією ООН проти корупції, Рекомендацією № R (2000) 10 Комітету Міністрів РЄ державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців від 11 травня 2000 року, зразками зарубіжної антикорупційної нормотворчості, щоправда, й відрізняється специфікою безпосереднього нормативного закріплення. Останнє знайшло прояв у дещо спрощеному, узагальненому підході законодавця до формулювання відповідного нормативного положення. Це, у свою чергу, обумовило підстави для різновариативного тлумачення та застосування положень ст. 25 Закону на практиці, уникнення винними особами юридичної відповідальності за порушення відповідного обмеження. На підставі детального опрацювання зміст ст. 25 Закону, компаративно-правового аналізу досвіду зарубіжних країн щодо нормативного визначення таких обмежень, запропоновано ряд авторських рекомендацій щодо удосконалення нормативних засад використання ресурсу цього виду спеціального обмеження для публічних службовців (це і визначено в якості мети роботи). Зокрема, запропоновано нормативно закріпити визначення «іншої оплачуваної діяльності», із закріпленням її ознак, що дозволяє відмежувати її від підприємницької діяльності. Автором обґрунтовується доцільність внесення змін стосовно акумулювання положень, які визначають коло осіб, на яких поширюється відповідне обмеження; впровадження обмеження щодо «інституційної політичної діяльності» особи на період виконання нею функцій держави або місцевого самоврядування; заміни у назві статті слова «обмеження» на «заборона» задля узгодженості назви і змісту статті; уточнення нормативних положень щодо винятків із загальної заборони стосовно окремих видів діяльності (викладацької, наукової, творчої тощо). Внесення відповідних зміст та доповнень до ст. 25 Закону сприятиме визначеності, стабільності, обґрунтованості нормативних засад використання цього обмеження як ефективного «фільтру» антикорупційної діяльності публічних службовців в Україні.

Recently, assurance of performance, effectiveness, quality of the public service, prevention of any corruption manifestation are mainly connected with eliminating any preconditions for the origin of a conflict of private and public interests among public servants in their professional activities that is a focus of the public service. Standardization of the relations, which are directly connected with a potential conflict of private and public interest in the activities of public servants and using of means for its solutions, in the national legislation while taking into account international legal standards, regulatory and law-enforcement experience of foreign countries and priorities of the domestic reform state-building and law-making processes is a quite justifiable. Ukraine is not an exception where the legislation consolidates “filters” aimed at preventing a potential conflict of private and public interests in the activities of public servants and providing guidance for impartial professional and careful fulfilment of state or local self-government functions to particular persons. One of these types of “filters” is a restriction for public servants on double job holding and positions overlapping with other kinds of activities and its principles are consolidated in Art. 25 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” dated October 14, 2014. Public service career of a person stipulates maximum concentration of his/her efforts and “all-out personal devotion” to serving public interests, and any “external activity” shouldn’t prevent a public servant from such activity and moreover, disturb or contradict it. Thus, by defining the frameworks of using the restrictions for public servants as a “filter” of their anticorruption activities in section 4 of the above-mentioned law the legislator quite justifiable distinguishes both principles of the kind of special restriction on employees – restrictions on double job holding and positions overlapping with other types of activities, stipulating its specific features, which, in turn, determine the realities of its application. Unfortunately, analysis of law enforcement shows that there are numerous cases when a public servant simultaneously carries out activities, which are aimed at

meeting public interests that is caused by the post held by a particular person, with other types of activities including one in the private sector. It, in turn, on the one hand, reduces the degree of “direct personal devotion” in performing public service activities and therefore, puts in doubts the expediency of person’s tenure of a post on the public service. The value of such person for the public service raises concern towards the fate of the public service in general and, on the other hand, it can stipulate a conflict (discrepancy, contradiction) of private interests of the public servant in carrying out other activities and public interest which is ensured by his/her activities related to the occupation of the relevant post. It raises the question about a predominant interest. Can a person focus own efforts on meeting both private (personal) and public interest? Can a person be a public servant under such conditions? In this context, there is a question towards objectivity, efficiency and quality of public service activities of a person and the public service in general. The standardization of the “filter” of the influence of “external activity” of a person on his/her official activities not only should be but must be absolutely definitive, sustainable and secured by the coercive power of the state. Thus, it is important not only to consolidate provisions of resource use of a relevant restriction in an individual article of the special anti-corruption legislative act but also to do it in such a manner that in practice, application of the provisions of this article ensures the effectiveness of the prevention of a conflict of private and public interests in the public service. Taking into account the activation of rule-making domestic activity aimed at improving the content of anti-corruption legislation, including the part of “filters” for prevention of a conflict of interest in the public service, and the issue of analysis of this restriction is substantially updated, acquires theoretical and practical significance. The development of the scientific foundation will make it possible to formulate proposals for improving the current legislation in terms of the use of this type of restrictions and to increase the effectiveness of law enforcement in this sphere of public

relations eliminating the grounds for arbitrary subjective interpretation of legislative provisions, diversification of the practice of law enforcement, concealment of the act of infringing a special anti-corruption restriction and avoidance of legal liability by guilty persons. It is important not only to take into account the available theoretical achievements on a particular issue (for example, papers of T. Berdnikova, V. Chorna, O. Hladun, K. Hoduieva, S. Zimnieva, A. Chumakova, V. Vasylieva, R. Kukurudza ta others [1]) but also a theoretical analysis of regulatory frameworks, foreign experience of regularization of the relations with the simultaneous use of both general and special research methods that will allow to find out the specifics of this type of restriction for public servants, the disadvantages of regulatory consolidation of the frameworks of using its resource in the domestic legislation and formulate proposals for their possible elimination, which is the express purpose of this paper.

Among the diversity of the special restrictions (a name is caused by the specific nature of the subject they are oriented on, and by the specific nature of the activities they are directly related to) whose provisions are consolidated in the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”, a restriction on double job holding and positions overlapping with other types of activities (Art. 25 of the Law) occupies its prominent place. Statutory consolidation of this type of restriction along with others is quite reasonable taking into account the main goal of public service activity of a person as a special subject due to which this restriction is available. If a person is vested with certain governmental powers to ensure the implementation and protection of public interest, it is important that this person is “personally oriented” on achieving this goal as best one can. And any of his/her “distraction” on other activities must be regulated that person doesn’t use own special status not for (and moreover against) public interest. Consolidation of the relevant restriction in the domestic anti-corruption legislation is consistent with international standards for legal regulation of the relations

of a conflict of interests on the public service, for example, p. 4 Art. 7 of the United Nations Convention against Corruption, Recommendations No R (2000) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member states on codes of conduct for public officials. They make it impossible for a public servant to hold any posts, carry out any activities, participate in different relations which are “incompatible” or “impede” the person to exercise the duties of special subject or envisage reports (procurement of permits) on “external activities” (“other gainful activity”, “out-of-the-industry activities”) under the established procedure. In addition, analysis of foreign legislation also indicates that this type of special restriction is quite common and a “model” of its regulation is “strict”. Thus, for example, the USA consolidates a restriction for public servants to hold “civil posts by order” and carry out any gainful professional activity simultaneously that “involves confidential relationship” [2, p. 41] because such conduct of a public servant is considered as “unsuitable”, “uncooperative” for the interests of the public service [3, p. 104]. In addition, the remuneration received by a public servant “out of business” may not exceed fifteen per cent of the official salary at the primary place of employment, and he/she is prohibited to receive “fee” for speeches, appearance in a public place, article’s authorship [2, p. 41], however, an exception to this rule is stipulated for members of the Senate [3, p. 104]. The legislation of Canada, India, Australia, and South Africa stipulates a restriction for public servants to hold other concurrent “gainful posts”, the legislation of Canada, Japan, and Great Britain etc. – to manage a business or have “certain relations in the private sector”, the legislation of Spain, Sweden, Great Britain, Korea, Poland, Mexico, Hungary, Italy, Ireland and others [2, p. 34 – 41] – to hold concurrent posts in the bodies of different branches of the government. In addition, it is possible to distinguish several approaches in the regulatory consolidation of this provision conditionally, as follows: a) enumeration of those posts or activities that are forbidden a public servant to be engaged in (or hold) (for

example, the experience of Argentina, France, Hungary, Italy etc.), and they are considered “incompatible with holding a certain position” [2, p. 33]; b) generalized formulation towards posts, but with the absolute impossibility to hold concurrent “external post”, engaging in “external activities” (for example, the experience of Germany, Spain). Despite the fact that such provisions are enshrined in the legislation of many countries, and in France, Poland, Germany and Spain they are “more stringent than in other countries” [4, p. 14]. Spanish legislation stipulates that “...individuals must perform their functions with complete devotion and have not to combine them, directly or with others, with any other public or non-public office where they can receive remuneration” [4, p. 38], “... they should refrain from holding ... other positions in organizations that can restrict their attendance of the workplace and devotion to the fulfillment of their main duties” [4, p. 36]. Restrictions cover both the private sector and various types of the public service and political activity. Thus, for example, Great Britain law provides “differentiation during the performance of official duties of institutional political and party political activity with the introduction of restrictions on double job holding and positions overlapping” [4, p. 45]. The main motto of rule-making of most foreign countries regarding the settlement of the issue of “external activity” of public servants is “... employees should not hold dual positions, participate in a commercial partnership or hold directorships in private companies” [4, p. 43]. Sometimes there is a statement that such activity is not obligatory gainful (for example, the legislation of the Czech Republic). Thus, restrictions or, more precisely, prohibitions on double job holding and positions overlapping are provided by legislation of many foreign countries choosing “strict” model of statutory consolidation, different detail degree of “external” posts or types of activities that, in its turn, also influences the effectiveness of law enforcement. Despite a certain distinction between “models” of normative consolidation of relevant provisions

(“British”, “French”, “German”, “Spanish” depend on detail degree and “rigidity” of the influence on a person [4, p. 43]). The main content of the latter is a typical – general prohibition (despite the fact that it is a “restriction for public servants”) on “external activity” related to concurrent posts in different types of public servant in the private sector and sometimes in political activity. A steady tendency of rulemaking towards the relevant sphere of relations – indication of an entity which is subjected to the standardization of conduct, specification (or through enumerating “external” posts, types of activities, or additional consolidation of other “filters” – maximum amount of “external fees”) of the content of a restriction or prohibition and reference to sanction for violation of a relevant provision. Their implementation in all their forms is effective due to specified and predicted nature, and stability of these provisions. Thus, consolidating a special restriction on dual job holding and combination of the main activities of a public servant with other activities, the domestic legislator should take into account both international standards of legal regulation of this type of relations eliminating conflicts of interest in the public service and positive experience in rulemaking and law enforcement of foreign countries proven by time and practice, which is considered one of the priorities of modern national rulemaking in the conditions of European integration and globalization.

In order to clear up the issue of conformity of the domestic counterpart with the specified international legal standards and models of foreign rulemaking and to mark its possible “problem” areas, it is worthwhile to focus on the analysis of the relevant provisions of the national legislation.

In the first place, it is necessary to turn attention to persons subjected to the relevant restriction. Thus, according to p. 1 of Art. 25 of the Law, they are considered “persons specified in paragraph 1 of part one of Article 3 of the relevant Law”, ie, such persons are “persons authorized to exercise functions of the state or local self-government”, and whose full list is given in the same paragraph of the article. An analysis

of this list shows that the legislator applies the appropriate restriction to all public servants and doesn't confine itself to civil servants or persons holding political office. And in this aspect, the domestic normative model of the standardization of relations, which are related to the restrictions for public servants on double job holding and positions overlapping with other activities, is consistent with international legal standards for regulating relevant relations and with foreign statutory analogues. At the same time, part 2 of Art 25 of the Law stipulates that the relevant restrictions "... are not applied to deputies of the Autonomous Republic of Crimea, local councils deputies (except those who exercise their powers in a particular council on a full-time basis) and jurors" [5]. Consequently, the legislator provides exceptions to the general rule for three categories of persons, and it is quite justifiable in the context of specific nature of their legal status and activities with which the legislator "binds a particular restriction. For these persons, the fulfilment of some functions of official nature does not involve a "permanent basis", acquisition of features of "permanent place of employment" and therefore, the performance of the relevant functions can be considered as the counterpart of double job holding. For this reason, the normative consolidation of an exception to the restriction on double job holding and concurrent positions for the above-mentioned persons, who are authorized to perform functions of the state or local self-government, is reasonable, logical, and justified. However, it is expedient to amend normative consolidation of this provision in Art. 25 of the Law. Instead of part 2 of Art. 25 of the Law which is directly devoted to the exception to the general rule, it would be quite possible to add "in addition to the deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea, deputies of local councils (except those who exercise their powers in a relevant council on a regular basis), jurors" to part 1 of Art. 25 after the words "... Article 3 of this Law". It would help to maximize the concentration of attention on persons subjected to this restriction while studying

the content of the article. At the very beginning of law enforcement, it is very important to determine the circle of subjects which are covered by this restriction and not to come round to it again after a detailed examination of restriction's content.

As noted above, although the legislator uses the word "restriction" in the title of Art. 25 of the Law, the text actually touches upon the prohibition. In addition, the same situation is typical both for normative regulation of the fundamentals of other restrictions in domestic legislation and for foreign rulemaking on this issue. Thus, for example, the legislation of Kazakhstan provides the "prohibition to engage in other gainful activities", Moldova – "impossibility to carry out other gainful activity ..." [6, p. 193]. The "prohibition" for double job holding for public servants can also be found in the legislation of Canada, the USA, Poland, Spain, France, and others. It should be fully aware that "prohibition" and "restriction" are concepts similar in meaning but they are identical by no means, and therefore their discretionary use is false. If a prohibition includes a total impossibility to perform any actions, a restriction has certain limits for the activity that is permitted or prohibited. A person abiding established limits carries out the legitimate activity. His/her activities are prohibited beyond fixed limits – "beyond limits" [7, p. 10, 31–32]. In this context, it is expedient either to amend the title of Art. 25 of the Law by substituting the word "restriction" with "prohibition" or to change the content of a relevant article by defining the borders of activities, which can be considered as one that is carried out concurrently or in overlap that it does not serve as a prerequisite for a conflict of interest in the public service.

Analysis of the content of Art. 25 of the Law makes it possible to distinguish conditionally three types of activities prohibited for some persons, as follows: a) entrepreneurial activity; b) other gainful activity; c) affiliation to a board of administration, other executive or supervisory bodies, supervisory board of an enterprise or organization with a view to profit. In general, the list of "prohibited

activities” proposed by the domestic legislator is in line with international legal standards and foreign counterparts of “gainful activity”, “activity in the private sector”, “activity in paid office”, “activity related to financial interest”, “activity related to business operations”, etc. At the same time, in practice, there are problems with the provisions of Art. 25 of the Law during their interpreting. If the definition of “entrepreneurial activity” with its inherent features can be found in the domestic legislation and at the same time, there is a lack of the definition of “other gainful activity” that determines the preconditions for the manifestation of subjective discretion in the process of interpreting regulatory frameworks and their application. Analysis of p. 1 of Art. 25 of the Law shows that the legislator draws the line between entrepreneurial and other gainful activities, although, considers them the same for persons authorized to exercise state or local self-government functions and uses the conjunction “or” when enumerating them. Using the phrase “other gainful activities”, the legislator emphasizes that it is: a) “activity”, that is, a certain sequence of actions, specifically active actions (it is confirmed by the use of the term “activity”, not “act”); b) gainful activity; c) activity that has no features of entrepreneurial activity; d) it “differs” with respect to one which should be performed by authorized person in order to exercise the functions of the state or local self-government (it is “the main” activity and its implementation is paid to the person from the budget), such activity is “external” in relation to the “primary” activity of the person. At the same time, the legislator indicated exceptions to “other gainful activity” noting that the following kinds of activity can be considered as such one: “teaching, scientific, creative activities, medical practice, instructor and judge practice in sports” (para.1 p. 1 of Article 25 of the Law). At first glance, everything is quite clear and consistent with the provision of foreign legislation (for example, in the legislation of Moldova “...teaching, creative or other gainful activities [6, p. 193]. Moreover, it is quite justifiable to use a

practical experience of a public servant in teaching and learning activities of different education institutions for integration of the achievements of science and practice in his/her research activities etc. However, if such kind of activity obtains the features of “initiative”, “systematic character”, “autonomy”, “at the sole risk” and “for profit” (features of entrepreneurial activity), it is not an “exception to “other gainful activity” but it is a prohibited entrepreneurial activity” [6, p. 196]. It would be advisable to make an appropriate clarification in para. 1, p. 1 of Art. 25 of the Law and hence, to eliminate the variability of the interpretation of this statutory phrase. It’s no good to identify situations “when a person, even at the systematic basis, is engaged in a particular sphere as an expert in order to exercise one or another work type to receive a reward that is remuneration, not a profit” [6, p. 196] from his entrepreneurial activity including the list of mandatory features for such kind of activity.

Analysis of para. 1 p. 1 of Art. 25 of the Law shows that the above types of “other gainful activity” which are considered an exception to general rule and can be allowable not only in the case when they don’t have the features of entrepreneurial activity, but also in the case “... if the Constitutions or laws of Ukraine don’t provide other options”. In other words, the legislator actually consolidated “the priority of the Constitution and special laws” with respect to the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” in resolving this issue. Defining the person who is subjected to the relevant restriction it is important to analyse a legislative act which directly identifies his/her status in the part of restrictions and prohibitions that are caused by the specific nature of a relevant status of the person, sphere, and content of his/her activities. Thus, in particular, Ukrainian people’s deputies are prohibited to be engaged in the judicial practice and instructor practice in sports (Art. 3 of the Law of Ukraine “On the Status of People’s Deputies of Ukraine”), it is also applicable to policemen (Art. 66 of the Law of Ukraine “On National Police”), and Ukrainian

Parliament Commissioner for Human Rights (p.1 of Art. 8 of the Law of Ukraine “On Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights”), and it is prohibited judges perform advocacy activities (p. 2 of Art. 54 of the Law of Ukraine “On the Judiciary and Status of Judges”), as well as the judges of the Constitutional Court of Ukraine (p. 3 of Art. 11 of the Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”). In addition, it is important that engagement in such kinds of allowable “other gainful activities” is possible only “outside of working hours”, “out of duty” for some persons in the case of express indication in the Constitution of Ukraine and a legislative act. This covers people’s deputies of Ukraine (Art. 3 of the Law of Ukraine “On the Status of People’s Deputies of Ukraine”), members of the Cabinet of Ministers of Ukraine (p. 2 of Art. 7 of the Law of Ukraine “On the Cabinet of Ministers of Ukraine”), deputies of local councils working in relevant councils on a regular basis (Art. 6 of the Law of Ukraine “On Status of Deputies of Local Councils”). In this aspect, it is incomprehensible the viewpoint of the legislator regarding the separation (in the form of an individual part) of provisions on persons who are not subjected to the restrictions in Art. 25 and the neglect of the rather important issue of “priority” of statutory frameworks of various regulatory legal acts regarding persons who are subjected to such restrictions. It is quite logical to consolidate the official definition for “other gainful activity” indicating its features in Art. 1 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” along with other “basic concepts” as well as to detail the provisions concerning persons who are subjected to relevant restrictions in Art. 25 of the same Law.

It is quite difficult to percept the provision consolidated in para. 2 p. 1 of Art. 25 of the Law related to the restriction “to be a member of the government, other executive or control body, and supervisory council of an enterprise or organisation which is aimed at profiting (except cases when persons exercise the functions in managing shares (stakes, stocks) belonging to the state or a

territorial community and representing the interest of the state or the territorial community in the council (supervisory council), audit commission of an economic organisation), if any other option is not provided by the Constitution or the laws of Ukraine (para. 2 p. 1 of Art. 25 of the Law). In general, the mentioned provision is congruent with foreign counterparts (“to hold posts in business”, “to be employees of corporations, cooperatives”, “to receive payment as members of the board of directors, officials of corporations or organizations”, etc.), with international legal counterparts (“... to hold posts or to exercise functions..., which are incompatible with... the duties of servants” [6, p. 193]) and provides impossibility “to integrate business and public service”. And it makes sense because the legislator clearly marks that this type of activity is related to “profits”. In addition, the formulated conclusion from this provision deserves special attention that is the use of conjunction “and” which stipulates person’s simultaneous realization of the functions of management of stocks that are owned by the state or a territorial community and representation of interests in a council, revision commission etc. In other words, it is a simultaneous participation of one person both in executive and control bodies. The reference to “profit” of enterprises and organizations allows simultaneously delimiting them from nonprofit counterparts as well as to relations where the restrictions on double job holding and positions combination of persons authorized to exercise the functions of the state or local self-government do not cover them. In this context, one may agree with authors of Scientific and Practical Commentary to the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” edited by M. Khavroniuk, with references to the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated May, 25, 1998 No 13 “On the Court Practice in Corruption Cases and Other Cases Related to Corruption”, it is not a violation of a relevant restriction on concurrent combination of “affiliation to editorial board of periodicals (newspapers, journals), of different types of jury, councils, and even in the case when one

receives rewards for performed work if these bodies are established with the purpose to develop science, culture, art, medical practice improvement (para. 12 of the Resolution) [6, p. 210]. At the same time, supporting the legislator in its attitude on double jobholding in non-profit organizations, it is expedient to adopt positive experience of the introduction of the restriction on combination of the principal activities of particular persons with activities in political parties of Great Britain. Such double jobholding can “raise doubts about impartiality” of the principal activities of a public servant that should be a reason for “differentiation between institutional political activity and party political activities” [4, p. 45]. There is a logical consolidation of the restriction on job combination with institutional political activities (except deputies of all levels) for the period of functions performance in para. 1 p. 1 of Art. 25 of the Law in relation to persons who are authorized to exercise the functions of the state or local self-government. This will contribute not only to “filtering” activities of a public servant from any influence (distraction) of other activities but also to implement the principle of political impartiality of the public service (except implementation of powers by deputies of all levels).

Security of the implementation of the principles of public service, efficiency, quality and efficiency of the latter mainly depends on the “regulatory filters” developed to prevent the grounds for any abuse practice with the use of public service resources, the negative impact on the latter. Among the common preconditions for committing various kinds of unlawful acts in the public service sphere is the conflict of private interests of public servants and of public interest where they have power to satisfy and protect it and for which they are endowed with a certain amount of power. A system of means, including special anti-corruption

restrictions for persons authorized to perform functions of the state or local self-government, is developed to prevent a conflict of interests. The restriction on double jobholding and positions overlapping with other activities is distinguished by a special resource. Although the introduction of a relevant type of restriction is consistent with the main anticorruption legal standards and the results of foreign rule-making and law enforcement and has found its normative consolidation in Art. 25 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” but, at the same time, a detailed analysis of its content and practice of its application shows that there are problematic aspects in the content of the relevant article that causes the diversification of the results of its interpretation and application, including the possibility to avoid legal liability of guilty persons. In order to use the resource of a relevant restriction, in particular on the ground of adopting positive foreign experience tested by time and practice, it is expedient to amend Art. 25 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” concerning: a) relocation of the content of p. 2 of Art. 25 in full in p. 1 of the same article and posting them after the words “... Article 3 of this Law”; b) expansion of para. 1 of p. 1 of Art. 25 of the Law after the words “entrepreneurial activity” in the form of the following phrase “or institutional political activity (except deputies of all levels)”; c) amendments to para. 1 of Art. 25 of the Law after the words “... or by the laws of Ukraine” in the form of the phrase “which are of priority importance before this Law”; d) to amend Art. 1 of the same Law in the form of the phrase “other gainful activity”; e) to amend para. 1 of Art. 25 of the Law after the words “... judge practice in sports” in the form of the phrase “if they do not have any features of entrepreneurial activity”; e) to substitute the word “restriction” in article’s title with the word “prohibition”

References

1. Zimneva, S. and Chumakova, A. (2015), “Legal Regulation of Civil Servants in Russia and Germany Receiving Gifts”, *Russian Law Journal*, Vol. III, Issue 3, pp. 142–151 ; Vasyleva, V.M. (2015), “Regulation of conflict of interest at civil service : Brazilian experience (part

- 2)”, *Voprosy gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniya.* Iss. 3. pp. 165-190; Kolomoiets, T.O. and Kukurudz, R.O. (2018), “Conduct rules of public servants with gifts: comparative and legal analysis (as exemplified by Ukraine, Georgia, Singapore, Brazil)”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu. Serii : Yurydychni nauky*, no. 2, pp. 71-79 ; Hladun, O. and Hoduieva, K. (2017), “Corruption prevention trough restrictions on gifts reception”, *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, no. 1 (47), pp. 32–39.
2. (2017), “Parliament ethics in Ukraine : realities, needs, perspectives”, *Za materialamy doslidzhennia Tsentru doslidzhen armii, konversii ta rozzbroiennia ta Instytutu sotsialnykh tekhnolohii «Sotsiopolis»*, Geneva, Kyiv.
 3. Dovzhanyn, V.M. (2015), “Legal regulation of prevention and counteraction of corruption according of the USA legislation”, *Naukovyi visnyk mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Serii : Yurysprudentsiia*, no. 13, Vol. 1, pp. 102–106.
 4. Manuel Villoriya, Steffan Sinneestrem, Yanosh Berto (2010), *Etyka derzhavnoi sluzhby : zapobihannia konfliktu interesiv tv. Vymohy do zakonodavstva [Ethics of civil service : prevention of conflict of interest. Requirements for the legislation]*, Translated by Chupryna, I. Tsentri adaptatsii derzhavnoi sluzhby do standartiv Yevropeiskoho Soiuzu, Kyiv, Ukraine.
 5. “On Prevention of Corruption” : the Law of Ukraine dated October 14, 2014 року, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2014, no. 49, art. 2505-6 (as subsequently amended).
 6. Kharoniuk, M.I. (scientific editor) (2018), *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”]*, Vaite, Kyiv, Ukraine.
 7. Kolomoiets, T.O. (2018), *Obmezhennia shchodo oderzhanntia podarunkiv osobamy, upovnovazhenymy na vykonannia funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia, za zakonodavstvom Ukrainy : naukovo-praktychnyi narys [Restrictions on gifts reception by persons empowered to exercise the functions of the state or local self-government according to the legislation of Ukraine : scientific and practical essay]*, Vydavnychi dim «Helvetyka», Zaporizhzhya, Ukraine.

Література

1. Zimneva S., Chumakova A. Legal Regulation of Civil Servants in Russia and Germany Receiving Gifts. *Russian Law Journal*. 2015. Vol. III. Issue 3. P. 142–151; Васильева В.М. Регулирование конфликта интересов на государственной службе: Бразильский опыт (часть 2). *Вопросы государственного и муниципального управления*. 2015. Вып. 3. С. 165–190; Коломоець Т.О., Кукурудз Р.О. Правила поведження публічного службовця із подарунками: компаративно-правовий аналіз (на прикладі досвіду України, Грузії, Сінгапуру, Бразилії). *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 2. С. 71–79; Гладун О., Годуєва К. Запобігання корупції шляхом встановлення обмежено щодо одержання подарунків. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 32–39.
2. Парламентська етика в Україні: Реалії, потреби, перспективи. За матеріалами дослідження Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння та Інституту соціальних технологій «Соціополіс». Женева-Київ, 2017. 56 с.
3. Довжанин В.М. Правове регулювання запобігання та протидії корупції за законодавством США. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 13. Т. 1. С. 102–106.
4. Етика державної служби: запобігання конфлікту інтересів тв. Вимоги до законодавства/ Мануель Віллорія, Стеффан Синнеєстрьом, Янош Берто; [пер. з англ.

І. Чуприна]. К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. 104 с.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. ВВР. 2014. № 49. Ст. 2505-6 (з наступними змінами та доповненнями).
6. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. М.І. Харонюк. К.: Ваіте, 2018. 472 с.
7. Коломоєць Т.О. Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за законодавством України: науково-практичний нарис. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 40 с.

УДК 342.2:340.114(477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-04>

Перспективи подальшого розвитку в Україні інститутів державної служби та адміністративної юстиції

Курінний Є.В.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66 м. Запоріжжя, Україна
AnastasiaEland@gmail.com*

Ключові слова: *державна адміністративна публічна адміністративне правові адміністративно-правові потреби, забезпечення суспільних потреб* *служба, підходу адміністративно-правового забезпечення подальшого розвитку інститутів державної служби та адміністративної юстиції. Розглядаються питання основних напрямків судочинства, вдосконалення зазначених правих інститутів. Пропонується оригінальний варіант реформування державної служби та адміністративної юстиції в Україні за допомогою такої нової правової категорії як правові потреби.*

Надійшло до редколегії:

10.12.2018

Прийнято до друку: 12.02.2019

Prospects for the development of institutes of civil service and administrative justice in Ukraine

Kurinni Yе.V.

*Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovskiy str., Zaporizhzhia, Ukraine
AnastasiaEland@gmail.com*

Key words: *The article is devoted to the topical issue – formation of a new civil service, administrative justice, approach to administrative and legal support to the further public service, administrative development of the institutes of civil service and administrative procedure, legal needs, justice. In particular, it is stressed that the domestic government administrative and legal needs, machine needs immediate improving taking into account incidence of mechanism of legal support of corruption in Ukraine, an unpromising situation of implementation of social needs..* *the functions and tasks entrusted to the state and self-governing authorities.*

The theoretical basis and the legal tool for appropriate transformations should be scientific developments and legal norms that make up the content of the legal institutions like civil service and administrative justice.

Taking into account the unfavourable current social conditions in which the above legal institutions function (the conditions of an oligarchic and monopoly state), the common facts of the betrayal of public (state) interests for private-clan interests in the work of the government apparatus, it is proposed to carry out reforming of the above-mentioned institutions by virtue of a new legal category like legal needs covering objectively existing social needs, which are regulated or have to be regulated by legal norms.

In order to achieve positive results in the processes of further development of legal institutes of civil service and administrative justice in Ukraine, it is essential to form and implement three groups of constitutional legal needs – general organizational (they are fixed in a general act which regulatory consolidates the foundations of the civilization paradigm and a relevant direction of development), system-organizational legal (they compose the content of the Constitution or fundamental laws) and institutional and organizational (they are fixed in the relevant legislative acts).

Based on the priority, legal needs related to civil service and administrative justice are situated in the third group that is quite objectively because there is a high probability to repeat unfortunate mistakes of system reforming that have been being committed over the last 27 years without final definition and consolidation of a new Ukrainian civilization model, which should irrevocably substitute the current practice of an archaic, unpromising oligarchic scheme borrowed from the former metropolis and without a clear determination of the optimal form of the state for Ukraine.

Ставлення до чиновництва в Україні та будь-якому пострадянському державному утворенні з боку звичайних, не наділених владою громадян у переважній більшості випадків не можна назвати доброзичливим та позитивним. «Чинуша» або «бюрократ» - це нам'якіші, майже безобразливі оціночні займенники, які першими виникають у нас, навіть після нетривалого спілкування з обвітреною бронзовим пилом посадовою особою. Зверхність і холодна байдужість – ось ті майже затавровані ознаки, які успадкувала значна частина українського чиновництва з глибин радянських та царських часів, для якої на першому місці був й залишається власний, насамперед переважно матеріальний інтерес.

Історія успіху конкретної держави в значній мірі залежить від того, як професійно та потужно працює її апарат. У цьому випадку відносини, що

виникають під час реалізації державними службовцями покладених на них повноважень, генерують своєрідну владну енергію, яка забезпечує безперервне функціонування складного механізму держави, спрямованого на повну та своєчасну реалізацію численних і різноманітних суспільних потреб, що актуалізуються у державі на конкретному етапі її існування. Тобто, в успішній країні чиновництво (окрім поодиноких винятків) працює на загальне національне благо, яке складається з втілених у життя публічних інтересів, що є похідними від об'єктивно існуючих суспільних потреб.

В країнах «невдахах» або таких «які не відбулися» (failed states) ситуація протилежна – значна частина бюрократії використовує надані владні повноваження у своїх інтересах. Державний механізм працює з численними збоями бо знесилений іржею корупції, розповсюдження якої набуло

масштабів соціальної епідемії, така країна як правило знаходяться у стані перманентної системної кризи, що охоплює усі життєво важливі сфери – політичну, економічну, соціально-культурну. Проблемна держава, поступово втрачаючи свій політичний, економічний, людський потенціал, з суб'єкта міжнародного права перетворюється у відповідний об'єкт – легку здобич для територіальної, економічної або політичної експансії.

Нажаль, з перелічених ознак «держави-невдахи», більшість можна використати для характеристики сучасної України. Такий невтішний стан, спонукає до вироблення ефективних заходів щодо своєчасного виходу з цієї загрозливої для суспільства та держави ситуації. Для формування та закріплення згаданих антикризових кроків має бути використаний різноманітний нормативно-правовий інструментарій усіх, насамперед фундаментальних галузей вітчизняного права. Потрібно не тільки підготувати необхідну та достатню законодавчу базу невідкладних соціальних змін, а й визначити систему найнагальніших, першочергових суспільних потреб, які підлягають реалізації та виробити оптимальний алгоритм їх втілення у життя.

Правовою основою відповідного правового арсеналу, норми та інститути якого мають забезпечувати безпосереднє успішне реформування роботи владно-управлінських структур було й залишається українське адміністративне право. Це твердження є майже аксіомним, зважаючи на ті значні обсяги його об'єкта, предмета та різноманіття матеріальних, процесуальних, регулятивних та охоронних норм, що використовуються під час реалізації відповідних груп адміністративно-правових відносин.

Безпосередньо з організацією та функціонуванням державно-владного апарату пов'язані такі інститути адміністративного права, як інститут державної служби та інститут адміністративної юстиції.

Питання, що стосуються належної роботи державно-владного апарату, зменшення серед його представників зловживань, корупційних проявів та інших порушень законодавства, а також захисту порушених прав громадян засобами адміністративної юстиції залишаються у центрі уваги значної частини вітчизняних та зарубіжних учених адміністративістів. Нажаль, численні теоретичні нароби у зазначених сферах не набули своєї відповідної затребуваності, з причин як відсутності ефективних зворотніх зв'язків між науковою теорією та повсякденною практикою, так й браком комплексних, системних поглядів щодо розв'язання окреслених вище наукових проблем.

Тому основною метою цієї праці є формування на основі вивчення існуючих науково-правових та соціальних процесів в Україні нового підходу адміністративно-правового забезпечення подальшого розвитку інститутів державної служби та адміністративної юстиції.

На початку викладення основного матеріалу даної статті, слід наголосити, що інститутам адміністративного права, як цій галузі взагалі, притаманні такі ознаки як масштабність, динамізм та мобільність, що провокує нестабільність законодавчої регламентації – необхідності вчасного реагування на постійні зміни у різноманітних сферах соціального життя конкретної держави.

Крім того, адміністративно-правові норми та його інститути являють собою найбільш інкорпорований у державно-владні процеси правовий інструментарій, що гарантує обопільний вплив та взаємозв'язок між відповідно існуючими науково-теоретичними поглядами та соціальними практиками конкретної країни. Щоб зазначені зворотні зв'язки не носили формальний характер, а постійно працювали та зміцнювалися, потрібна зацікавленість у них, також потрібна ефективна соціальна модель (парадигма), яка стимулювала б їх існування та розвиток.

З дотриманням такого простого на перший погляд правила, мають відбуватися численні заходи з реформування соціально-політичного життя нашої держави, зокрема й відносин державної служби.

В академічному курсі адміністративного права України наголошується, що державна служба – один з видів суспільно корисної діяльності, зміст якої полягає у виконанні завдань і функцій держави відповідно до обсягу компетенції відповідного органу державної влади. Державна служба є організаційно-правовим явищем зі своїм характерним змістом та особливостями.

В усіх випадках службова діяльність пов'язана з трьома елементами:

1) запровадження служби (встановлення посад, їх кількості), правовим врегулюванням порядку проходження тощо;

2) організацією виконання повноважень, здійснення управління відповідними об'єктами;

3) вирішення внутрішньоорганізаційних питань службової діяльності в певному органі чи організації (взаємовідносини між структурними підрозділами та службовцями відповідного органу).

Сукупність взаємопов'язаних правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері державної служби, становлять комплексний правовий інститут, до якого входять: норми конституційного права, якими встановлюється право на державну службу; норми фінансового права, що регулюють фінансування державної служби тощо; а також норми деяких інших галузей права – екологічного, трудового, земельного та ін.

Норми адміністративного права в цьому інституті становлять основну частину. Ними регулюються найважливіші елементи державної служби: правовий статус державного службовця та посадової особи; вимоги до державних службовців; порядок проходження державної служби;

адміністративна і дисциплінарна відповідальність державних службовців та ін. [1, с.309-310].

В умовах інтенсифікації заходів спрямованих на децентралізацію та подальше становлення місцевого самоврядування в Україні, існує реальна перспектива поступової трансформації інституту державної служби в інститут публічної служби.

Зазначене перетворення не може бути автоматичним з огляду на особливості організації та здійснення служби в державному апараті та органах місцевого самоврядування (недаремно в нашій державі прийняті та залишаються чинними два Закони України відповідно «Про державну службу» та «Про службу в органах місцевого самоврядування»).

Першою проблемою на шляху подальшого становлення такого нового інституту як публічна служба є чітке визначення її меж.

Як свідчать навчальні та наукові правові джерела існують щонайменше два підходи щодо окреслення сучасного змісту (меж) публічної служби – інституціональний та функціональний. Перший (інституціональний) аспект передбачає, що публічна служба, в найширшому розумінні, може здійснюватись працівниками усіх організацій публічного сектору: органами державної влади (тобто не лише виконавчої, а й законодавчої та судової); державними підприємствами та установами; органами місцевого самоврядування; комунальними підприємствами та установами. Другий (функціональний) аспект закріплює широке сприйняття публічної служби, з огляду на те, що протягом останніх десятиріч завдання публічної адміністрації в багатьох країнах не лише виконуються органами та організаціями публічного сектору (державного та муніципального), а й делегуються громадським і навіть приватним структурам [2].

Я підтримую позицію тих колег, які стверджують, що найбільш раціональним є інституціональний підхід,

який обмежує сферу публічної служби рамками діяльності владних суб'єктів. Крім того, на користь цього варіанта можна використати такі аргументи, як найбільша відповідність його об'єктивним реаліям, що склалися у нашій сучасній країні, зокрема – незавершеність процесів децентралізації, фактична відсутність в Україні розвинутих інститутів громадянського суспільства, та недостатньо високі рівні загальної та правової культури та свідомості значної частини громадян нашої країни, також не слід забувати нову редакцію Кодексу адміністративного судочинства України (далі КАСУ), норми якого не передбачають захист від суб'єктів недержавних повноважень.

Крім того, безпроблемному становленню нового інституту публічної служби, не сприяють об'єктивні реалії сучасного українського буття, насамперед це широке розповсюдження корупції, за показником сприйняття якої наша держава за підсумками 2017 року набрала 30 балів і перебуває на 130 місці (зі 180 країн світу) [3].

З інститутом державної служби тісно пов'язаний інший інститут адміністративного права – адміністративна юстиція, який покликаний у встановленому законодавством порядку забезпечити належний рівень законності у діяльності владно-державного апарату, шляхом розв'язання публічно-правових спорів, зумовлених управлінською (адміністративною) діяльністю владних суб'єктів. Саме цим і пояснюється, чому даний вид юстиції зветься адміністративною [1, с.394].

В умовах незалежної України перші 14 років регулювання відносин адміністративної юстиції були регламентовані цивільно-процесуальними нормами, зокрема, з 31 жовтня 1995 року статтями глави 31-А ЦПК України «Скарги громадян на рішення або бездіяльність державних органів, юридичних осіб у сфері управлінської діяльності», тобто

здійснювалося судами загальної юрисдикції при використанні цивільно-процесуальної форми скарг на відповідні дії чиновництва.

З 1 вересня 2005 року, після набуття чинності першої редакції КАСУ, вітчизняний інститут адміністративної юстиції у межах нашої держави почав функціонувати у форматі моделі адміністративного судочинства, що аж ні як не позначилось на спорідненості згаданих вище інститутів бо: по-перше, представники відповідного суддівського корпусу є державними службовцями, тобто вони є суб'єктами відносин державної (публічної) служби (пункт 12 частини 3-тньої статті 3 Закону України «Про державну службу» [4]); по-друге, згідно частини першої статті 2 чинного КАСУ, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [5].

Тобто існує безпосередня залежність від сумлінної роботи суб'єктів владних повноважень та кількості звернень до адміністративних судів щодо вирішення ними спорів у сфері публічно-правових відносин. Чим якісніше та професійніше відповідні державні (комунальні) службовці будуть виконувати свої обов'язки, тим менше буде виникати обґрунтованих підстав до реалізації норм КАСУ, правда з огляду на значну численність згаданих вище звернень, нам ще далеко до подібної ідилії.

Понад 13-річний досвід функціонування чинної української моделі адміністративної юстиції, засвідчив про існування у ній низки недоліків як організаційного так й функціонального плану. Свідченням тому є минулорічне прийняття нової редакції КАСУ, що набрав чинності 15 грудня 2017 року. Крім того, негативно позначається на виконання функцій адміністративної юстиції значна завантаженість адміністративних судів

(наприклад, середнє навантаження на суддю Касаційного адміністративного суду – 2213 справ, на суддю Касаційного цивільного суду відповідно 1520 справ [6]), а також фактично штучно ускладнена доступність звернення до них, з боку значної кількості громадян з причини занадто високих ставок судового збору (серед десяти засад (принципів) адміністративного судочинства викладених у частині 3 статті 2 КАСУ [5], не зафіксовано такий важливий принцип як його доступність).

З метою суттєвого розвантаження роботи адміністративних судів, на мій погляд є цілком доречною пропозиція вивчення практики роботи відповідних судів у ФРН, де звернення до адміністративного суду можливе лише у тому випадку, якщо скарга особи була відхилена адміністративною інстанцією, вищою відносно тієї, що видала акт, який оскаржується [7, с. 186-187].

За час функціонування адміністративного судочинства в Україні накопичений певний, як негативний так й позитивний досвід. Майже кожен український президент намагався провести той чи інший варіант судової реформи, особливо у цьому плані є помітними «здобутки» попереднього керманіча держави, який керуючись власними політичними інтересами у 2010 році до мінімуму обмежив повноваження Верховного Суду України, зараз в Україні відбувається черговий етап судової реформи і не факт, що у наступного глави держави не сформується інакше бачення на вирішення цієї проблеми.

Така законодавча нестабільність, як правило негативно позначається на організації усієї судової влади взагалі та адміністративного судочинства зокрема. Також, й перманентність судових перетворень не викликає особливого схвалення серед громадян. Наприклад, за результатами загальнонаціонального опитування, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у травні 2018 року, переважна

більшість громадян (73 % опитаних) вважають перебіг судової реформи неуспішним, як успішну її оцінили лише 10 % респондентів [6].

Як бачимо, накопичена практика функціонування таких інститутів як державна служба та адміністративна юстиція спонукає до подальшого їх організаційного та функціонального вдосконалення, зокрема покращення їх науково-теоретичного супроводження існуючим і новітнім арсеналом адміністративно-правового регулювання та забезпечення.

Використовуючи лише традиційний підхід адміністративно-правового регулювання відповідних відносин, ми фактично приречені на черговий захід на рейки зачарованого кола імітаційних, нічого не змінюючих, по суті косметичних, поверхових дій. Так, можна форсованими темпами формально замінити чинний інститут державної служби на інститут публічної служби, або спробувати розвантажити роботу адміністративних судів першої інстанції, шляхом запровадження обов'язкового попереднього розгляду скарги вищою владно-управлінською інстанцією, але чи може це позначитись на питому вагу приватного інтересу, що реально реалізується представниками вітчизняної бюрократії?

У разі задіяння новітнього інструментарію адміністративно-правового забезпечення об'єктивно існуючих суспільних потреб, у нас виникає можливість: а) визначити зміст публічного (суспільного, державного) інтересу; б) мотивацію дій (бездіяльності) службовця у конкретній життєвій ситуації під час реалізації ним відповідних повноважень; в) чітко визначити детермінаційний ланцюжок (механізм) ігнорування публічного інтересу з боку представників державно-владного апарату; г) запропонувати оптимальний алгоритм дій щодо локалізації та усунення згаданого вище ігнорування.

Наведений другий, нетрадиційний підхід, надасть процесам системного

реформування в Україні більшої послідовності та наукового креативу, допоможе чітко визначити перспективи подальшого розвитку ключових адміністративно-правових інститутів, зокрема – державної служби та адміністративної юстиції, бо в його основі буде використання такої принципово нової правової категорії як «правові потреби» (адміністративні правопотреби), зміст якої становлять ті об'єктивно існуючі суспільні потреби, втілення у життя яких має або повинно мати відповідну правову регламентацію.

Зазначені потреби відіграють первинну роль до правових відносин, та покликані безпосередньо впливати на формування оптимальної мережі відповідних груп суспільних відносин на основі чітко визначених та об'єктивно існуючих суспільних потреб.

По суті правові потреби це – соціально обумовлені, стратегічні та тактичні завдання з чітко визначеними кінцевими цілями, які постають перед громадянами, суспільством і державою на певних етапах їх життя (існування), реалізація яких потребує належного правового забезпечення [8, с.25].

Вивчення проблем сучасних інститутів державної служби та адміністративної юстиції крізь призму відповідних адміністративних правопотреб, змушує комплексно та системно підходити до досягнення поставлених цілей та завдань. Насамперед, слід визначити ступінь сприятливості зовнішнього соціального середовища для подальшого ефективного втілення у життя об'єктивно існуючих суспільних потреб, що мають лежати в основі змісту правовідносин, які виникають у межах зазначених вище інститутів.

Переважаючо невітніша суспільна практика української держави за останні 27 років, дозволяє констатувати перебування нашої Вітчизни у транзитному стані, причому це фактично подвійний транзит, як з позицій соціально-економічної формації (Україна «розвинутого соціалізму» фактично

самоліквідувалась і непомітно, поступово опинилась в пострадянському «нанофеодалізмі») так й цивілізаційної парадигми (з 2014 року ми остаточно задекларували про свій вихід з євразійської російської моделі, але насамперед ментально, політично та економічно продовжуємо перебувати в орбіті даної відсталого цивілізаційної системи).

Шляхом умовного синтезу формаційного та цивілізаційного підходів до типу держав, можна припустити, що теперішній український соціальний транзит штучно призупинений на безперспективній моделі олігархічно-монополістичної держави, що характеризується владою кількох десятків олігархів, у руках яких зосереджені переважно усі привабливі засоби виробництва, природні ресурси, засоби масової інформації, паливно-енергетичний комплекс, експортно-імпорتنі операції тощо. Українська економіка опущена до архаїчних глибин, та зведена по суті до примітивної сировинної ренти. Об'єктивно існуючі суспільні потреби фактично не враховуються, істинний зміст державного інтересу підмінений приватно-клановим інтересом, право здебільше ігнорується, питома вага неправових законів щорічно поповнює законодавче поле держави. Політична та партійні системи, самодискредитовані і знаходяться під безпосереднім впливом великого бізнесу.

Через значну інфантильність населення гальмується розвиток інститутів громадянського суспільства, соціальні ліфти громадянського зростання навіть не проєктуються, численні сигнали про зловживання чиновництва переважно залишаються без належного реагування з боку правоохоронних структур.

Проведена «зверху» децентралізація, здебільше не налагодила необхідні зворотні зв'язки між пересічними громадянами та «самоврядною» владою, надані на «місця» грошові ресурси часто використовуються місцевими

чиновниками на власні «захмарні» зарплати та премії, а не на потреби громади.

В умовах хронічної нестачі бюджетних коштів, Україна все глибше й глибше насаджується на «голку» МВФ, щорічно випрошуючи 1-2 млрд. доларів відповідних кредитів і підписуючи не вигідні для країни умови їх надання, ми лише на українських митницях через корупцію втрачаємо 4 мільярди євро на рік [9].

Державний апарат в таких умовах не тільки не здатен проводити давно затребувані системні реформи, а й ледь справляється з такими основними функціями держави як охорона правопорядку, національна безпека та оборона.

Проте, коли країна фактично потерпає від агресії північно-східного сусіда, окремі вітчизняні чиновники умудряються робити брудний бізнес на оборонних закупівлях, переплачуючи майже у 10 разів за списані імпорتنі БМП – 1 [10].

У теперішній українській олігархічній державі одним із неформалізованих засадничих принципів є принцип соціального відчуження, що означає безкрайню віддаленість держави (влади) від народу та навпаки. Серед ключових неписаних домінуючих цінностей насамперед слід виокремити обман, крадіяство, байдужість та безвідповідальність.

Нажаль на владному олімпі держави вже який рік продовжують домінувати слабкі, обмежені примітивними рефлексами матеріального збагачення лицеміри, тому сподівання на здійснення позитивних перетворень «зверху» – марна справа.

В таких умовах залишається сподівання тільки на ініціативу «знизу», на прискорене формування дієвих та ефективних суспільних інститутів вільних та небайдухих громадян, здатних на самоорганізацію, саморозвиток та самоконтроль.

Щоб запустити нові глибинні смисли, нові соціально позитивні

принципи, новий ефективний зміст у ключові державні інституціональні системи (зокрема й у державну службу та адміністративну юстицію) необхідно виробити та реалізувати три групи установчих правопотреб: а) загальноорганізаційні – стосуються формування найбільш прийнятної та ефективної для України цивілізаційної парадигми, що об'єднує три ключових соціальних елемента – людину, суспільство, державу (фіксується у єдиному установчому документі на зразок Декларації незалежності США від 4 липня 1776 року, або Декларації прав людини і громадянина, прийнятої 26 серпня 1789 року постановою Французьких Національних зборів); б) системо-організаційні (конституційні) – визначають систему прав, свобод та обов'язків громадян, систему і правовий статус вертикальних структур громадянського суспільства, основні характеристики форм держави та гілок державної влади (нормативно закріплюються у Конституції або, у разі її відсутності, в органічних законах); 3) інституціонально-організаційні – деталізують правовий статус громадянина, основних інституцій громадянського суспільства та правової держави (фіксуються у відповідних інституціональних законодавчих актах).

Формування, нормативно-правова фіксація та безпосереднє втілення у життя наведених вище груп установчих правових потреб має відбуватися у рамках механізму правового забезпечення суспільних потреб, структурні елементи якого повинні гарантувати незмінність їх змісту на усіх стадіях правобуття – правоутворення, правотворчості та правореалізації.

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки:

- вітчизняний державно-владний апарат, з огляду на поширеність корупції в Україні, невтішний стан реалізації покладених на державні та самоврядні органи влади функцій та завдань потребує свого невідкладного реформування;

- теоретичною основою та правовим інструментарієм відповідних перетворень, мають стати наукові розробки та правові норми, що складають зміст таких правових інститутів як державна служба та адміністративна юстиція;

- існують об'єктивні передумови поступової трансформації чинного інституту державної служби в новий інститут публічної служби, актуальними питаннями при цьому залишаються визначення меж останнього та уніфікація принципів, завдань та функцій публічної служби враховуючи різницю між організацією державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;

- враховуючи накопичену практику, перспективи подальшого функціонування вітчизняного інституту адміністративної юстиції в форматі адміністративного судочинства є найбільш ймовірними та доцільними, що не виключає здійснення необхідних організаційних корегувань, зокрема розвантаження адміністративних судів першої інстанції, шляхом введення обов'язкового попереднього розгляду відповідного спору вищою адміністративною інстанцією по відношенню до суб'єкта діяння якого оскаржується;

- беручи до уваги несприятливість теперішніх соціальних умов у яких функціонують правові інститути державної служби та адміністративної юстиції (умови олігархічно-монополістичної держави), непоодинокі факти підміни у роботі владно-державного апарату публічних

(державних) інтересів приватно-клановими інтересами, пропонується подальше реформування зазначених вище інститутів здійснювати за допомогою такої нової правової категорії як правові потреби, що охоплює собою об'єктивно існуючі суспільні потреби, які врегульовані або мають бути врегульовані правовими нормами;

- для досягнення позитивних результатів у процесах подальшого розвитку в Україні правових інститутів державної служби та адміністративної юстиції необхідно сформувати та реалізувати три групи установчих правопотреб – загальноорганізаційні (фіксуються у загальноустановчому акті, що нормативно закріплює основи цивілізаційної парадигми та відповідного напрямку розвитку), системно-організаційні (складають зміст конституції або органічних законів) та інституціонально-організаційні (закріплюються у відповідних законодавчих актах)

- за черговістю правопотреби, що пов'язані з державною службою та адміністративною юстицією розташовані у третій групі, що є цілком об'єктивним, бо без остаточного визначення та закріплення нової української цивілізаційної моделі, яка має безповоротно замінити чинну фактично запозичену від колишньої метрополії архаїчну безперспективну олігархічну схему, без чіткого визначення оптимальної для України форми держави є велика ймовірність чергового повторення прикрих помилок системного реформування, яких припустились за останні 27 років.

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у двох томах. Том 1. Загальна частина / ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова). К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Курс адміністративного права України : підручник. Публічна служба. К. : Юрінком Інтер. URL : http://pidruchniki.com/1137102648198/pravo/publiczna_sluzhba.
3. Індекс сприйняття корупції-2017. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/>.

4. Про державну службу від 20 січня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 4.
5. Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ). 2018. URL : <https://urist-ua.net/%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8/%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%83/>
6. Маліневський О Рух по колу. URL : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/rozbudova-doviri.html/>
7. Старилов Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. М. : Изд-во НОРМА, 2001. 304 с.
8. Курінний Є.В. Правові потреби – нова й затребувана категорія української юридичної науки. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 3. С. 21–29.
9. Україна щорічно втрачає 4 мільярди євро через корупцію на митниці. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2018/08/6/639337/>.
10. НАБУ просять розслідувати закупівлю Міноборони БМП за завищеними цінами. URL : <http://ua1.com.ua/politics/nabu-prosyat-rozsliduvati-zakupivlyu-minoboroni-bmp-za-zavishchenimi-cinami-43981.html>.

References

1. (2004), *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruch. : u dvokh tomakh. Tom 1. Zahalna chastyna* [Administrative law of Ukraine. Academic course : guide book : in two volumes. Volume 1. General part], Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», Kyiv, Ukraine.
2. *Kurs administratyvnoho prava Ukrainy : pidruchnyk. Publichna sluzhba* [Course of administrative law of Ukraine : textbook. Public service], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, available at : http://pidruchniki.com/1137102648198/pravo/publiczna_sluzhba.
3. “Corruption Perceptions Index-2017”, available at : <https://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-cpi-2017/>.
4. “On Civil Service dared January 20, 2015”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016, no. 4, art. 4.
5. (2018), “Administrative Procedure Code of Ukraine (APCU)”, available at : <https://urist-ua.net/%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8/%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%83/>
6. Malinevskiy, Oleh “Motion in circle”, available at : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/rozbudova-doviri.html/>
7. Starilov, Yu.N. (2001), *Administrativnaya yustitsiya. Teoriya, istoriya, perspektivy* [Administrative justice. Theory, history, prospects], Izd-vo NORMA, Moscow, Russia.
8. Kurinnyi, Ye.V. (2016), “Legal needs – new and required category of Ukrainian legal science”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*, no. 3, pp. 21–29.
9. (2018), “Annually Ukraine spends 4 euro billion due to corruption at the customs”, available at : <https://www.epravda.com.ua/news/2018/08/6/639337/>.

10. “NABU was asked to investigate the procurement of IFV at inflated prices”, available at : <http://ua1.com.ua/politics/nabu-prosyat-rozsliduvati-zakupivlyu-minoboroni-bmp-zavishchenimi-cinami-43981.html>.

УДК 347.998.85:347.987.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-05>

Оцінні поняття в діяльності касаційного адміністративного суду при встановленні допустимості оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для позивача

Барікова А.А.

*Верховний Суд, вул. Московська, 8, корп. 5, м. Київ, Україна
anna.barikova@gmail.com*

Ключові слова:

адміністративне судочинство, касаційне провадження, алгоритм, динамічне програмування, локальний пошук.

У статті висвітлено порядок здійснення процесуального розсуду судом касаційної інстанції при використанні оцінних понять щодо допустимості оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для позивача. Автор запропонувала доцільність застосування моделей «жадібних» алгоритмів локального пошуку та/або динамічного програмування щодо встановлення «відповідного» значення критеріїв для відкриття або відмови у відкритті касаційного провадження. Доведено, що оцінка судом таких підстав можлива як за умови «позитивного», так і «негативного» регулювання, у разі існування неясного змісту юридичних норм. Уточнено, що процесуальний розсуд є легітимним у разі існування регламентованого на рівні закону процесуального права одночасного обрати кілька моделей поведінки. Йдеться про легітимізацію процесуальної поведінки суду та учасників справи з огляду на мету закону (телеологічне тлумачення) та співвідношення між аргументами з контексту справи відповідно до принципу справедливості.

Надійшло до редколегії:

12.12.2018

Прийнято до друку: 14.02.2019

Estimative conceptions in the activities of cassation administrative court for determining admissibility of judicial decisions, where the case constitutes a significant public interest or paramount importance for the plaintiff

Barikova A.A.

*Supreme Court, Moskovska str., 8, BLK 5, Kyiv, Ukraine
anna.barikova@gmail.com*

Key words:

administrative proceedings, cassation proceedings, algorithm, dynamic programming, local search.

The paper outlines the process for implementing procedural discretion by the court of cassation instance in the use of estimative conceptions regarding the admissibility of appeals against court decisions, if the case is of significant public interest or of exceptional importance to the plaintiff. The author has proposed the feasibility of using models of “greedy” local search algorithms and/or the dynamic programming framework to establish “appropriate” criteria for opening or refusal to open

cassation proceedings. It has been proved that the court's assessment of such grounds is possible both under the condition of "positive" and "negative" regulation, in case of obscure content of legal provisions. Procedural discretion has been specified as legitimate in response to simultaneous behavioural patterns, being regulated by procedural law. It is about legitimizing the procedural behaviour of the court and the participants in the case, taking into account the purpose of the law (teleological interpretation) and the relationship between the arguments from the context of the case in accordance with the principle of justice. Attention has been focused on the formulation of approaches of the cassation administrative court on the admissibility of cassation appeal of court decisions. The author has substantiated that in fact a "three-step test" is used to establish a significant public interest or the exceptional value of the case for the complainant, i.e. 1) according to the legitimate goal; 2) on the basis of requirements regarding the quality of law (accessibility, predictability, clear definition of the boundaries of discretionary powers) based on the assessment of the circumstances of the case and statutory regulation; 3) taking into account the principles of proportionality, "the need for a democratic society" in the formulation of the operative part of the court decision.

У пункті 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що судові рішення у справах незначної складності не підлягають касаційному оскарженню [1]. Як виключення суд може відкрити касаційне провадження, якщо справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для скаржника [1] (підпункт «в» пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України).

За друге півріччя 2018 року Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду станом на 31.12.2018 постановив 875 ухвал за підпунктом «в» пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України. Як правило, суд посилається в одній ухвалі на єдину підставу для обґрунтування допустимості касаційного оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для скаржника.

Так, постановлено 98,51 % вмотивованих ухвал про відкриття провадження з огляду на підпункт «в»

пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України. Водночас, як правило, суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження. Переважно застосовуються критерії як відсутності значного суспільного інтересу, так і виняткового значення справи для скаржника (46,24 % ухвал). У цілому постановлено 97,37 % відповідних вмотивованих ухвал, із яких щодо відсутності значного суспільного інтересу 46,60 %, виняткового значення справи – 99,65 %.

Особливості здійснення процесуального розсуду, зокрема, в адміністративному процесі досліджували В.М. Бевзенко, Р.О. Куйбіда, П.В. Куфтирев, Д.Д. Луспенник, Г.В. Панова, В.Г. Перепелюк, О.М. Семеній, О.І. Сеньків, М.І. Смокович та інші.

Водночас додаткової наукової розвідки потребує формулювання чітких меж реалізації процесуального розсуду на основі формування обґрунтованої правової позиції стосовно застосування всіма судами норм матеріального права та дотримання норми процесуального

права з огляду на принцип юридичної визначеності.

Метою статті є розкриття особливостей процесуального розсуду під час встановлення допустимості касаційного оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для скажника.

У кожній конкретній справі касаційний суд зазначає напрямок вибору оптимальної моделі поведінки щодо здійснення процесуального розсуду. При формулюванні підходів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду щодо допустимості касаційного оскарження судових рішень фактично застосуванню підлягає «триступеневий тест» для встановлення значного суспільного інтересу чи виняткового значення справи для скажника. Безумовно, результат вирішення спору залежить від особливостей правового регулювання та конкретних обставин адміністративної справи.

Тому суд вправі відкрити касаційне провадження за сукупності таких підстав:

1) відповідно до легітимної мети – з огляду на рішення Європейського суду з прав людини у справах «Сідіропулос та інші проти Греції», «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства» тощо;

2) на підставі вимог щодо якості закону (доступності, передбачуваності, чіткого визначення меж дискреційних повноважень) за результатами оцінки обставин справи та нормативного регулювання – згідно з рішеннями у справах «Вогт проти Німеччини», «Гроппера радіо АГ» та інші проти Швейцарії», «Реквеньї проти Угорщини» та інших;

3) зважаючи на принципи пропорційності, «необхідності у демократичному суспільстві» при формулюванні резолютивної частини судового рішення – згідно з рішеннями у справах «Вебер проти Швейцарії», «Ворм проти Австрії», «Гримковська проти України», «Гудвін проти Сполученого

Королівства», «Ляшко проти України», «Ферайнінг Вікблад Блюф» проти Нідерландів», «Фрессоз та Руар проти Франції» тощо.

У національній судовій практиці з цього приводу сформувався однозначний підхід щодо допустимості касаційного перегляду судових рішень у конкретній справі з урахуванням «обставин справи ... та з метою забезпечення єдності правозастосовчої практики» [2; 3]. Так, «процесуальний закон передбачає умови, за наявності яких справи незначної складності можуть переглядатися в касаційному порядку ... мають зазначатися, щонайменше, новітні, проблемні, засадничі, раніше ґрунтовно не досліджувані питання права, відповідь касаційного суду на які мала б надати нового, уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола суб'єктів правовідносин. Якщо відштовхуватись від положень процесуального закону про те, що справа має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу, то в касаційній скарзі мають наводитися обставини, які виділяють вимоги скажника якимись особливими, рідкісними чи унікальними ознаками, завдяки чому вони виокремлюються із загального ряду» [4].

Як зазначає Європейський суд з прав людини, повноваження судів вищого рівня з перегляду повинні здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків. Така контрольна функція не повинна бути замаскованим оскарженням. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини. Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі [5] (рішення у справі

«Рябих проти Росії»). У практиці Європейського суду з прав людини вказано, що таке обґрунтування полягає в розсіюванні сумнівів щодо тлумачення, враховуючи зміни у повсякденній практиці [6] (рішення у справі «Горжелік та інші проти Польщі»); забезпечення уніфікованого та єдиного застосування права [7; 8] (*mutatis mutandis*, рішення у справах «Стефаніка та інші проти Румунії», «Тудор Тудор проти Румунії»).

У контексті викладеного розуміння контрольної функції суду касаційної інстанції з урахуванням чинних нормативно закріплених меж процесуального розсуду зумовлює доцільність застосування моделей «жадібних» алгоритмів локального пошуку в аспекті динамічного програмування щодо встановлення «відповідного» значення критеріїв для відкриття або відмови у відкритті касаційного провадження.

Зокрема, «жадібні» алгоритми дозволяють покроково приймати рішення з усіх можливих варіантів [9, с. 215]. За аналогією застосовуються підходи щодо формування графів для застосування стратегії дослідження прилеглого простору рішень щодо кожного його елемента [9, с. 271]. По суті, при встановленні допустимості оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для позивача, простір рішень утворюють усі потенційні дискреційні повноваження суду. Відповідно, належна модель поведінки формується при розгляді умовних «вершин графів» (конкретних процесуальних рішень при розгляді та вирішенні адміністративної справи) і «ребер» (мотиваційних підходів суду, зв'язків між обставинами та аргументами у справі). У такий спосіб відбувається «перебір» потенційних рішень у спосіб переходу на наступного можливого варіанту, зокрема, за умови «модифікації» (оновлення) попереднього.

Уточнимо, що зміна підходів правозастосування доцільна виключно відповідно до критеріїв розумності,

відповідальності, об'єктивності, постійності та безсторонності з урахуванням пріоритетних цінностей та змін у життєдіяльності держави та суспільства, цілеспрямованості норм, публічної політики. Як вказує С. Скієна, як альтернатива «жадібним» алгоритмам динамічне програмування дозволяє реалізувати завдання оптимізації для пошуку найкращого можливого глобального рішення [9, с. 293]. Як наслідок, системно та систематично досліджуються всі прояви процесуального розсуду, що гарантує правильність рішення. При цьому ефективність функціонування касаційного суду забезпечується у спосіб збереження раніше отриманих проміжних (поточних) результатів розгляду та вирішення адміністративних справ значного суспільного інтересу чи виняткового значення для скаржника.

Звідси, допустимість відкриття касаційного провадження, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для скаржника, зумовлена потребою забезпечення єдності судової практики. Йдеться про реалізацію принципів верховенства права та правової визначеності, рівності перед законом і судом з метою гарантування розумної передбачуваності судового рішення. Запропонований підхід практики правозастосування втілюється при уніфікованому застосуванні судом однакової юридичної норми в однакових справах щодо різних осіб.

За загальним правилом, при відмові у відкритті касаційного провадження за відсутності виняткового значення адміністративної справи для скаржника суд одночасно посилається на підставу відсутності значного суспільного інтересу адміністративної справи. Разом з тим, особливі критерії пов'язані з оцінкою підстав для неможливості відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою, що не мають фундаментального значення для формування єдиної правозастосовчої практики та особливе значення для позивача.

З урахуванням положень частини п'ятої статті 125 Конституції України касаційний суд при кваліфікації підстав для віднесення адміністративної справи до категорії винятково значущих діє з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин [10]. Тому при перегляді справи в касаційному порядку Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду виконує функції «суду права», який розглядає справи, що мають важливе, принципове значення для суспільства та держави, і на основі розгляду таких справ, формулює правові позиції для судової практики всіх судів нижчого рівня [11; 12; 13].

Так, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду кваліфікує обставини адміністративної справи зважаючи, «на характер спірних правовідносин та предмет позову, значення справи для сторін, її категорію та складність і обраний позивачем спосіб захисту» [14]. У цьому разі касаційний суд переважно враховує позицію Європейського Суду з прав людини щодо неабсолютної реалізації права доступу до суду. Йдеться про опосередковане застосування законних процесуальних заборон і обмежень касаційного оскарження, які не зашкоджують суті права доступу до суду відповідно до легітимної мети, обґрунтованої пропорційності між застосованими засобами та поставленою метою.

Отже, з дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та *res judicata* основоположним критерієм є встановлення неприйнятності касаційної скарги: заявники не постраждали від значної шкоди; справа не розвиватиме право або не сприятиме однаково тлумаченню закону; питання права не мають значення для широкого загалу. Касаційний суд вправі встановити особливі та непереборні обставини для відступу від сформованої практики правозастосування.

Суд касаційної інстанції при використанні оцінних понять щодо

допустимості оскарження судових рішень, якщо справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для скажника, звертається до «відповідного» значення слів. Як правило, процесуальний розсуд обумовлений такими чинниками:

– практикою правозастосування з приводу спорів визначеної категорії, зокрема, суду касаційної інстанції;

– кількістю справ з подібними позовними вимогами, а також ознаками, які роблять касаційну скаргу відмінною від інших;

– значенням справи для сторін, категорією та складністю адміністративної справи;

– характером спірних правовідносин, предметом і категорією спору;

– колом учасників спірних правовідносин, суб'єктивним складом учасників справи;

– предметами позову та доказування, обраним позивачем способом захисту.

Таким чином, для відмови у відкритті касаційного провадження суд встановлює такі підстави:

1) неприйнятність касаційної скарги – суспільно значущі чи виняткові обставини не виявлено; обґрунтування щодо їх наявності не наведено або є недостатнім;

2) відсутність фундаментального значення адміністративної справи для формування єдиної правозастосовчої практики – необґрунтованість суспільної важливості чи виняткового значення для учасника справи; відсутність особливих, рідкісних чи унікальних ознак вимог скажника, а також нового, уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного кола суб'єктів правовідносин.

Така оцінка можлива як за умови «позитивного», так і «негативного» регулювання, у разі існування неясного змісту юридичних норм. Процесуальний розсуд є легітимним у разі існування регламентованого на рівні закону

процесуального права одночасно обрати кілька моделей поведінки. Тому перспективи подальшого дослідження пов'язані з легітимізацію процесуальної поведінки суду та учасників справи з

огляду на мету закону (телеологічне тлумачення) та співвідношення між аргументами з контексту справи відповідно до принципу справедливості.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : із зм. і доп. станом на 04.11.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
2. Ухвала Верховного Суду від 11.07.2018 р. у справі №820/503/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75254032>.
3. Ухвала Верховного Суду від 18.12.2018 р. у справі №806/1364/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78668776>.
4. Ухвала Верховного Суду від 13.12.2018 р. у справі №822/2154/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78565673>.
5. Справа «Рябих проти Росії» (Ryabikh v. Russia) : рішення Європейського суду з прав людини. №52854/99. §§ 52, 62. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>.
6. Справа «Горжелік та інші проти Польщі» (Gorzelik and Others v. Poland) : рішення Європейського суду з прав людини. №44158/98. § 65. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61637>.
7. Справа «Стефаніка та інші проти Румунії» (Ștefănică and Others v. Romania) : рішення Європейського суду з прав людини. №38155/02. §§ 36–37. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101491>.
8. Справа «Тудор Тудор проти Румунії» (Tudor Tudor v. Romania) : рішення Європейського суду з прав людини. №21911/03. §§ 29–30. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885>.
9. Скиена С. Алгоритмы. Руководство по разработке. 2-е изд. / пер. с англ. Санкт-Петербург : БХВ-Петербург, 2011. 720 с.
10. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : із зм. і доп. станом на 30.09.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 15. Ст. 2598.
11. Ухвала Верховного Суду від 11.07.2018 р. у справі №766/17790/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75260212>.
12. Ухвала Верховного Суду від 10.08.2018 р. у справі №825/1493/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75850472>.
13. Ухвала Верховного Суду від 17.08.2018 р. у справі №825/1363/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76003826>.
14. Ухвала Верховного Суду від 10.08.2018 р. у справі №805/4263/17-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75832428>.

References

1. “Code of Administrative Justice of Ukraine” : Law of Ukraine dated of July 6, 2005 no. 2747-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2005, no. 35–36, no. 37, art. 446.
2. “Ruling of the Supreme Court dated of July 11, 2018”, case no. 820/503/18, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75254032>.

3. “Ruling of the Supreme Court” dated of December 18, 2018, case no. 806/1364/18, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78668776>.
4. “Ruling of the Supreme Court” dated of December 13, 2018, case no. 822/2154/18, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78565673>.
5. Case “Ryabykh v. Russia”: decision of the European Court of Human Rights no. 52854/99, §§ 52, 62, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>.
6. Case “Gorzelik and Others v. Poland”: decision of the European Court of Human Rights no. 44158/98, § 65, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61637>.
7. Case “Ștefănică and Others v. Romania”: decision of the European Court of Human Rights no. 38155/02, §§ 36–37, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101491>.
8. Case “Tudor Tudor v. Romania”: decision of the European Court of Human Rights no. 21911/03, §§ 29–30, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885>.
9. Skiena, S. (2011), *Algoritmy. Rukovodstvo po razrabotke* [The Algorithm Design Manual], 2nd ed., transl. from English, St. Petersburg : BHV-Peterburg.
10. “Constitution of Ukraine”: Law of Ukraine dated of June 28, 1996 no. 254к/96-ВР, *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy*, 2010, no. 72/1, Special Issue, p. 15, art. 2598.
11. “Ruling of the Supreme Court” dated of July 11, 2018, case no. 766/17790/17, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75260212>.
12. “Ruling of the Supreme Court” dated of August 10, 2018, case no. 825/1493/18, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75850472>.
13. “Ruling of the Supreme Court” dated of August 17, 2018, case no. 825/1363/18, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76003826>.
14. “Ruling of the Supreme Court” dated of August 10, 2018, case no. 805/4263/17-a, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75832428>.

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-06>

Принципи європейського адміністративного права як принципи адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю в Україні

Бевз С.І.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
проспект Перемоги, 37, м. Київ, Україна
bevzsvetlana@ukr.net*

Ключові слова:

*принципи,
європейського
адміністративного
Конституція,
адміністративно-правового
регулювання.*

*принципи
права,
принципи*

З’ясовано значення та можливість застосування принципів європейського адміністративного права для адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю. Розглянуто розуміння принципів в цілому та наведені принципи європейського адміністративного права, які були виокремлені Юргеном Шварце. Проведено співставлення відповідних принципів з положеннями Конституції України, на підставі чого зроблені окремі висновки.

Надійшло до редколегії:

07.12.2018

Прийнято до друку: 18.02.2019

Principles of the european administrative law as principles of administrative legal regulation of state state management of economic activity in Ukraine

Bevz S.I.

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",

Peremohy prospect, 37, Kyiv, Ukraine

bevzsvetlana@ukr.net

Key words:

principles, principles of European administrative law, Constitution, principles of administrative-legal regulation

This article investigates the role and the possibility of applying the principles of European administrative law for the administrative legal regulation of state management of economic activity. It was stated that implementation of the programs and reforms specified in the Strategy for Sustainable Development "Ukraine 2020" shall target also such a field as state management of economic activity, which is governed primarily by administrative law. Establishing of the principles of administrative legal regulation is impossible without due consideration of the involvement of Ukraine into the European integration processes, as well as without adaptation of Ukrainian legislation to the EU legislation. The author examines the concept of principles in general, and emphasizes that principles shall constitute the basis of any activity, primarily, of its regulation. They should become the foundation that enables achievement of the regulatory purposes and execution of tasks across the board. The principles of European administrative law as they were highlighted by Jürgen Schwarze: principle of legality; possibility of revocation (or recall) of illegal administrative act; principle of non-discrimination; legal certainty; right to defence; principle of proportionality; principle of respect for fundamental human and civil rights; principle of subsidiarity; principle of proper administration; principle of transparency, principle of application, principle of direct action became the basis for analysis conducted in this article. The author emphasized that branches of law should be based on the ideas, principles, which result from the rules and provisions of the Basic Law of our state, the Constitution of Ukraine. Therefore, our reflections on the implementation of the principles of European administrative law cover the comparison of the principles of European administrative law with the provisions of the Constitution of Ukraine, which made the reasons for some conclusions. Particularly, it was emphasized that the provisions of the Constitution of Ukraine do not reflect the following principles: principle of proportionality; principle of subsidiarity; principle of proper administration. The principle of transparency is partially reflected. Therefore, it was concluded that suggested principles of European administrative law, which have "appropriate objectification" in the provisions of the Constitution of Ukraine, shall be defined as the basic (general) principles of administrative law and, thus, of the administrative legal regulation of state management of economic activity.

Визначення у 2007 році у Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності проблем розвитку господарської діяльності, пріоритетних напрямів вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, основних шляхів та порядку їх реалізації не призвело до очікуваних результатів – повною мірою забезпечити підвищення ефективності державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, всебічне додержання законних прав громадян на підприємницьку діяльність, підвищення ролі малих та середніх підприємств та сталий розвиток національної економіки [1].

Дерегуляція та розвиток підприємництва, програма розвитку малого та середнього бізнесу визначені серед програм розвитку держави за вектором розвитку в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»[2]. За цим же вектором передбачена реформа державної служби та оптимізація системи державних органів. В цей же час за вектором відповідальності передбачається реалізація децентралізації та реформа державного управління. При цьому, реалізація зазначених вище програм та реформ має одночасно зачепити таку сферу як державне управління господарською діяльністю.

Відносини в економічній сфері регулюються нормами багатьох галузей права, однак тільки адміністративне право правовими засобами впорядковує певну частину економічних відносин, надаючи їм організаційного змісту [3, с. 385], який необхідний для створення і ефективного функціонування такої системи, як господарська діяльність. Тому саме адміністративно-правове регулювання державного управління господарською діяльністю має зазнати реформування. Проте, перш ніж здійснювати відповідні зміни доцільно з'ясувати основи, які мають бути фундаментом для «нового» адміністративно-правового регулювання певних відносин, – принципи такого регулювання.

Визначення принципів адміністративно-правового регулювання не може відбуватися без врахування процесів євроінтеграції нашої держави, адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Необхідність врахування європейського досвіду адміністративно-правового регулювання суспільних відносин була зумовлена ще Концепцією адміністративної реформи в Україні [4], метою якої встановлено «поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя..., дозволить їй стати впливовим чинником у світі та Європі». Проте в Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки [5] знову ж констатується: «Система державного управління в Україні не відповідає потребам країни у проведенні комплексних реформ у різних сферах державної політики та її європейському вибору, а також європейським стандартам належного управління державою». Зазначені положення актуалізували питання європейського адміністративного права, особливо його принципів.

Принципи європейського адміністративного права були предметом дослідження таких українських вчених, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, К.В. Бережна, В.К. Колпаков, А.А. Пухтецька, Ю.Л. Юринець, які звертають увагу, зокрема, на необхідність імплементації європейських принципів адміністративного права, що мають бути визнані стандартами відповідної галузі. Це, в свою чергу, матиме наслідком перебудову адміністративного права та адміністративного законодавства зокрема. Проте в роботах науковців не розглядалося таке питання як можливість визначення відповідних принципів принципами адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю в Україні.

Метою даної статті є проаналізувати підстави визнання

принципів європейського адміністративного права принципами адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю в Україні.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови принцип визначається як: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось, спосіб здійснення або створення чогось [6, с. 1125]. В Юридичній енциклопедії під терміном «принцип» розуміють основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [7, с. 110]. При характеристиці принципу зазвичай звертається увага на те, що він, по-перше, представляє собою ідею, положення, вимогу, і, по-друге, він є не простим положенням (ідеєю, вимогою), а основним, основоположним, засадничим, фундаментальним, вихідним, загальним, керівним, відправним, провідним, чільним [8, с. 40]. Отже, саме принципи – це те, що має бути в основі будь-якої діяльності, насамперед її регулювання. Вони мають бути тим фундаментом, який має зумовити досягнення мети регулювання та виконання поставлених завдань за всіма напрямками. При цьому, необхідно враховувати, що «Принципи права не просто визначають зміст права та спрямованість правового регулювання, а й їхню людиноцентричну природу. Вони є своєрідним індикатором права, оскільки задають формат, який дозволяє праву виконувати своє призначення в суспільстві – створювати умови для нормальної життєдіяльності людей, бути антиподом свавілля і беззаконня, забезпечувати рух суспільства до свободи і соціального прогресу [9, с. 68].

Як зазначається в Загальнодержавній програмі адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу [10] метою такої адаптації є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Серед вимог, які ЄС висуває до кандидатів на вступ, впровадження в національне адміністративне законодавство основних принципів європейського адміністративного права посідає центральне місце [11, с. 87].

Проте, «вітчизняною наукою адміністративного права та правотворчою і правозастосовчою практикою органів виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні до цього часу належним чином не імplementовані європейські принципи адміністративного права, запровадження яких має сприяти підвищенню стабільності їх діяльності. Проведення адміністративної реформи в Україні має базуватися на основних принципах та стандартах провідних демократичних країн Європи [12, с. 176]» Наведене твердження актуальне і сьогодні.

В європейській юридичній літературі виокремлення принципів європейського адміністративного права було зроблено Юргеном Шварце наприкінці ХХ століття. Зокрема, найбільш відомою стала його праця „*Europaisches Verwaltungsrecht*“ (з нім. – “Європейське адміністративне право”), 1988 р.. До них було віднесено: принцип законності; можливість скасування (або відкликання) незаконного адміністративного акта; принцип недискримінації; юридична визначеність; право на захист; принцип пропорційності; принцип поваги до фундаментальних прав людини та громадянина; принцип субсидіарності; принцип належної адміністрації; принцип прозорості; принцип застосування, принцип прямої дії [13, с. 79].

Варто звернути увагу, що за певних умов принципи можуть використовуватися як джерела правового регулювання. В той же час адаптація

законодавства України до законодавства ЄС зовсім не означає поглинання одного іншим. Це має бути процес зближення з врахуванням національних особливостей, що впливають на правове регулювання.

Як відомо, на території України обов'язковими є ті міжнародні акти, які є міжнародними договорами та згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Однією з підстав для відмови в наданні такої згоди є невідповідність Конституції України [14].

Правове регулювання в Україні, в тому числі адміністративно-правове, має на сучасному етапі своїм фундаментом Конституцію України як Основний Закон держави. Кожна галузь українського законодавства має базуватися на положеннях Конституції України. Аналогічно, і галузі права у своїй основі повинні мати ідеї, засади, які випливають з норм та положень Основного Закону

нашої держави. Тому, розмірковуючи про імплементацію принципів європейського адміністративного права, вважаємо за доцільне співставити їх з положеннями Конституції України. Не вдаючись в межах даної статті у з'ясування сутності кожного з наведених принципів європейського адміністративного права, використовуватимемо коротку характеристику кожного з них, наведену в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Пухтецької А. А. «Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України» [12, с. 20-22].

Вважаємо, що більшість з визначених вище принципів європейського адміністративного права знайшли своє втілення в положеннях Конституції.

Таблиця 1. Співставлення принципів європейського адміністративного права, їх сутності та положень Конституції України

<i>Принципи європейського адміністративного права</i>	<i>З дисертації Пухтецької А.А.</i>	<i>Положення Конституції України</i>
принцип законності	запозичений з французького права у класичному розумінні поняття верховенства права, відповідно до якого визнається зв'язаність адміністрації (виконавчої гілки влади) законом	В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8) Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (ст. 6). Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст. 8).
юридична визначеність	один з основних принципів, відповідно до якого усі суб'єкти права повинні керуватися у своїх діях правовими приписами (нормами). Спеціальними випадками застосування цього принципу є захист законних очікувань, заборона зворотної дії норм, що встановлюють	Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (ст. 6). Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або

	покарання, вимога до держави, установ та організацій діяти добросовісно та з повагою до наданих прав і т. ін.	скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58).
принцип недискримінації	подібні справи не будуть розглядатися по-різному, окрім випадків, коли наявні об'єктивно обумовлені обставини для такої диференціації	Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24). Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13).
можливість скасування (або відкликання) незаконного адміністративного акта	відповідність цього принципу вимогам неприпустимості негативного впливу на права громадян	Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55)
право на захист	запозичений з французької мови термін, який означає право на захист, а також несе змістовне навантаження концепцій природної справедливості (англ. – <i>natural justice</i>), чесності (англ. – <i>fairness</i>), та, відповідно, американської концепції належної юридичної процедури (англ. – <i>due process</i>)	Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55).
принцип пропорційності	запозичений з німецької концепції <i>Verhältnismässigkeit</i> , відповідно до якої у реалізації повноважень установ та організацій мають використовуватися такі засоби, які відповідають цілям отримання відповідного результату, та які не повинні виходити за межі необхідного для досягнення поставленого завдання (мети)	
принцип поваги	відповідно до положень Конвенції про захист прав людини та	Права і свободи людини є невідчужуваними та

до фундаментальних прав людини та громадянина	основоположних свобод та їх тлумачення ЄСПЛ, а також ustalених конституційних традицій країн-членів ЄС, положень права ЄС в цілому (включаючи проект Конституції ЄС)	непорушними (ст. 21). Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22). Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68)
принцип субсидіарності	рішення повинні прийматися на найнижчих рівнях організації, забезпечувати ефективність запропонованих заходів, що, в свою чергу призводить до деволуції (передачі) владних повноважень в середині ЄС з наднаціонального на національний рівень;	
принцип належної адміністрації	часто перекладається укр. мовою як принцип належного адміністрування, містить у собі поєднання вимог щодо справедливого розгляду та використання найкращого досвіду (методів) в діяльності адміністрації, а також запровадження інституту омбудсмена для розгляду скарг про факти неналежної діяльності адміністрації (англ. – <i>maladministration</i>), що мали місце у діяльності установ та організацій ЄС	
принцип прозорості	розвинувся під впливом Скандинавських принципів належного урядування. У європейському праві переважно вживається щодо доступу до офіційних документів, що містять у собі прийняті рішення	Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом (ст. 57).
принцип застосування	полягає у тому, що пряме застосування положень права ЄС безпосередньо встановлює права та обов'язки для тих, кого воно стосується, без потреби інкорпорації у будь-якій формі або імплементації норм у	Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ст. 8)

	національний правопорядок;	
принцип прямої дії	проявляється у здатності норми права ЄС надавати права приватним особам, що, в свою чергу, підлягає захисту у національних судах (проти їх власної держави або національних органів державного управління	Норми Конституції України є нормами прямої дії (ст. 8)

Якщо спроектувати ці принципи на площину адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю в Україні, варто звернути увагу на таке.

Як будь-яка діяльність державних органів, так і державне управління господарською діяльністю має відповідати принципам, закріпленим в Конституції України. Зокрема два останні принципи права ЄС – принципи застосування та прямої дії – стосуються норм Конституції України, оскільки Україна поки що не є членом ЄС. Крім того, стаття 8 Основного Закону Української держави закріплює визнання принципу верховенства права, а стаття 6 – передбачає можливість здійснення повноважень державної влади у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

У новітніх наукових, навчальних джерелах з адміністративного права все більше уваги приділяється принципу верховенства права як засадничому принципу сучасного адміністративного права [3, с. 51]. Цей принцип став предметом дослідження, за результатами якого підготовлені окремі монографії, зокрема, монографія «Верховенство права» Головатого С.П. [15], колективна монографія «Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві» [16], монографія Гапотія В.Д. «Верховенство права: сучасні наукові концепції» [17]. В.Б. Авер'янов вказував, що принцип верховенства права вимагає, щоб взаємовідносини між особою та органами виконавчої влади були максимально зорієнтовані на ефективне забезпечення

реалізації прав і свобод людини та громадянина [18, с. 33]. У свою чергу, А. Пухтецька, зазначала, що принцип верховенства права є фундаментальним принципом, а принцип законності – спеціальний, який подекуди має конституційне закріплення [19, с. 47]. Тому принцип законності європейського адміністративного права має тлумачитися в контексті принципу верховенства права.

Реалізовані кроки на шляху реформування правової системи України дозволяють стверджувати, що в сучасному праворозумінні та правозастосуванні утверджується принцип саме верховенства права. Принцип законності набуває характеру додаткового принципу, який має відповідати принципу верховенства права. Принцип верховенства права за своїм змістом являє собою поєднання низки критеріїв (вимог), які хоча і різняться за своєю формою нормативно-правового опосередкування у національному законодавстві, але покликані забезпечувати примат прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у суспільстві, зокрема у взаємостосунках з органами публічної влади всіх рівнів, забезпечення рівності усіх об'єктів права перед законом, верховенства закону в системі актів законодавства країни, передбачуваність законів та дій органів державної влади, та низки інших принципів (засад), що визнані істотними елементами дотримання принципу верховенства права у рішеннях Європейського суду з прав людини тощо [20, с. 68-69]. Таким чином, принцип верховенства права є

серцевиною принципів адміністративного, в тому числі європейського, права, дотримання якого зумовлює виконання і інших принципів відповідної галузі.

Як бачимо, в положеннях Конституції України не знайшли свого відображення такі принципи, як: пропорційності; субсидіарності; належної адміністрації. Частково відображений принцип прозорості.

Вважаємо, що принципи субсидіарності та належної адміністрації в тлумаченні принципів європейського адміністративного права є характерними за наявності наднаціонального правового регулювання і до набуття Україною членства в ЄС їх імплементація буде недоцільною. При цьому враховуючи принцип юридичної визначеності, надзвичайно актуальним є закріплення принципу пропорційності, оскільки визначені нормативно-правовими актами повноваження державних органів мають застосовуватися ними лише в тій частині, яка є необхідною для досягнення відповідної мети. Наявність такого принципу сприятиме визначенню меж втручання державних органів в діяльність осіб приватного права.

На нашу думку, доцільним є також зняти обмеження з реалізації принципу прозорості, яке полягає у доведенні до відома населення лише тих законів і

нормативно-правових актів, що визначають права і обов'язки громадян. Нормотворча діяльність є одним з проявів влади. Оскільки єдиним джерелом влади в Україні, відповідно до ст.5 Конституції, є народ, то до його відома мають бути доведені усі нормативно-правові акти, насамперед закони, за винятками, встановленими законом. Такі винятки можуть стосуватися лише тих законів, інших нормативно-правових актів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

Зважаючи на вищевикладене та враховуючи те, що сучасне розуміння європейських принципів адміністративного права визнає за ними статус європейських стандартів адміністративного права [21, с. 5-6], можемо зробити висновок, що Конституція України має бути визнана фундаментом для імплементації принципів європейського адміністративного права. Вважаємо, що запропоновані принципи європейського адміністративного права, які знайшли «відповідне втілення» в нормах Конституції України, мають бути визначені як основні (загальні) принципи адміністративного права і, таким чином, адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю.

Література

1. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності : Указ Президента України від 03.09.2007 р. № 816/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 66. Ст. 2549.
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.
3. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
4. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943.
5. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки : схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 55. Ст. 1919.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Волошин Ю. О. Принцип. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : “Укр. енцикл.”, 1998. Т. 5 : П-С. 2003. С. 110.
8. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 433 с.
9. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
10. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : затв. Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
11. Бережна К. В. Особливості імплементації європейського принципу правової стабільності в національне адміністративне законодавство. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 17. Том 1. С. 87-90.
12. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 214 с.
13. Пухтецька А. А. Поняття та принципи європейського адміністративного права. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Том 129. С. 78-81.
14. Конституція України : чинне законодавство станом на 01 вересня 2018р. : Офіц. текст. Київ : Алерта, 2018. 80 с.
15. Головатий С. П. Верховенство права : моногр. : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. Кн. 1 : Верховенство права : від ідеї до доктрини. 624 с.
16. Принцип верховенства права : проблеми теорії та практики : у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; [ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова)]. Книга друга : Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / відп. ред. В. Б. Авер'янов. Київ : Конус-Ю, 2008. 314 с.
17. Гапотій В. Д. Верховенство права : сучасні наукові концепції : монографія. Мелітополь : Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2016. 194 с. URL : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1899/1/1.%20Верховенство%20права.pdf> (дата звернення : 30.01.2019)
18. Авер'янов В. Б. Обновление административно-правовой доктрины на основе принципа верховенства права. *Правоведение*. 2007. № 1. С. 31-42.
19. Пухтецька А. Еволюція доктринального тлумачення принципу верховенства права : від зарубіжної доктрини до вітчизняного праворозуміння. *Юридичний журнал*. 2007. № 4. С. 47-51.
20. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : монографія / кол. авт. : Шемшученко Ю. С., Авер'янов В. Б., Андрійно О. Ф., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін. ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2010. 496 с.
21. Колпаков В. К. Європейські стандарти адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). С. 5-18.

References

1. “On the Concept of Improving State Management of Economic Activity”: the Decree of the President of Ukraine dated 03.09.2007 No 816/2007, *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2007, no. 66, art. 2549.
2. “Strategy for Sustainable Development “Ukraine 2020” ”: the Decree of the President of Ukraine dated 12.01.2015 No 5/2015, *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2015, no. 4, art. 67.
3. Kolomoiets, T. O. (2011), *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative Law of Ukraine]. «Yurinkom Inter», Kyiv, Ukraine
4. “On Measures to Implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine” : the Decree of the President of Ukraine dated 22.07.1998 No 810/98, *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 1999, no. 21, art. 943.
5. “Strategy of Public Administration Reform in Ukraine for 2016-2020” : approved by the Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24.06.2016 No 474-p., *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2016, no. 55, art. 1919.
6. Busel, V. T. (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language], VTF «Perun», Kyiv, Irpin, Ukraine
7. Voloshyn, Yu. O. (2003), *Pryntsyp. Yurydychna entsyklopediia* [Principle. Legal Encyclopedia], «Ukr. entsykl.», Kyiv, Ukraine.
8. Pohrebniak, S. P. (2009), “Fundamental principles of law”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Kharkiv, Ukraine.
9. Koziubry, M. I. (2015), *Zahalna teoriia prava* [General theory of law] Vaite, Kyiv, Ukraine.
10. “National Programme for Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union” : approved by the Law of Ukraine 18.03.2004 No 1629-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, no. 29, art. 367.
11. Berezhna, K. V. (2015), “Features of the implementation of the European principle of legal stability in the national administrative legislation”, *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Yurydsprudentsiia*, no. 17, Vol. 1, pp.87–90.
12. Pukhtetska, A. A. (2009), “European principles of administrative law and their implementation in the legislation of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Kyiv, Ukraine.
13. Pukhtetska, A. A. (2012), “The definition and principles of European administrative law”, *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, Vol. 129, pp. 78–81.
14. (2018), *Konstytutsiia Ukrainy : chynne zakonodavstvo* [Конституція України : чинне законодавство станом на 01 вересня 2018р. : Офіц. текст], Alerta, Kyiv, Ukraine.
15. Holovatyi, S. P. (2006), *Verkhovenstvo prava* [Supreme of law], «Feniks», Kyiv, Ukraine.
16. Shemshuchenko, Yu. S. and Averianov, V. B. (2008), *Pryntsyp verkhovnstva prava : problemy teorii ta praktyky* [Principle of law’s supreme : theory and practice problems], «Konus-Yu», Kyiv, Ukraine.
17. Hapotii, V. D. (2016), *Verkhovenstvo prava : suchasni naukovi kontseptsii* [Supreme of law : modern science concepts], Melitopolskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho, Melitopol, Ukraine, available at : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1899/1/1.%20Verkhovenstvo%20prava.pdf> (access January 30, 2019).

18. Averianov, V. B. (2007), "Upgrading the administrative legal doctrine based on the supreme of law principle", *Pravovedenye*, Vol. 1, pp. 31–42.
19. Pukhtetska, A. (2007), "Evolution of doctrinal interpretation of the supreme of law principle : from foreign doctrine to domestic legal thinking", *Yurydychnyi zhurnal*, Vol. 4, pp. 47–51.
20. Shemshuchenko, Yu. S., Averianov, V. B., Andriino, O. F., Kresina, I. O., Nahrebelnyi, V. P. et al. (2010), *Demokratychni zasady derzhavnoho upravlinnia ta administratyvne pravo* [Democratic basics of state menegment and sministrative law], «Iurydychna dumka», Kyiv : Ukraine.
21. Kolpakov, V. K. (2014), "European standards of administrative law", *Administratyvne pravo i protses*, no. 3 (9), pp. 5–18.

УДК 342.9:347.2

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-07>

Поняття адміністративно-правового механізму публічного адміністрування охорони права власності в Україні

Сукманова О.В.

Науково-дослідний інститут публічного права, вул. Георгія Кірпи, 2А, Київ, Україна

Ключові слова:

адміністративно-правова охорона, механізм, право власності, правовідносини, принципи права, публічне адміністрування.

У статті визначено поняття адміністративно-правовий механізм публічного адміністрування охорони права власності в Україні як внутрішньої будови публічного адміністрування, що являє собою цілісну сукупність спеціальних адміністративно-правових інструментів та публічних процедур, які знаходяться в логічному взаємозв'язку та є засобами, за допомогою яких суб'єкти публічного адміністрування здійснюють охорону права власності, захищають права, свободи та законні інтереси осіб, тобто досягають логічні результати публічного адміністрування в цілому.

*Надійшло до редколегії:
14.12.2018*

Прийнято до друку: 18.02.2019

Concept of administrative and legal mechanism of public administration of protection the rights of property in Ukraine

Sukmanova O.V.

The Institute of Public Law, str. Heorhiia Kirpy, 2A, Kyiv, Ukraine

Key words:

administrative law protection, mechanism, property rights, legal relations, principles of law, public administration.

The article states that the complexity of determining the essence and structure of the mechanism of public administration consists in the absence of a unified approach to the interpretation of such generic category. In connection with this, the process of formation of public administration in Ukraine should be consistent with progressive world trends, expressed in the necessity of development and deepening of publicity in the system of exercising power. It is revealed that management mechanisms are a category of management that includes management objectives, elements of the object and their relationships,

which are influenced, actions in pursuit of goals, methods of influence, material and financial resources of management, social and organizational potentials. It is determined that the mechanisms of public administration are an integral part of the management system, which provides an influence on the internal and external factors, the state of which depends on the result of the management object, and management mechanisms - a category of management, which includes management objectives, elements of the object and their ties to influence, actions in pursuit of goals, methods of influence, material and financial resources of management, social and organizational potentials, this made it possible to define the concept of administrative law. The mechanism of public administration of the protection of property rights in Ukraine as an internal structure of public administration, which represents a coherent set of special administrative and legal instruments and public procedures that are logically interconnected and are the means by which public administration actors carry out protection property rights, protect the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, that is, they achieve the logical results of public administration in general.

Побудова демократичної, правової держави потребує чіткого наукового уявлення про ознаки, особливості, властивості, характерні риси управління, що притаманні всім суспільствам на різних стадіях розвитку. Поряд з цим надзвичайно важливе розуміння характеру державного (у широкому розумінні – публічного) управління, здійснюваного у конкретних просторових рамках. Для розкриття сутності публічного управління за умов ринкових відносин важливо визначити, як виявляється реальна можливість взаємодії механізмів управління і самоуправління, їх пропорційне співвідношення, чи мають вони перевагу над механізмами стихійного регулювання та стихійного саморегулювання. З'ясування цих питань допомагає визначити тенденцію (підвищення чи зниження) міри керованості. Здійснення функцій, орієнтованих на обслуговування суспільних потреб, не виключає застосування владно регулюючих і примусових заходів державного управління, але вони не є основою змісту цієї діяльності. Домінуючими стають заходи заохочення, стимулювання, переконання, формування громадської думки і свідомості, почуття відповідальності та обов'язку. Лише у підтриманні встановленого правопорядку держава залишається непохитною і

широко застосовує владно-примусові засоби [14, с. 12].

Процес формування в Україні публічного управління повинен відповідати прогресивним світовим тенденціям, що виражаються у необхідності розвитку та поглиблення публічності у системі здійснення влади. Відповідно, змінюються й управлінські функції держави – публічне управління передбачає органічне поєднання державного управління з місцевим самоврядуванням та якнайширше залучення громадського (неурядового) сектора суспільства. Незважаючи на те, що на сьогодні публічне управління України перебуває на етапі становлення, його принципи завдання залишаються незмінними і спрямовані на створення такої моделі управління, яка б забезпечила ефективне функціонування системи органів державної влади, органів місцевого самоврядування усіх рівнів та громадських (неурядових) організацій (інституцій) з метою реалізації державної політики у найрізноманітніших її сферах і проявах. До того ж, курс України на європейську інтеграцію також означає утвердження сучасної системи публічного управління, яке органічно пов'язане з децентралізацією влади та створює можливості усунення передумов для періодичних, тривалих політичної і економічної криз [17].

Вирішення зазначених завдань потребує глибокого дослідження усього комплексу сучасних механізмів публічного управління, основними з яких є організаційний та правовий. Ці механізми добре розроблені для системи державного управління України, однак у контексті публічності вимагають додаткового переосмислення, передусім з позицій сучасних теоретичних підходів. У сучасних умовах відсутність належного теоретичного опрацювання сутності, складових, взаємозв'язків та взаємозумовленостей організаційного і правового механізмів публічного управління в Україні може поставити під сумнів ефективне вирішення багатьох завдань, які мають бути вирішені у ході утвердження цієї системи [17].

Реалізація процесу публічного адміністрування відбувається за допомогою розроблення та втілення відповідних управлінських механізмів, що створюють умови для своєчасного та ефективного розв'язання наявних у цій сфері суперечностей [18, с. 64].

У науці завжди спостерігався значний інтерес до вивчення проблематики механізму правового регулювання, який неодноразово ставав предметом наукових досліджень. Зокрема, істотний вклад у наповнення цієї проблематики здійснили такі знані правознавці, як В. Авер'янов, С. Алексєєв, А. Березянська, Ю. Битяк, Ю. Ведерніков, В. Вишковська, В. Галунько, І. Дашко, В. Дзюндзюк, П. Діхтієвський, М. Кельман, В. Коваленко, Т. Коломoeць, О. Кузьменко, В. Курило, Ю. Легеза, І. Личенко, О. Машков, Р. Мельник, О. Мурашин, Н. Нижник, Н. Павлюк, Л. Приходченко, С. Стеценко, О. Федорчак, С. Чернов та ін.

Однак, враховуючи розвиток суспільних відносин, проблематика адміністративно-правового механізму публічного адміністрування охорони права власності в Україні потребує нових викликів та досліджень.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії права, думок з цієї

проблематики вчених-правників і чинного законодавства сформулювати поняття адміністративно-правового механізму публічного адміністрування охорони права власності в Україні.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, термін «механізм» трактується як пристрій, що передає або перетворює рух; внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище» [4, с. 523].

Складність визначення сутності та структури механізму публічного адміністрування полягає у відсутності єдиного підходу до трактування такої родової категорії. Достатньо часто категорію «адміністративно-правовий механізм» підмінюють категоріями суміжними – «конституційно-правовий механізм», «соціально-правовий механізм», «механізм державного управління», «механізм соціального управління». Отже, використовуючи дедуктивний метод наукового пізнання, необхідно визначити розуміння загальної родової категорії «адміністративно-правовий механізм публічного адміністрування», на основі якого представляється можливим визначити специфіку адміністративно-правового механізму публічного адміністрування. Визначення сутності поняття «адміністративно-правовий механізм публічного адміністрування» вимагає з'ясування окремих складових його частин: по-перше, необхідно зрозуміти, чим є категорія «механізм публічного адміністрування», по-друге, – «адміністративно-правовий механізм публічного адміністрування». Слід зазначити, що українськими вченими напрацьовано чимало матеріалів щодо визначення змісту категорії «механізм державного управління», і фактично мінімальна увага приділена визначенню поняття «механізм публічного адміністрування» [11, с. 104].

Професор С. Алексєєв розкрив, що за допомогою механізму правового регулювання не лише відбувається

впорядкування суспільних відносин, а й здійснюється вплив на свідомість і поведінку суб'єктів. Тому поняття «механізм правового регулювання» дає змогу не лише зібрати разом усі явища правової дійсності (норми, правовідносини, юридичні акти та ін.), а й схарактеризувати їх як цілісність, показати в системно-динамічному вигляді, що характеризує результативність правового регулювання, його здатність гарантувати з правового боку досягнення поставлених законодавцем цілей; висвітлити у зв'язку з цим специфічні функції, які виконують конкретні явища в правовій системі, показати їх зв'язок та взаємодію [1, с. 201]. Теоретики права М. Кельман та О. Мурашин визначили механізм правового регулювання як єдину систему правових засобів, за допомогою яких відбувається результативне правове впорядкування суспільних відносин і подолання перепон на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [9, с. 302].

Г. Атаманчук стверджує, що механізм управління – це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізм державного управління, на його думку, це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління; це інструмент реалізації виконавчої влади держави. Механізм формування та реалізації державного управління - це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично втілює в життя, зважаючи на державну владу [2, с. 86]

На думку Н. Р. Нижник, О.А. Машкова механізми державного управління – це складова частина системи управління, що забезпечує вплив

на внутрішні (коли йдеться про механізм управління організацією) та зовнішні (коли говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями) фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізми управління – це категорія управління, що включає цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, дії в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали. Реальний механізм управління завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення конкретних цілей за допомогою впливу на конкретні фактори і цей вплив здійснюється через використання конкретних ресурсів [15, с. 24]. В свою чергу, В. Малиновський механізмами державного управління вважає сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів, що базуються на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [13, с. 78]. А.О. Березянська визначає механізми державного управління як складну систему, призначену для досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [3, с. 10].

О. Оболенський та С. Чернов вважають, що механізми публічного адміністрування – це спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів (села, селища, райони у містах, міста, райони, області, Автономна республіка Крим, уся країна) з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, та громадян України, що тимчасово проживають за її межами [16; 18, с. 64]. Вчений І. М. Дашко

переконаний, що реалізація процесу публічного адміністрування відбувається за допомогою розроблення та втілення відповідних управлінських механізмів, що створюють умови для своєчасного та ефективного розв'язання наявних у цій сфері суперечностей. На погляд вченого, механізми публічного адміністрування – це спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів (села, селища, райони в містах, міста, райони, області, уся країна) з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, та громадян України, що тимчасово проживають за її межами [7, с. 102-103].

Ю. Легеза вважає, що адміністративно-правовий механізм публічного управління у сфері використання природних ресурсів запропоновано розуміти як систему визначених нормами адміністративного права організаційно-правових, структурних, інформаційних, процедурних та інших засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація принципів оптимального поєднання екологічних та економічних публічних і приватних інтересів з раціонального використання природних ресурсів задля забезпечення потреб суспільства у створенні матеріальних благ, а також прав людини на безпечно довкілля [10, с. 29].

В межах предмету нашого дослідження, а саме охорони права власності, необхідно проаналізувати механізм такої охорони, зокрема, В.І. Вишковська під механізмом правозахисної діяльності розуміє діяльність уповноважених правозахисних органів та організацій, діяльність яких врегульована правовими основами, а також юридичних засобів та соціальних умов, які визначають процедуру захисту (поновлення) прав і свобод людини та громадянина. Таке визначення дає можливість найбільш повно розкрити соціально-правову сутність і призначення

механізму захисту як складного, багатоаспектного й, водночас, цілісного явища правової дійсності, яке посідає особливе місце у правовій системі та виконує в ній специфічні функції. Структура механізму розкривається через єдину узгоджено функціонуючу систему взаємопов'язаних між собою елементів, які у своїй сукупності створюють реальні можливості для захисту порушених прав і свобод особи [5, с. 58].

О. Єщук визначила, що механізм адміністративно-правової охорони є специфічним адміністративно-правовим комплексним утворенням, що поєднує інтереси суб'єктів адміністративного права з цінностями, що перебувають під охороною, і доводить процес публічного управління та надання адміністративних послуг до логічного результату [8, с. 169].

І. Личенко визначила, що механізм адміністративно-правового регулювання відносин у сфері захисту права власності є сукупністю організаційно-правових засобів регулювання правовідносин щодо попередження, запобігання та припинення посягань на державне, комунальне і приватне майно, застосування заходів адміністративного впливу у відповідності до чинного адміністративного законодавства. Механізм адміністративно-правового регулювання відносин у сфері захисту права власності відображає внутрішню характеристику процесу захисту права власності, визначаючи спосіб приведення статистичної норми в динаміку адміністративно-правових відносин [12, с. 71].

Таким чином, адміністративно-правовий механізм публічного адміністрування охорони права власності в Україні – це внутрішня будова публічного адміністрування, що являє собою цілісну сукупність спеціальних адміністративно-правових інструментів та публічних процедур, які знаходяться в логічному взаємозв'язку та є засобами, за допомогою яких суб'єкти публічного адміністрування здійснюють охорону права власності, захищають права, свободи та законні інтереси осіб, тобто

досягають логічні результати публічного адміністрування в цілому.

Література

1. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва: Юрид. лит., 1966. 374 с.
2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Москва: Юридическая литература, 1997. 400 с.
3. Березянська А. О. Теоретичні підходи до визначення поняття "механізми державного управління" та їх класифікація. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія : Державне управління. 2015. Т. 254, Вип. 242. С. 6-10.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Вишковська В. І. Загальнотеоретична конструкція механізму правозахисної діяльності в Україні. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2011. Вип. 16. С. 53-58.
6. Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
7. Дашко І. М. Сутність та механізм здійснення процесу публічного адміністрування. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. Вип. 1. С. 99-103.
8. Єщук О. М. Адміністративно-правова охорона: теорія, практика та перспективи розвитку: дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2017. 464 с.
9. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підруч. К. : Кондор, 2008. 502 с.
10. Легеза Ю. О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2018. 34 с.
11. Легеза Ю. О. Сутність та структура адміністративно-правового механізму публічного управління у сфері використання природних ресурсів. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 6. Р. 1. С. 104–114.
12. Личенко І. О. Адміністративно-правовий захист права власності України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Л., 2010. 264 с.
13. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.
14. Молошна О. Становлення механізмів публічного адміністрування в Україні в контексті раціоналізації державного управління. Правові аспекти публічного управління: теорія та практика : матеріали наук.-практ. конф. (14 груд. 2011 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2011. 256 с.
15. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організаціях державного управління : навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 159 с.
16. Оболенський О. Ю. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Публічне управління»: наукова розробка. Київ: НАДУ, 2011. 56 с.

17. Павлюк Н. В. Теоретичні засади організаційного і правового механізмів публічного управління в Україні. Демократичне врядування. 2016. Вип. 16-17.
18. Чернов С. І. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування». Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ, 2014. 97 с.

References

1. Alekseev, S. S. (1966), *Mekhanizm pravovogo regulirovaniya v sotsialisticheskom gosudarstve* [Mechanism of legal regulation in socialistic state], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
2. Atamanchuk, H. V. (1997), *Teoriya gosudarstvennogo upravleniya* [Theory of public administration], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
3. Bereziansk, A. O. (2015), “Theoretical approaches to the definition “mechanisms of public administration” and their classification”, *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Seriia : Derzhavne upravlinnia*, Vol. 254, Iss. 242, pp. 6-10.
4. Busel, V. T. (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], VTF «Perun», Kyiv ; Irpin, Ukraine.
5. Vyshkovska, V. I. (2011), “General theoretical construction of the mechanism of human rights activities in Ukraine”, *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 18 : Ekonomika i pravo*, Iss. 16, pp. 53-58.
6. Halunko, V., Dikhtievskiy, P., Kuzmenko, O., Stetsenko, S. et al. (2018), *Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs : pidruchnyk* [Administrative law of Ukraine. Full-time course: a textbook], OLDI-PLIuS, Kherson, Ukraine.
7. Dashko, I. M. (2018), “Essence and mechanism of public administration implementation”, *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, Iss. 1, pp. 99-103.
8. Yeshchuk, O. M. (2017), “Administrative and legal protection : they, practice and prospects for the development”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Vidkryti mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny «Ukraina», Kyiv, Ukraine.
9. Kelman, M. S. and Murashyn, O. H. (2008), *Zahalna teoriia derzhavy i prava : pidruch.* [General theory of state and law : textbook], Kondor, Kyiv, Ukraine.
10. Leheza, Yu. O. (2018), “Administrative and legal principles of public administration in the sphere of natural resources use”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya, Ukraine.
11. Leheza, Yu. O. (2016), “Essence and structure of administrative and legal mechanism of public administration in the sphere of natural resources use”, *Visegrad journal on human rights*, no. 6, P. 1, pp. 104–114.
12. Lychenko, I. O. (2010), “Administrative and legal protection of the right of property of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Lviv national university of the name of I. Franko, Lviv, Ukraine.
13. Malynovskyi, V. Ya. (2005), *Slovnyk terminiv i poniat z derzhavnoho upravlinnia* [Public administration glossary], Tsentr spriannia instytutu rozvytku derzhavnoi sluzhby, Kyiv, Ukraine.
14. Moloshna, O. (2011), “Establishment of mechanisms of public administration in Ukraine in the context of rationalization of public administration”, *Pravovi aspekty publicnoho*

upravlinnia : teoriia ta praktyka : materialy nauk.-prakt. konf. [Legal aspects of public administration : theory and practice : materials of scient. – pract. conf.], Dnipro, DRIDU NADU, December 14, 2011, 256 p.

15. Nyzhnyk, N. R. and Mashkov, O. A. (1998), *Systemnyi pidkhid v orhanizatsiakh derzhavnoho upravlinnia : navch. posib.* [Systems approach in the organisation of public administration : a textbook], Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.
16. Obolenskyi, O. Yu. (2011), *Opornyi konspekt leksii z navchalnoi dystsypliny «Publichne upravlinnia» : naukova rozrobka* [Supportive compendium of lectures on academic discipline “Public administration” : a scientific development], NADU, Kyiv, Ukraine.
17. Pavliuk, N. V. (2016), “Theoretical principles of organizational and legal mechanisms of public administration in Ukraine”, *Demokratychnе vriaduvannia*, Iss. 16-17.
18. Chernov, S. I. (2014), *Tekst leksii z dystsypliny «Publichne administruvannia»* [Lectures text on the discipline “Public administration”], KhNUMH, Kharkiv, Ukraine.

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-08>

Принципи адміністративного права: характеристика загальних ознак

Шарая А.А.

*Запорізький національний університет вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
an_any@rambler.ru*

Ключові слова:

принципи, принципи права, принципи адміністративного права, ознаки.

Надійшло до редколегії:

12.12.2018

Прийнято до друку: 15.02.2019

В статті запропоновано характеристику загальних ознак принципів адміністративного права. Використано для основи доктринальні джерела з теорії права та адміністративного права. Серед ознак принципів адміністративного права запропоновано розглядати: універсальність та загальнозначущість, регулятивність, соціальна обумовленість, нормативність, системність, основоположність, стабільність, прогресивність, непорушність.

Principles of administrative right: characteristics of general signs

Sharaia A.A.

*Zaporizhzhya National University, Zhukovskiy str, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
an_any@rambler.ru*

Key words:

principles, principles of law, principles of administrative law, signs.

In the article the characteristic of general signs of principles of administrative law is offered. The doctrinal sources from the theory of law and administrative law are used for the foundation. The lack of increased integrated attention among scholars to the study of the principles of administrative law creates the notion that such a category does not have a significant effect on administrative law, is secondary and not important to him. Modern changes that take place in the political, social and legal life of our country require an updated view of the principles of the leading branch of domestic law - administrative. The importance of the principles of administrative law is that they create the preconditions for the formation and development of modern administrative-legal science, effective rule-

making and effective law enforcement. Principles reflect the ideological ideas of the proper existence and construction of administrative law; they express the essence of the rules of behavior of subjects; act systematically as a set of basic and most general rules; their effect extends to all components (or their majority); cause improvement of the industry, and their violation entails the abolition or review of decisions in the case or the use of other means of liability. Among the signs of the principles of administrative law proposed to consider: universality, regulatory, social conditioning, normative, systemic, fundamental, stability, progressivity, inviolability.

Відсутність підвищеної комплексної уваги серед науковців до дослідження принципів адміністративного права створює уявлення, що така категорія не має істотного впливу на адміністративне право, є вторинною та неважливою для нього. Проте, варто помітити, що адміністративне право в сучасних умовах дуже стрімко розвивається, системно переглядається його предмет, зміст, система, тому аналіз сучасних доктринальних підходів до визначення ознак принципів адміністративного права як фундаментальної категорії останнього відіграє важливу роль. Сучасні зміни, які відбуваються у політичному, соціальному та правовому житті нашої країни, вимагають оновленого погляду на принципи провідної галузі вітчизняного права – адміністративного. Важливість принципів адміністративного права полягає в тому, що вони створюють передумови для формування та розвитку сучасної адміністративно-правової науки, ефективної нормотворчості та дієвого правозастосування. До того ж, варто погодитись із позицією авторів підручника «Адміністративне право України» за загальною редакцією Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука та В.В. Зуй, що принцип є підґрунтям права, він виступає активним центром, спроможним виконувати провідну і керуючу роль у формуванні та розвитку адміністративного права. Вони виражають його природу, забезпечують єдність його змісту, накреслюють спрямованість і найбільш суттєві риси регулювання [1, с. 33-34]. Вчені-

адміністративісти, пропонуючи власні підходи до визначення поняття «принципи адміністративного права», здебільшого збігаються у таких твердженнях: 1) принципи адміністративного права – це основні засади, ідеї, положення, які покладені в основу галузі; 2) принципи адміністративного права – це підстава для формування і функціонування системи та змісту галузі; 3) принципи адміністративного права – це підґрунтя для адміністративно-правових норм; 4) принципи адміністративного права – це базис діяльності суб'єктів адміністративного права, 5) принципи адміністративного права – це гарантія забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства і держави. Навряд чи, можна сперечатися із правильністю вказаних тез, проте слід зазначити, що саме вони відображають дійсний зміст і значення принципів адміністративного права, а тому повинні стати основою для формулювання єдиного, загальноприйнятого доктринального визначення принципів адміністративного права й подальшого його нормативного закріплення.

Задля демонстрації дійсного потенціалу, реального ресурсу принципів адміністративного права, варто здійснити загальну характеристику ознак, які їм притаманні та дозволяють виокремити їх в окремий блок принципів. Незважаючи на достатню кількість розробок питань, присвячених принципам адміністративного права (в наукових,

публіцистичних, монографічних роботах), на жаль визначення ознак принципів адміністративного права остаточно не вирішено, спірним і зараз залишається питання їхньої сутності, що потребує додаткового обґрунтування й конкретизації в умовах сучасних державних і політичних перетворень.

Розпочати аналіз ознак принципів адміністративного права можна із такої як універсальність та загальнозначущість. На думку Л.С. Явіча, універсальністю принципів права є те, що ними (принципами права) пронизана вся юридична матерія і вони повинні враховуватись у будь-якій правовій ситуації. Загальнозначущість принципів права полягає в тому, що вони спрямовують весь механізм правового регулювання суспільних відносин [2, с. 11]. Особливістю системи адміністративного права є відсутність єдності у поглядах на перелік її структурних елементів. Проте, принципи, розроблені адміністративно-правовою наукою і закріплені в адміністративному законодавстві, мають всеосяжну спрямованість, вони повинні бути такими, щоб їх можна було б застосувати до кожної складової (процедурної, деліктної, процесуальної тощо). До того ж, така ознака відображає можливість перенесення принципів на будь-які адміністративні правовідносини незалежно від їх суб'єкта, об'єкта чи змісту, тобто дія принципів адміністративного права є неперсоніфікованою і невичерпною. Неперсоніфікованість, тобто відсутність вказівки на конкретного адресата, дозволяє принципам адресуватися не до якоїсь однієї особи, а відразу до багатьох поіменно не перерахованих. Невичерпність принципу означає можливість його багаторазової реалізації. Іншими словами, принцип встановлює правило (стандарт) для невизначеної (потенційно нескінченної) кількості випадків певного виду і невідомої кількості осіб певної категорії [3, с. 22].

Наступною у переліку ознак можна запропонувати виокремлювати таку як регулятивність, враховуючи те, що

принципи права – це продукт свідомості й волі людей, які містять певні веління, приписи, правила поведінки, що реалізуються в життя суспільством і державою та регулюють стільки, скільки регулює саме право [4, с. 12–14]. Завдяки високому рівню узагальнення правових ідей, принципи визначають загальні засади як всієї галузі адміністративного права, так і окремих її складових (серед яких зазвичай виокремлюють адміністративно-деліктні провадження, адміністративне судочинство, адміністративно-процедурні провадження, адміністративно-управлінські провадження тощо). Їх призначення полягає у впорядкуванні поведінки суб'єктів адміністративного права, встановлюючи для них певні рамки, а отже, принципи є не тільки засобом відображення панівних у державі ідей та поглядів, вони також містять у собі вимоги до учасників цих правовідносин, виступаючи важливим інструментом їх регулювання. Звісно, адміністративно-правове регулювання здійснюється на підставі адміністративно-правових норм, однак усі норми адміністративного законодавства мають узгоджуватися із принципами адміністративного права, ґрунтуватися на них. У той самий час, регулятивні особливості принципів права не можна ототожнювати з регулятивними характеристиками норм права, оскільки у принципів вони є більш абстрактними. У даному випадку регулювання адміністративних відносин відбувається з більш «високих» позицій, оскільки, використовуючи лише принципи, неможливо в усіх випадках врегулювати конкретні правовідносини.

До ознак принципів адміністративного права можна віднести соціальну обумовленість. Вказана ознака полягає в тому, що, як правило, у принципи трансформуються ті ідеї, які відповідають соціально-економічним умовам розвитку суспільства, а також політичним, ідеологічним та іншим процесам, які відбуваються у державі. Вказана ознака відображає зміст права із

його соціальними основами – тими закономірностями суспільного життя, на яких побудована конкретна правова система. Адже принципи, у їх первісному вигляді (до моменту сформованості) є світоглядними ідеями, наслідком панівних у суспільстві поглядів, переконань, уявлень, ідеалів, життєвих або науково-доктринальних спрямувань. Суб'єктами формування таких ідей є окремі індивіди, їх об'єднання, суспільство в цілому. Теоретичні узагальнення, правові теорії, завдяки об'єктивізації у нормах права чи доктринальних дослідженнях, стають принципами адміністративного права. Зміст принципів права обумовлений об'єктивними соціальними закономірностями. Основоположні ідеї права виступають не довільними конструкціями людського розуму, а особливою формою вираження об'єктивних соціальних закономірностей.

Наступна ознака принципів адміністративного права – їх нормативність. Зміст поняття «нормативність» включає в себе закріплення або відображення принципу в нормах права. До моменту такого закріплення основоположна ідея, яка перебуває у статусі «претендента» на роль принципу, і ще не закріплена в законі, вона не може вважатися принципом права, вона залишається лише теоретичною, науковою ідеєю, яка належить до системи розробок правової науки. Можна вести мову про те, що жодні ідеї самі по собі не можуть регулювати правовідносини, доки вони не будуть закріплені в правових нормах, не набудуть державно-владного характеру, ознак нормативності. В той же час, закріплення принципів у нормах права, повинно забезпечувати їх неухильне дотримання під загрозою настання негативних наслідків для порушників або під загрозою скасування рішень у справах, прийнятих із таким порушенням. У літературі нормативністю визнається загальнообов'язковий характер вимог, що дозволяє виконувати функцію регулювання суспільних

процесів, причому не тільки опосередковано через норми, але й самостійно [5, с. 189]. Тому саме ця ознака відображає забезпечення неухильного дотримання основних положень, виражених в принципах адміністративного права усіма суб'єктами правозастосування.

Зважаючи, що принципи адміністративного права повинні викладатися не у хаотичному порядку, а у логічній послідовності, треба звернути увагу на таку їх ознаку як системність. Принципи являють собою взаємопов'язану систему правових норм, яка є основою всього масиву адміністративного законодавства. Значення кожного принципу обумовлюється не тільки його власним змістом, а й функціонуванням усієї системи принципів, яка припускає їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, а також узгодженість їх змісту та форм реалізації. Такий взаємозв'язок забезпечує єдність всіх сфер і напрямів адміністративного права. Варто наголосити на тому, що системність принципів адміністративного права характеризує спільність цілей, відсутність внутрішніх суперечностей як усередині окремих елементів, так і між ними. Між тим, зміст якого-небудь одного елементу не може зводитись до змісту іншого чи поглинатися ним. Частіше за все відбувається така ситуація, коли порушення одного принципу призводить до порушення інших принципів і, врешті-решт, — до порушення законності взагалі. Важливе місце у формуванні цілісного уявлення про систему принципів має питання про значимість кожного з них. Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що у рамках цілої системи кожен з принципів має самостійний зміст, який не повинен дублювати інші принципи. У той самий час принципи обумовлюють один одного і дуже часто слугують гарантіями забезпечення інших принципів. Обов'язково доповнюючи, а не суперечачи один одному, вони визначають і структуру адміністративного права в цілому. Разом із тим, окремі принципи перебувають у відносинах рівноваги або й

конкуренції між собою. Можливі ситуації, коли реалізація одного принципу перешкоджає реалізації іншого або декількох.

Серед ознак принципів адміністративного права варто виокремити і таку ознаку як основоположність. Принципи частіше за все визначають як найзагальніші, основоположні та фундаментальні правові положення та ідеї, що вирізняються верховенством по відношенню до інших норм адміністративної діяльності, які, у свою чергу, мають впливати з принципів, ґрунтуватися на них, конкретизувати дію того чи іншого принципу, але, в жодному разі не суперечити їм. Таким чином, завдяки своїй загальності, кожен принцип досить яскраво характеризує сутність адміністративного права. Більше того, досить часто у науковій фаховій літературі можна зустріти позицію, відповідно до якої, однією з основних ідентифікаційних ознак, що обумовлюють виокремлення галузі права, є наявність саме специфічних, характерних тільки для її предмета принципів правового регулювання. Ідеї, які покладені в основу системи принципів адміністративного права, є компромісом, що виникає на підставі узагальнюючого об'єднання декількох, іноді конкуруючих ідей дрібного масштабу. У результаті подібного узагальнюючого об'єднання виникає загальна ідея, що здатна впливати на більш широкий спектр адміністративних правовідносин. Основоположність принципів визначає їх зміст, сутність та правомірність: принципи можуть бути підставою для зміни окремих адміністративно-правових норм. Також, як виняток із загальних правил дії норм, принципи мають зворотну силу, що дозволяє їм поширювати свою дію на будь-яку норму, що одержала закріплення раніше, аніж сам принцип, аж до її відміни і невизнання пов'язаних з нею наслідків.

Варто виокремити і таку ознаку принципів адміністративного права як їх стабільність. Якщо норми адміністративного права є досить мінливими та приймаються і змінюються

для належного врегулювання трудових відносин, то принципи адміністративного права довготривалі, що свідчить про їх стабільність. Так, Р. Давід і К. Жоффре-Спінозі зазначають, що норми права можуть змінюватись від розчерку пера законодавця. Проте в них багато таких елементів, які не можуть бути вільно змінені, оскільки вони тісно зв'язані з нашою цивілізацією й нашим способом мислення. Законодавець не може впливати на ці елементи [6, с. 19-20]. Ймовірно, мова йде якраз про принципи права. Слід підкреслити, що чим вищу ланку в ієрархічній системі принципів займає певний принцип, тим менш змінюваний характер він носить. Такі принципи як принцип справедливості, рівності, свободи, гуманізму, що є загальнолюдськими принципами права, носять найбільш сталий характер, забезпечуючи цим стабільність правового регулювання. Принципи права змінюються не стільки за своєю власною формулою, скільки за тим соціальним змістом, який в цю формулу вливається [7, с. 153]. У той же час, такий стабільний характер принципів права не заважає їм одночасно забезпечувати динамізм правового регулювання. Як зауважує М.І. Козюбра, принципи права не просто визначають зміст права та спрямованість правового регулювання, а й їхню людиноцентричну природу. Вони є своєрідним індикатором права, оскільки задають формат, який дозволяє праву виконувати своє призначення в суспільстві – створювати умови для нормальної життєдіяльності людей, бути антиподом свавілля і беззаконня, забезпечувати рух суспільства до свободи і соціального прогресу [8, с. 68].

Окремою ознакою принципів адміністративного права слід виокремити їх прогресивність, адже вони сприяють розвитку галузі, направлені на вдосконалення окремих її складових. Так, на думку авторів підручника «Адміністративне право України. Повний курс», принципи адміністративного права характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності

основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, які є реально досяжними [9, с. 40]. Так, принципи адміністративного права є передумовою прогресу галузі адміністративного права в цілому, сприяють якісному поліпшенню окремих її складових елементів.

Ну і безсумнівною ознакою принципів адміністративного права є їх непорушність. Зневага до принципів або їх порушення з боку законодавця, органів публічної адміністрації, суду чи інших суб'єктів адміністративного права можуть підірвати стабільність правової системи, негативно відобразитись на стані правосвідомості або порушити підтримуваний правопорядок. Саме тому порушення будь-якого принципу обов'язково має тягти за собою відповідальність суб'єктів правозастосування та/або скасування чи перегляд рішення у справі, прийнятого з таким порушенням. При визначенні різних видів наслідків порушення принципів, слід мати на увазі різні форми реагування закону на суттєві та несуттєві порушення.

Підсумовуючи, можна сказати, що принципи мають й інші значущі властивості та ознаки. Однак, вище були наведені найбільш вагомі критерії, завдяки яким дані нормативні утворення іменуються саме принципами та отримують особливий правовий режим застосування. Серед таких ознак: універсальність та загальнозначущість, регулятивність, соціальна обумовленість, нормативність, системність, основоположність, стабільність, прогресивність, непорушність. Коротко підсумовуючи визначене, зазначимо, що принципи відображають у собі світоглядні ідеї щодо належного у побудові та організації адміністративного права; вони виражають сутність правил поведінки суб'єктів; діють системно як сукупність основних та найзагальніших правил; їх дія поширюється на всі складові (або їх більшість); зумовлюють вдосконалення галузі, а їх порушення тягне за собою скасування чи перегляд рішень у справі або застосування інших засобів відповідальності.

Література

1. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
2. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. Москва : Юрид. лит., 1978. 224 с.
3. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
4. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / Ю. С. Шемшученко, Ф. Г. Бурчак, В. В. Цветков та ін. ; під ред. В. М. Семенова, О. Я. Прагнюк. Київ : Ін Юре, 1997. С. 12–14.
5. Козюбра Н. И. Социалистическое право и общественное сознание. Киев : Наук. думка, 1979. 207 с.
6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова. Москва : Междунар. отношения, 1999. С. 19–20.
7. Явич Л. С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. Москва : Юрид. лит., 1961. 172 с.
8. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
9. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

References

1. Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M. and Zui, V. V. (2010), *Administratyvne pravo* [Administrative Law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. Yavych, L. S. (1978), *Pravo razvytoho sotsyalystycheskoho obshchestva. Sushchnost y pryntsypi* [The right of a developed socialist society. Essence and principles], Yuryd. lyt., Moskow, Russia.
3. Pohrebniak, S. P. (2008), *Osnovopolozhni pryntsypy prava (zmistovna kharakterystyka)* [Fundamental principles of law (content characteristic)], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
4. Shemshuchenko, Yu. S., Burchak, F. H., Tsvietkov, V. V. (1997), *Mizhnarodno-pravovi aspekty Konstytutsii Ukrainy* [International legal aspects of the Constitution of Ukraine], In Yure, Kyiv, Ukraine, pp. 12–14.
5. Koziubra, N. Y. (1979), *Sotsyalystycheskoe pravo y obshchestvennoe soznanye* [Socialist law and social consciousness], Kyiv, Nauk. dumka, Ukraine.
6. Davyd, R. and Zhoffre-Spynozy, K. (1999), *Osnovnye pravovye systemy sovremennosti* [Basic legal systems of the present], Translated by Tumanova, V. A. Mezhdunar. otnosheniya, Moskow, Russia.
7. Yavych, L. S. (1961), *Problemy pravovoho rehulyrovaniya sovetskykh obshchestvennykh otnosheni* [Problems of legal regulation of Soviet social relations.], Yuryd. lyt., Moskow, Russia.
8. Koziubra, M. I. (2015), *Zahalna teoriia prava* [General theory of law], Vaite, Kyiv, Ukraine.
9. Halunko, V., Dikhtievskiy, P., Kuzmenko, O. and Stetsenko, S. (2018), *Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs* [Administrative Law of Ukraine. Full course], OLDI-PLU S, Kherson, Ukraine.

УДК 339.565:351.88:351.815(477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-09>

Юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні

Калниш Д.О.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
kalnysh_dmytro@ukr.net*

Ключові слова:

адміністративно-правове регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, експортно-імпортні операції, ліцензування зовнішньоекономічної діяльності, експортні (імпортні) квоти.

У статті досліджуються юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні. Аналізуються основні нормативно-правові акти, які регламентують здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Зазначаються юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні в розрізі повноважень суб'єктів, які здійснюють державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Наводиться ряд пропозицій щодо підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні.

Надійшло до редколегії:

18.12.2018

Прийнято до друку: 20.02.2019

Legal means of administrative and legal regulation of the implementation of export-import transactions in Ukraine

Kalnysh D.O.

*Zaporizhzhya national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine
kalnysh_dmytro@ukr.net*

Key words:

administrative and legal regulation, foreign economic activity, export-import transactions, licensing of foreign economic activity, export (import) quotas.

As of today, foreign economic activity is becoming one of the most important elements of the Ukrainian economy. The implementation of this activity requires proper legal regulation by the state. At the same time, Ukraine's integration into the world economic space requires new approaches to scientific support of the application of the current legislation of Ukraine, the procedure for its adaptation to the norms of international law, in particular, the norms and rules of the World Trade Organization and the rights of the European Union. The implementation of foreign economic activity is the subject of legal regulation of many branches of the law of Ukraine. At the same time, taking into account the principle of sovereignty of the people of Ukraine (the independence of Ukraine in the implementation and regulation of foreign economic activity) and the presence of public interest in its results, in our opinion, administrative law is the leading branch of law that regulates this activity. At the same time, the administrative and legal regulation of the implementation of export-import operations as an integral part of foreign economic activity in Ukraine is not sufficiently highlighted in recent studies and publications, therefore the coverage of the theoretical and legal basis of the administrative and legal regulation of the implementation of export-import operations is the purpose of this publication. The article studies legal means of administrative and legal regulation of the implementation of export-import transactions in Ukraine. The basic normative-legal acts regulating the implementation of foreign economic activity are analyzed. The legal means of administrative-legal regulation of the implementation of export-import operations in Ukraine are indicated in the context of the powers of the subjects that are subject to state regulation of foreign economic activity. Specifics and a number of proposals aimed at improving the efficiency of administrative and legal regulation of the implementation of export-import transactions in Ukraine are indicated. In general, Ukraine should be systematized regulatory legal acts that regulate the procedure for the implementation of export-import operations in Ukraine for example, by incorporating the relevant provisions of separate laws of Ukraine into the section of the Economic Code of Ukraine devoted to foreign economic activity; it will be appropriate to review the existing legal means of administrative-legal regulation of the implementation of export-import operations for the purpose of compliance with their international treaties of Ukraine; eliminating duplication of powers of the state authorities that regulate the implementation of foreign economic activity, specifying the powers of the Antimonopoly Committee of Ukraine in this area, will promote the implementation of the principles of good governance in the field of economy etc.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Господарського кодексу України, зовнішньоекономічна політика є одним з основних напрямів економічної політики України, вона спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника [1].

Адміністративно-правове регулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності є складовою частиною публічного адміністрування в сфері економіки [2, с. 403]. Враховуючи принцип суверенітету народу України (самостійність України при здійсненні та регулюванні зовнішньоекономічної діяльності) та наявність публічного інтересу в її результатах, на нашу думку, адміністративне право є провідною галуззю права, яка здійснює регулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Адміністративно-правове регулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності досліджували такі вчені-адміністративісти України, як: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, А.І. Берлач, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, В.М. Гаращук, О.П. Гетманець, В.К. Гіжевський, Є.В. Додін, О.Т. Зима, Т.Є. Кагановська, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, В.Т. Комзюк, Б.А. Кормич, Т.М. Кравцова, О.С. Крущук, Ю.Д. Кунев, П.С. Лютіков, С.А. Магда, Р.С. Мельник, А.С. Мостовий, В.П. Нагребельний, В.Я. Настюк, В.Ф. Опришко, Д.В. Приймаченко, В.В. Прокопенко, А.В. Рабінович, І.В. Розпутенко, О.Л. Соколенко, Ю.С. Шемшученко, М.Г. Шульга та інші [3].

Разом з тим, адміністративно-правове регулювання здійснення експортно-імпортних операцій як складової частини зовнішньоекономічної діяльності в Україні недостатньо висвітлено в останніх дослідженнях і публікаціях, тому метою даної публікації є дослідження та висвітлення юридичних

засобів адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні.

За результатами аналізу положень ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ст.ст. 74, 82 Митного кодексу України ми дійшли висновку про те, що експортно-імпортними операціями в Україні є – вид зовнішньоекономічної діяльності, продаж/купівля товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності з переміщенням цих товарів через митний кордон України [4; 5].

Натомість, адміністративно-правове регулювання здійснення експортно-імпортних операцій – це правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням експортно-імпортних операцій, за допомогою норм та юридичних засобів адміністративного права України.

Станом на сьогодні, правові засади здійснення експортно-імпортних операцій в Україні встановлюються нормами: Конституції України [6], Господарського кодексу України [1], Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [4], Митного кодексу України [5], інших законів України та підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих уповноваженими суб'єктами владних повноважень.

Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні (зокрема, здійснення експортно-імпортних операцій) зазначені в Постанові Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 14.04.2016 року № 1099-VIII [7], Постанові Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки» від 11.07.2018 року № 546 [8], Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану

пріоритетних дій Уряду на 2017 року» від 03.04.2017 року № 275-р [9].

При цьому, вчені-адміністративісти, звертають увагу на те, що в Україні існує занадто велика кількість нормативно-правових актів, які регламентують здійснення зовнішньоекономічної діяльності [10, с. 25; 11, с. 146].

Також порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності встановлюється нормами та правилами Світової організації торгівлі та правом Європейського Союзу, зобов'язання з дотримання яких наша держава в черговий раз підтвердила шляхом підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року [12]. При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 50 Господарського кодексу України, у разі якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору [1].

Крім загальних принципів господарювання, передбачених Господарським кодексом України [1], експортно-імпортні операції здійснюються на основі таких принципів зовнішньоекономічної діяльності в Україні як, зокрема: принцип верховенства закону, що полягає у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України, забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України; принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у тому, що Україна здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише

відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права; принцип юридичної рівності і недискримінації, що полягає у забороні будь-яких, крім передбачених законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності [4].

В Україні діє розгалужена система юридичних засобів адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій.

Основним юридичним засобом адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпортних операцій в Україні залишається прийняття нормативно-правових актів уповноваженими суб'єктами владних повноважень.

Відповідно до ч. 3 ст. 377 Господарського кодексу України, загальні умови та порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання визначаються Господарським кодексом України, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та іншими нормативно-правовими актами [1].

При цьому, нормативно-правові акти, які регулюють здійснення експортно-імпортних операцій в Україні відрізняються один від одного за суб'єктом їх прийняття та юридичною силою.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 92 Конституції України, засади зовнішньоекономічної діяльності визначаються виключно законами України [6]. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», перелік товарів, експорт (імпорт) яких через територію України забороняється, визначається виключно законами України [4]; відповідно до ч. 2 ст. 238 Господарського кодексу України, адміністративно-господарські санкції (в тому числі за порушення у сфері

зовнішньоекономічної діяльності) можуть бути встановлені виключно законами [1] тощо. Прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності належить до компетенції Верховної Ради України.

Крім Верховної Ради України, на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, нормативно-правові акти, які регулюють здійснення експортно-імпортних операцій в Україні, можуть приймати також й інші суб'єкти владних повноважень.

При цьому, відповідно до ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», підзаконні акти та акти управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України, не підлягають застосуванню. Забороняється втручання суб'єктів владних повноважень у зовнішньоекономічну діяльність її суб'єктів у випадках, не передбачених законом, в тому числі і шляхом видання підзаконних актів, які створюють для її здійснення умови гірші від встановлених в законі (ст. 5, ч. 3 ст. 8 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність») [4]. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 18, ч. 2 ст. 25 Господарського кодексу України, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, крім випадків передбачених законом [1].

Також слід звернути увагу на те, що нормативно-правові акти, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність і відповідно до закону є регуляторними актами, мають розроблятися, розглядатися, прийматися та оприлюднюватися з урахуванням вимог Закону України «Про засади

державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [13].

Також, відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції; заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України.

При цьому, відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», забороняється регулювання зовнішньоекономічної діяльності прямо не передбаченими у ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» актами і діями державних і недержавних органів [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України, заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це заходи не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини. Заходами тарифного регулювання є відповідно заходи, пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, які здійснюються органами доходів і зборів (Державною фіскальною службою України, а після її реорганізації – Державною митною службою України) [5].

Таким чином, до заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в

Україні відносяться, зокрема: реєстрація або акредитація представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України (ст. 5 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»); ліцензування зовнішньоекономічних операцій, встановлення експортних (імпортних) квот (ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»); заходи, які здійснюються у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань (ст. 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність») [4]; державна реєстрація зовнішньоекономічних договорів (контрактів) (може бути запроваджена Кабінетом Міністрів України відповідно до ч. 1 ст. 383 Господарського кодексу України) [1]; ряд заходів, передбачених Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [14], Законом України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» [15], Законом України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [16]; контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки (ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 19 Господарського кодексу України, Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності») [1; 17]; адміністративно-господарські санкції (ст.ст. 238-250 Господарського кодексу України) [1] тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», ліцензування зовнішньоекономічних операцій – це комплекс адміністративних дій уповноваженого суб'єкта владних повноважень з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів. Ліцензування експорту (імпорту) товарів здійснюється

у формі автоматичного або неавтоматичного ліцензування. Автоматичне ліцензування стосується надання дозволу суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження).

Неавтоматичне ліцензування стосується надання дозволу суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких встановлюються певні квоти (кількісні або інші обмеження). Квота експортна (імпортна) – це граничний обсяг певної категорії товарів, який дозволено експортувати з території України (імпортувати на територію України) протягом встановленого строку та який визначається у натуральних чи вартісних одиницях. Стосовно кожного виду товару може встановлюватися лише один вид ліцензії. Відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», забороняється одночасне застосування щодо одного й того ж товару податку на експорт і імпорт та режиму ліцензування і квотування експорту, за винятком випадків встановлення режиму ліцензування і квотування як заходу у відповідь на дискримінаційні дії інших держав [4].

Відповідно до ст. 116 Конституції України, здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи, організовує і забезпечує Кабінет Міністрів України [6].

До повноважень Кабінету Міністрів України належить, зокрема: прийняття рішень про застосування режиму ліцензування експорту (імпорту) товарів, у тому числі встановлення квот (кількісних або інших обмежень) з визначенням переліку конкретних товарів, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню, періоду дії ліцензування та кількісних або інших обмежень щодо кожного товару (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких

підлягає ліцензуванню, та квот на 2019 рік» від 27.12.2018 року № 1136) [18]; встановлення розміру збору за видачу ліцензій суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності; прийняття рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії щодо України з боку держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором та/або державою-окупантом. Крім того, Кабінет Міністрів України відповідальний за координацію діяльності центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність») [4].

Крім Кабінету Міністрів України, основними суб'єктами, які здійснюють державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є також: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України), Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, зокрема: проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування у порядку, визначеному законами України; готує подання до Кабінету Міністрів України про застосування режиму ліцензування експорту (імпорту) товарів, у тому числі встановлення квот (кількісних або інших обмежень); видає ліцензії суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності; приймає рішення про накладення штрафу на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за здійснення ними операцій без відповідних ліцензій; забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їх зовнішньоекономічної діяльності; здійснює контроль за додержанням всіма

суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України.

До повноважень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі належить, зокрема: прийняття рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів; прийняття рішення запровадження режиму ліцензування у разі застосування захисних заходів щодо захисту вітчизняного товаровиробника.

Крім зазначених органів державної влади, відповідно до ст. 9 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюють також: Національний банк України (регулює здійснення валютних операцій, пов'язаних з експортом та імпортом товарів), Антимонопольний комітет України (здійснює контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції), органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти владних повноважень у випадках, передбачених законами України.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», регулювання зовнішньоекономічної діяльності (в тому числі здійснення експортно-імпортних операцій) в Україні здійснюється також: недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів; самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними [4].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що існує розгалужена

система юридичних засобів адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпорتنих операцій в Україні, основу якої складають нормативно-правові акти, які регулюють порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні (зокрема, Господарський кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність») та передбачені законами України акти тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

За результатами дослідження, нами напрацьовано ряд пропозицій щодо підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпорتنих операцій в Україні. На нашу думку: 1) має бути проведено систематизацію нормативно-правових актів, які

регламентують порядок здійснення експортно-імпорتنих операцій в Україні, наприклад, шляхом включення відповідних положень окремих законів України до розділу Господарського кодексу України, присвяченого зовнішньоекономічній діяльності; 2) буде доречно переглянути існуючі юридичні засоби адміністративно-правового регулювання здійснення експортно-імпорتنих операцій на предмет відповідності їх міжнародним договорам України; 3) усунення дублювання повноважень органів державної влади, які регулюють здійснення зовнішньоекономічної діяльності, конкретизація повноважень Антимонопольного комітету України в зазначеній сфері, сприятиме впровадженню принципів належного врядування в сфері економіки.

Література

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
2. Гриценко І.С. Загальне адміністративне право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 565 с.
3. Коломoeць Т.О., Колпаков В.К. Адміністративно-правова освіта у персоналіях: довідник. Київ: Ін Юре, 2015. 352 с.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.
5. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 48. Ст. 552.
6. Конституція України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
7. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 32. Ст. 1260.
8. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2018-п>.
9. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-р>.
10. Кіян О.В. Межі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Митна справа*. 2014. № 4 (94). С. 21-26.

11. Скрыбіна Д.С. Механізм державного регулювання інноваційних технологій у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Право та державне управління*. 2015. № 3 (20). С. 145-150.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
13. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.
14. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22 грудня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 78.
15. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 9. Ст. 65.
16. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 12. Ст. 80.
17. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
18. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2019 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1136-2018-п>.

References

1. “The Commercial Code of Ukraine”: Law of Ukraine dated on January 16, 2003, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2003, no. 18, art. 144.
2. Gritsenko, I.S. (2015), *Zagalne administratyvne pravo: pidruchnyk* [General administrative law: textbook], Yuricom Inter, Kyiv, Ukraine.
3. Kolomoets, T.O. and Kolpakov, V.K. (2015), *Administratyvno-pravova osvita u personaliyah: dovidnyk* [Administrative-legal education in personalities: directory], In Yure, Kyiv, Ukraine.
4. “On Foreign Economic Activities”: Law of Ukraine on April 16, 1991, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1991, no. 29, art. 377.
5. “The Customs Code of Ukraine” on March 13, 2012, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2012, no. 48, art. 552.
6. “The Constitution of Ukraine” dated August 28, 1996, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
7. “On the Program of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine”: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine on April 14, 2016, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2016, no. 32, art. 1260.
8. “On Approval of the Forecast of Economic and Social Development of Ukraine for 2019-2021”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on July 11, 2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2018-п>.
9. “On approval of the medium-term plan of the Government`s priority actions by 2020 and the Plan of priority actions of the Government in 2017”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 3, 2017 № 275-п, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-п>.

10. Kyian, O.V. (2014), "Borders of administrative and legal regulation of foreign economic activity", *Mytna sprava*, no. 4 (94), pp. 21-26.
11. Scriabina, D.S. (2015), "The mechanism of state regulation of innovative technologies in the field of foreign economic activity", *Pravo ta derzhavne upravlinnya*, no. 3 (20), pp. 145-150.
12. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part on June 27, 2014, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
13. "On the Principles of Regulatory Policy in Economic Activity": Law of Ukraine on September 11, 2003, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, no. 9, art. 79.
14. "On Application of Special Measures to Ukrainian Imports": Law of Ukraine on December 22, 1998, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1999, no. 11, art. 78.
15. "On Protection of the National Producer against Dumped Imports": Law of Ukraine on December 22, 1998, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1999, no. 9, art. 65.
16. "On Protection of the National Producer against Subsidized Imports": Law of Ukraine on December 22, 1998, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1999, no. 12, art. 80.
17. "On Technical regulations and conformity assessment": Law of Ukraine on January 15, 2015, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2015, no. 14, art. 96.
18. "On approval of the list of goods, the export and import of which is subject to licensing, and quotas for 2019": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on December 27, 2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1136-2018-п>.

УДК 342:005.25:331.101.3:005.83

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-10>

Стимулювання у службовому праві як різновид адміністративної процедури

Титаренко М.В.

Запорізький національний університет

Ключові слова: стимулювання, службове право, адміністративна процедура, стимул, ознаки, різновид, співвідношення.

Надійшло до редколегії:

17.12.2018

Прийнято до друку: 22.02.2019

У статті обґрунтовується доцільність розгляду стимулювання у службовому праві як різновид адміністративної процедури. На підставі аналізу різноманітних джерел відзначається різноваріативність підходів вчених-юристів до співвідношення стимулів та стимулювання (від помилкового ототожнення й до розгляду як засобу спонукання та послідовності дій щодо застосування відповідного засобу), обґрунтовується їх нерозривний зв'язок і співвідношення як засобу і процесу застосування відповідного засобу. Автор звертає увагу на наукову дискусію щодо галузевої належності стимулювання як виду правової процедури й стверджує, що йому притаманні ознаки адміністративної процедури. Аналіз наявних джерел дозволяє виокремити загально правовий підхід до виділення ознак стимулювання та вузькоспеціалізований підхід, який дозволяє виділити ознаки заохочуваного стимулювання й розгляду його в якості різновиду адміністративної процедури. У роботі аналізуються найпоширеніші підходи щодо доктринального виділення ознак адміністративної процедури,

доводиться їх притаманність стимулюванню, засади якого визначаються нормами службового права як підгалузі адміністративного права. Автором обґрунтовується унікальність стимулювання у службовому праві як виду адміністративної процедури, яка поєднує як загальні ознаки, характерні для будь-якої адміністративної процедури, так і специфічні ознаки (підстави, ступінь примусового гарантування, сфера об'єктивізації, ступінь регламентації дій суб'єктів стимулювання тощо). З'ясовується місце стимулювання у службовому праві у видовому розмаїтті адміністративних процедур, з акцентом на використання різних критеріїв такого поділу.

Stimulation in service law as a type of administrative procedure

Tytarenko M.V.

Zaporizhzhya national university

Key words:

stimulation, service law, administrative procedure, incentive, features, type, correlation.

The article substantiates the expediency to study stimulation in service law as a type of administrative procedure. Based on the analysis of different sources, the author marks the diversity of approaches of legal scholars to the correlation of incentives and stimulation (from improper identification to consideration as a means of encouragement and consistency of action regarding the use of the relevant means), justifies their inextricable connection and correlation as a means and process of application of the corresponding means. The paper focuses on a scholarly dispute on a branch affiliation of stimulation as a type of administrative procedure and argues that it is characterized by the features of administrative procedure. The analysis of available sources allows identifying a general legal approach to the determination of incentives features and a highly specialized approach which makes it possible to identify incentives features and consider it as a kind of administrative procedure. The article analyses the most widespread approaches to the doctrinal determination of the features of the administrative procedure, substantiates their peculiarity to stimulation the basis of which is determined by the norms of service law as a sub-branch of administrative law. The author justifies a unique character of stimulation in service law as a type of administrative procedure connecting both general features, which are peculiar for any administrative procedure, and specific features (grounds, a degree of compulsory guarantee, scope of objectification, degree of regulation of the actors of incentives, etc.). The position of stimulation in official law under the variety of administrative procedures is clarified with the emphasis on the use of different criteria for such a division.

Проблема стимулювання в цілому та у службовому праві зокрема привертає увагу вчених-юристів, щоправда, аналіз наявних джерел свідчить про те, що, на жаль, непоодинокими є випадки його ототожнення із стимулами, а інколи й із окремими їх різновидами, що, безперечно, визнати виправданим неможна у контексті визначення пріоритетів пошуку шляхів ефективного використання ресурсу стимулювання,

активізації спільних зусиль вчених-юристів, нормо творців, юристів-практиків по остаточному завершенню обговорення та прийняття єдиного нормативно-правового акту, який би закріпив базові положення стосовно всіх різновидів адміністративних процедур, в тому числі й стимулювання у службовому праві як одного із них. Незважаючи на наявність робіт, безпосередньо присвячених

проблематиці стимулювання в цілому (наприклад, роботи І. Луценка, В. Красовської, С. Чернецького, Д. Козачук, Р. Калюжного, О. Лапка, Т. Пікуля тощо), а також окремим аспектом стимулювання у службовому праві (наприклад, роботи Т. Коломоець, В. Колпакова, С. Федчишина, Н. Матюхіної, Л. Біли-Тіунової тощо), в той же час аналіз стимулювання саме як виду адміністративної процедури немає. Що, безперечно, визнати виправданим визнати неможна і що певним чином «поглиблює» наукову дискусію щодо того, чи дійсно відповідна процедура є саме адміністративною, а отже й відповідні відносини – предметом регулювання адміністративного права, чи все ж таки це різновид іншої процедури, а отже і відносини є предметом регулювання іншої галузі, наприклад трудового права. До того ж не забуваємо ту наукову дискусію між вченими-адміністративістами та вченими-фахівцями у галузі трудового права, яка вже тривалий час точиться навколо службово-правових відносин, а отже й щодо стимулювання у межах останніх. Цілковито доречним виглядає аналіз наявних джерел із акцентом на ресурс адміністративних процедур, їх ознак, для того щоб з'ясувати чи дійсно стимулювання у службовому праві є саме різновидом такої процедури, чи все ж таки, завдяки специфіці, іншим правовим феноменом (що і є метою цієї статті). Доречним є використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів для того, щоб вирішити відповідне питання й сформулювати висновки, які можуть слугувати складовою сучасного наукового базису для нормотворчої діяльності, зорієнтованої на ефективне використання ресурсу стимулювання у службовому праві.

Почати слід з того, що аналіз наявних джерел свідчить про непоодинокі випадки ототожнення стимулювання й стимулу. На це звертає увагу в своїх роботах І. Луценко, зазначаючи, що деякі вчені «спів-

ставляють стимулювання із стимулом загалом або певними його видами» [1, с. 98], й посилається на роботи С. Венедіктова, М. Гудимова, Є. Охотського, Я. Якушина та ін. Дійсно, Я. Якушин ототожнює стимулювання (саме такий перелік він використовує) із «винагородою працівників залежно від затраченої праці та її результатів» [2, с. 8], С. Венедіктов стимулювання розглядає як «систему заходів морального і матеріального характеру, які застосовуються спеціально уповноваженими суб'єктами, й мають безпосередній зв'язок із публічним проявом пошани до особи ... за успішне і сумлінне виконання своїх посадових обов'язків та досягнуті результати у службово-трудої діяльності» [3, с. 31]. Отже, стимулювання асоціюється із системою певних заходів. Щоправда, вчений уточнює свою позицію і зазначає, що «стимулювання співвідноситься із стимулом (зокрема, він виділяє один із їх видів – заохочення) як ціле і частина» [3, с. 31; 1, с. 99]. З одного боку, це виглядає цілком логічним у розумінні автора стимулювання як система стимулів, ознак, з іншого боку, незрозумілим є використання терміну «стимулювання» саме для позначення системи стимулів. Як синонім стимулювання використовує «стимулювання « у своїх роботах і М. Дей [4, с. 105]. М. Глухов асоціює стимулювання виключно із «усіма стимулами, які встановлюються у нормативному порядку» [5, с. 25]. На нормативне закріплення відповідних стимулів як «інструментів (до речі досить поширених у сучасній адміністративно-правовій науці термін) формулювання правоактивної поведінки працівників, шляхом встановлення для них додаткових позитивних наслідків» [4, с. 105] звертає увагу і М. Дей. На такий стан дослідження проблематики співвідношення стимулювання і стимулів звертають увагу, посилаючись на ті ж роботи вищезазначених вчених-юристів, й Р. Калюжний, О. Лапка, Т. Пікуля [6, с. 76-78]. Можна вести мову і про дещо «розширене» розуміння стимулювання як

«прояву умов для певної діяльності, або є як надання певних благ у якості заохочення за досягнуті результати» [7, с. 6, 8; 8, с. 235-236], як «спонукаю чого фактору у діяльності державних службовців, який знаходить прояв у адекватній оцінці кінцевих результатів їх праці та визначенні відповідної винагороди за працю» [9, с. 181]. Щоправда, навіть незважаючи на певне виокремлення процедурного аспекту стимулювання («прояву умов», «надання...благ», «...оцінка результатів», «...визначення винагороди»), вести мову про прийнятність використання цих положень як формулювання визначення неможна. Дійсно, простежується зв'язок із стимулом і на це звертається увага вчених-юристів [6, с. 79; 1, с. 100], в той же час немає чіткого їх розмежування. Варто погодитися із І. Луценком у тому, що «зведення стимулювання то стимулу або одного й того видів нівелює саму можливість існування стимулювання як самостійного правового явища, яке має свій специфічний зміст та механізм впливу на суспільні процеси» [1, с. 99].

В наявності наукові роботи, у яких стимулювання визначається через вказівку на «механізм використання певних груп стимулів» [10, с. 12], «процес вибору та застосування стимулів, здатних сформувати у людини систему мотивів до «очікуваних дій» [11, с. 6], як «відбір якісно нових стимулів, шляхом вивчення мотивів – потреб працівників, їх ідеалів, цінностей, прагнень, які враховували б проблеми сьогодення і скеровували трудову активність працівника до ефективної праці» [12, с. 8]. Аналіз запропонованих положень дозволяє виділити певну «послідовність дій», яка може свідчити саме про процедурну природу стимулювання. Дійсно останнє пов'язане із стимулами і з цим згодні представники наукової фахової спільноти, щоправда – пропонуються різні «формати» їх співвідношення – «як ціле і частина» [1, с. 101], як «наслідок і причина» [6, с. 81] і, нарешті, як «явище і процес його дії» [13, с. 61], із чим і варто погодитися. Цілком

слухною виглядає позиція І. Луценка стосовно того, що стимулювання та стимул – це взаємопов'язані категорії. Другий ззовні впливає на свідомість та психіку особи і цим породжує мотивацію її поведінки. Наявність стимулу мотивує поведінку особи ... спонукає її до дії з метою задоволення як суспільних, так і власних потреб та інтересів. Стимулювання ж здійснюється із застосуванням стимулів. У свою чергу стимули виступають тими інструментами, за допомогою яких досягаються цілі стимулювання» [1, с. 101]. Цілком слухним є ствердження, що «у процесі стимулювання здійснюється застосування стимулів, які виступають інструментами (засобами), за допомогою яких досягаються цілі стимулювання» [1, с. 101]. Майже аналогічні положення сформульовані і у монографії Р. Калюжного, О. Лапка, Т. Пікуля «Правові стимули в механізмі правового стимулювання» (вже сама назва якої підтверджує позицію її авторів про розмежування цих понять), а саме: «... стимулювання – це тривалий, свідомо-організаційний вплив ... стимулів на свідомість особи, який має на меті надання їй певного блага» [6, с. 95]. До того ж автори уточнюють свою позицію, зазначаючи, що це «тривалий процес (вже не «вплив, а «процес») ...», який включає ряд взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих стадій (станів) [6, с. 94], що й дозволяє вести мову про певну послідовність нормативно регламентованих дій.

Варто зробити кілька уточнень, а саме: майже всі вищезазначені положення із посиланням на роботи вчених-юристів або ж зорієнтовані на трудові правовідносини, щоправда вони є цілком прийнятними і для публічно-службових відносин (відносин, врегульованих нормами службового права). Окрім того, вони мають відношення до стимулів у вузькому розумінні (лише як «позитивної» реакції держави на відповідні дії суб'єкта публічно-службових відносин), що узгоджується із домінуючим у

вітчизняній адміністративно-правовій галузі розумінням стимулів, безпосередньо пов'язаних із публічною службою (наприклад, роботи Т. Коломоєць [14]).

Отже, розглядаючи стимулювання у службовому праві як врегульовану нормами службового права послідовність дій спеціально уповноважених суб'єктів по застосуванню щодо публічних службовців заходів спонукального змісту для відзначення результатів їх ефективної, якісної, результативної службові діяльності та спрямування їх щодо аналогічної діяльності у майбутньому, варто стверджувати, що їй притаманні ознаки, характерні для такої послідовності унормованої діяльності спеціально-уповноважених суб'єктів, яка вважається адміністративною процедурою. Остання традиційно визначається вченими-адміністративістами як «закріплений нормами адміністративного права порядок вчинення дій органами публічної адміністрації» [15, с. 123], як «встановлений законодавством (офіційний) порядок діяльності уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) щодо розгляду і вирішення індивідуально визначених справ» [16, с. 221], як «структурований, нормативно закріплений порядок прийняття адміністративних актів, укладання адміністративно-правових договорів, спрямований на вирішення конкретних справ у сфері публічного управління» [17, с. 7]. Варто підтримати авторів роботи «Адміністративна процедура» за загальною редакцією І. Бойко у тому, що «ключовою у визначенні є категорія «порядок», під яким розуміють сукупність послідовно вчинюваних дій та прийнятих рішень, логічно поєднаних і спрямованих на досягнення певного результату» [17, с. 5].

Така послідовність притаманна і стимулюванню у службовому праві. Більше того, як слушно зазначено у адміністративно-правовій науці про те, що «поняття «адміністративна

процедура» змістовно наповнене двома термінами – «процедура», яка визначає певний порядок вчинення дій... «адміністративна»... тлумачиться як той, що пов'язаний з управлінням, так і той, що покликаний служити» [17, с. 6]. Отже, не лише певна послідовність дій є притаманною стимулюванню у службовому праві, а й «служіння», відповідна змістовна спрямованість.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що стимулювання у службовому праві цілком узгоджується із загальним підходом галузевого доктринального розуміння адміністративної процедури, що дає підстави для формулювання положення про те, що воно і є різновидом такої процедури. Втім, для остаточного з'ясування цього питання варто з'ясувати, чи є характерним для нього всі ознаки адміністративної процедури, що у разі позитивної відповіді взагалі «зніме» будь-яку «напругу» у цьому питанні, а у разі негативної відповіді – зумовить появу підстав для поглибленого дослідження того феномену для з'ясування його місця у розмаїтті правових явищ.

Аналіз наявних галузевих доктринальних джерел свідчить про те, що в основному вчені-адміністративісти виділяють «традиційний» перелік ознак адміністративної процедури, який відрізняється лише ступенем деталізації таких ознак та послідовністю їх розміщення. Так, наприклад, Т. Коломоєць пропонує виокремлювати такі її ознаки: «регламентацію нормами адміністративного права, публічний (офіційний) характер, індивідуальний характер (спрямована діяльність на вирішення індивідуальних адміністративних справ стосовно фізичних та юридичних осіб)» [16, с. 221]. Авторський колектив роботи «Адміністративна процедура» за загальною редакцією І. Бойко, дещо розширює їх перелік й виокремлює: «правовий характер... оскільки їх засади містяться в приписах нормативно-правових актів; вміщує норми, що

регламентують як діяльність суб'єктів публічного адміністрування, так і поведінку приватних осіб, спрямована на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних управлінських повноважень; застосовується для вирішення конкретної адміністративної справи; має основним призначенням забезпечення ефективної реалізації прав приватних осіб і унеможливлення їх порушення, тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процедурних правил породжує права й обов'язки осіб, які знаходяться поза системою публічного адміністрування; має, як правило, безспірний характер, ...тобто вирішується позитивні управлінські справи» [17, с. 7]. Деталізований варіант можна знайти у словнику термінів адміністративного права, а саме: «є зовнішнім вираженням здійснення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими й службовими особами своїх владних повноважень, надання ... для забезпечення...здійснення прав, свобод, інтересів фізичних осіб, виконання суб'єктивних обов'язків, завдань держави; прояв організаційно-розпорядчої та виконавчої діяльності зазначених суб'єктів; суб'єктами таких відносин є суб'єкти публічної адміністрації та приватні особи; є інститутом адміністративного права(щоправда, спірним є на сьогоднішній день структурне виокремлення норм адміністративно-процедурного права у системі адміністративного права саме як інституту, поширення набуває обґрунтування підгалузевого характеру їх сукупності [16, с. 18; 18, с. 71-72]; властива стадійність та наявність спеціальних проваджень; основною метою є: забезпечення здійснення приватними особами своїх прав, інтересів, виконання обов'язків, завдань держави; реалізація трьох форм правозастосування – використання, виконання, застосування; (щоправда, є певні сумніви стосовно залишення поза увагою дотримання); дотримання вимог

щодо оформлення підсумкових результатів процедури; розмаїття джерел фінансування норм, які регулюють адміністративно-процедурні відносини; переважно безконфліктний зміст(щоправда, і конфліктні процедури мають місце)» [19, с. 9-10]. Не зважаючи на різний ступінь деталізації ознак адміністративної процедури, все ж таки всі запропоновані варіанти містять «базові» ознаки, які й визначають ресурс адміністративної процедури. Хоча ознаки стимулювання у службовому праві в аспекті ознак адміністративної процедури і не виділялися у наукових джерелах, можна виділити загальнотеоретичний підхід до виокремлення таких ознак (ознак правового стимулювання) й ознак окремих різновидів стимулюючих процедур, які унормовані адміністративним, в тому числі й службовим як його підгалуззю, правом.

Щодо першого варто звернути увагу на монографію «Правові стимули в механізмі правового стимулювання», автори якої запропонували наступний перелік таких ознак: «представляє собою тривалий процес впливу на суб'єкта; має свідомо-організаційний характер; передбачає систему логічно-последовних та взаємопов'язаних дій як з боку стимулюючого, так і з боку стимулюємого суб'єкта, виходить з потреб та інтересів стимулюючого суб'єкта; обов'язково враховує потреби, інтереси, здібності стимулюємого суб'єкта; забезпечує мотивацію правомірної поведінки; здійснюється із застосуванням стимулів» [6, с. 94]; «охоплює і об'єктивні і суб'єктивні фактори впливу на свідомість особи; базується на добровільному виборі варіанту поведінки стимулюючого суб'єкта; здійснюється у розмаїтті зовнішніх форм прояву; передбачає надання певного блага особі» [6, с. 95]. І. Луценко виокремлює ознаки стимулу, щоправда й зазначає, що вони знаходять прояв і у процесі «реалізації» стимулів(спрямованість, стадійність, унормованість, участь певних суб'єктів, результативність, розмаїття зовнішніх форм прояву,

диспозитивність засад дій уповноважених суб'єктів тощо) [20, с. 13]. Отже, ознаки адміністративної процедури в узагальненому теоретичному значенні запропоновані й стосовно стимулювання в цілому (щоправда, без вказівки на галузеву належність нормативного підґрунтя, сферу та суб'єкта застосування, що є цілком виправданим з огляду на загальноправовий характер). Стосовно ж окремих різновидів стимулюючих процедур варто зазначити, що питома увага вчених-адміністративістів концентрується навколо заохочувальних процедур і це також є цілком виправданим, враховуючи те, що саме заохочення є «центральною складовою» стимулів, в тому числі й у службовому праві [21, с. 35-38]. Серед ознак заохочувальних процедур традиційно виокремлюються: стадійність, регламентація нормами адміністративного права, спрямованість на забезпечення реалізації та захисту прав, свобод, інтересів приватних осіб, певна диспозитивність засад дій уповноважених осіб, індивідуальний (персональний) характер, позитивна спрямованість «на визнання та заохочення дій осіб..., пов'язаних із сумлінним виконанням посадових обов'язків» [22, с. 15], публічно-правова сфера реалізації. Д. Козачук детально досліджуючи феномен заохочувальних адміністративних процедур, серед їх ознак пропонує виокремлювати: «встановлення нормами адміністративного права; є формою реалізації методу заохочення; порушуються на підставі наявності заохочувального вчинку і клопотання щодо заохочення відповідної особи; здійснюється за обов'язкової участі органу публічної адміністрації; відбувається за обмеженої участі зацікавленої особи» [23, с. 10]. Враховуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що заохочувальні адміністративні процедури містять ознаки із «базового набору» таких ознак, а враховуючи те, що заохочення є

«центральною складовою» стимулів у службовому праві, цілком можна сформулювати висновок про те, що для стимулювання у службовому праві характерними є такі ознаки: а) регламентація нормами службового права, яке пропонується розглядати в якості підгалузі адміністративного права; б) розпорошеність зовнішніх форм існування відповідних норм, або ж різноджерельність нормативної бази, яка є характерна і для всіх різновидів адміністративних процедур (наприклад, Закони України «Про державну службу», «Про державні нагороди», численні підзаконні нормативно-правові акти); в) обов'язкова участь суб'єкта публічної адміністрації (як безпосереднього суб'єкта застосування стимулу у публічно-службових відносинах, так і суб'єкта, який «ініціює» процедуру, суб'єкта, який «сприяє» процедурі (наприклад, шляхом погодження матеріалів «стимулюючої справи»); г) публічно-службові відносини, як сфера об'єктивізації реалізації ресурсу стимулів у службовому праві (безпосередній зв'язок із результатами та бажаними перспективами публічно-службової діяльності особи); д) персоніфікований характер процедури (щодо вирішення конкретного питання використання ресурсу конкретного виду стимулу щодо суб'єкта публічно-службових відносин); е) спрямованість на забезпечення реалізації права публічного службовця бути відзначеним за певні результати у публічно-службовій діяльності або ж отримати певні блага, безпосередньо пов'язані із специфікою проходження певного виду публічної служби); є) стадійність, яка передбачає певну послідовність дій суб'єктів публічно-службових відносин; ж) результативність, яка передбачає вирішення певної індивідуальної справи та дотримання вимог щодо оформлення підсумкового акту; з) безспірний характер (не передбачає змагальності суб'єктів й наявності певного конфлікту між ними, а отже має «позитивний» зміст).

Наявність запропонованих ознак дозволяє запропонувати положення про визнання стимулювання у службовому праві в якості адміністративної процедури. Щоправда, для нього характерними є й особливі ознаки, які відрізняють його серед всього розмаїття адміністративних процедур, а саме: а) специфічна підстава – дії, результати дій публічного службовця, набуття ним статусу, для реалізації якого важливим є надання певних благ, переваг, унікальності; б) цільова спрямованість – ретроперспективна, яка передбачає певну оцінку вже наявного результату (здобутки, внесок, результати, отримання певного статусу) й спонукання до позитивної службової діяльності у майбутньому; в) переважно диспозитивний спосіб врегулювання дій уповноважених суб'єктів публічної адміністрації (наприклад, з можливістю вибору моделі поведінки, без «жорсткої» регламентації строків, проявом суб'єктивного розсуду під час процедури тощо); г) широкими можливостями різних суб'єктів (в тому числі й «зовнішніх») щодо ініціювання відповідної процедури; д) відсутністю «жорсткої» регламентації засад примусової гарантованості здійснення відповідної процедури; е) різноваріативність нормативних джерел, в тому числі й за рахунок «статутних» для різних видів публічної служби, тощо. Ці унікальні ознаки стимулювання у службовому праві й зумовлюють особливість місця його серед всього розмаїття видів адміністративних процедур.

Окрім того, цілком можливим є й визначення його місця серед останніх, з урахуванням тих критеріїв, які запропоновані в науці адміністративного права для розподілу адміністративних процедур на видові групи. Так, зокрема, серед найпоширеніших критеріїв розподілу виділяють: а) залежно від наявності спору – спірні та безспірні. Беззаперечно, стимулювання у службовому праві як вид адміністративної процедури належить

саме до безспірних; б) за суб'єктом ініціювання – «ті, що ініціює приватна особа, та ті, що ініціює суб'єкт публічної адміністрації» [17, с. 8]. Стимулювання у службовому праві є специфічним другим різновидом, тобто процедурою безпосередньо пов'язаною із проявом ініціативи з боку суб'єкта публічної адміністрації, враховуючи безпосередньо прив'язку до сфери об'єктивізації такого стимулу. Інша справа, що цей вид адміністративної процедури не є втручальним у класичному розумінні його. За ступенем втручання у діяльність особи, щодо якої стимули застосовуються (мова йде про «позитивне» стимулювання), цей вид адміністративної процедури є «м'яким» різновидом, який, хоча і ініціюється суб'єктом публічної адміністрації, однак в основі такої ініціативи прояв її з боку безпосередньо, вищого керівництва особи, й «втручання» у службову діяльність, пов'язаною із дотриманням «втручальних» приписів не передбачається. Особливість цього виду полягає у тому, що сам публічний службовець майже (за певними винятками) не ініціює таку процедуру, а отже ініціативною у традиційному для адміністративно-правової доктрини розумінні вона не є; в) за «складністю приписів, якими охоплюється процедура, – прості й складні» [17, с. 9]. В цілому це достатньо проста у порівнянні із тими, які передбачають залучення значної кількості суб'єктів, процедура. Хоча, в той же час спрощеною її вважати також неможна, оскільки можуть, залежно від виду стимулу, залучатися, окрім «обов'язкових суб'єктів», й додаткові – «ті, що сприяють» [23, с. 11], «ті, що безпосередньо зацікавлені у процедурі» [23, с. 11]. Саме тому її варто вважати «переважно простою» адміністративною процедурою; г) за своїми наслідками вона може належати до «правонадавальної» (надання пільг, застосування заохочення, виплата премій тощо); д) за спрямованістю вона може бути як внутрішньою (наприклад, застосування заохочення безпосередньо керівником публічного службовця), так і зовнішньою

(наприклад, відзначення публічного службовця державною премією) тощо.

Отже, стимулювання у службовому праві варто розглядати в якості різновиду адміністративної процедури (відмежовувати від «стимулів», практичну реалізацію яких фактично й здійснює стимулювання). Поряд із загальними ознаками адміністративної процедури (врегулювання нормами службового права як підгалузі адміністративного права; різноваріативність та багаточисельність джерел фіксації нормативних засад; обов'язкова участь суб'єкта публічної адміністрації; публічно-службові відносини як сфера об'єктивізації; персоніфікований характер; спрямованість на забезпечення реалізації права публічного службовця бути відзначеним за певні результати своєї службової діяльності задля публічних інтересів або ж отримати певні блага, безпосередньо пов'язані із специфікою проходження окремих видів публічної служби; стадійність; безспірний характер), в наявності й специфічні, які й обумовлюють

унікальність стимулювання як виду адміністративної процедури (специфіка підстави виникнення – дії, результати службової діяльності особи, набуття особливого статусу тощо) цільова ретроперспективна спрямованість (оцінка результату й спонукання до правомірної «особливої» діяльності на майбутнє; переважно диспозитивний спосіб врегулювання дій уповноваженого суб'єкта – суб'єкта стимулювання; широкі можливості різних суб'єктів ініціювання процедури; відсутність «жорсткої» примусової гарантованості здійснення процедури). Саме завдяки унікальному поєднанню загальних та особливих ознак, стимулювання у службовому праві є безспірною, такою, що ініціюється переважно суб'єктом публічної адміністрації, однак позбавленої ознак «втручальності» переважно простою, хоча й із можливим залученням «суб'єктів, що сприяють», правонадавальною із можливою внутрішньою або зовнішньою спрямованістю (залежні від виду стимулу) адміністративною процедурою.

Література

1. Луценко І. Правове стимулювання та правовий стимул як взаємопов'язані категорії. *Право України*. 2008. № 11. С. 97–102.
2. Якушин Я. С. Матеріальное стимулирование труда и его особенности на предприятиях исправительно-трудовых учреждений: учебное пособие. Л. ЛГУ, 1975. 38 с.
3. Венедіктов С. В. Матеріальне та моральне стимулювання ефективної професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ України: теоретичний аспект: автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.05. К., 2005. 19 с.
4. Дей М. Основні питання стимулювання трудової діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 105–108.
5. Гудимов Н. В. Матеріальное стимулирование социалистической дисциплины труда: учебное пособие. Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 1981. 88 с.
6. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання : монографія. К.: «МП Леся», 2013. 204 с.
7. Торган К. Э. Правовые стимулы научно-технического прогресса в производственном объединении. М.: Юридическая литература, 1983. 88 с.
8. Служебная карьера : учебно-методическое пособие / под общ. ред. Е. В. Охотинского. М.: Экономика, 1998. 302 с.

9. Державна служба в Україні : організаційно-правові основи і шляхи її розвитку /за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 1999. 272 с.
10. Карлін М. І. Формування механізму стимулювання праці в перехідній економіці : проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д.е.н.: 08.06.01. К., 1999. 36 с.
11. Мазур Н. О. Формування системи мотивації продуктивності персоналу підприємства: автореф. дис. ... к.е.н. : 08.06.01. Львів, 2004. 21 с.
12. Лико І. Я. Соціально-економічне стимулювання працівників на промислових підприємствах: автореф. дис. ... к.е.н. : 08.06.01. Львів, 2006. 21 с.
13. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве: теоретико-информационный аспект. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2004. 250 с.
14. Коломоєць Т. О. Стимули для державних службовців :чи задовільною є модель їх закріплення. *Право України*. 2018. № 11. С. 85–104.
15. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право : навчальний посібник. Львів : ЗІКЦ, 2007. 308 с.
16. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
17. Бойко І. В., Зима О. Т., Соловйова О. М. Адміністративна процедура: конспект лекцій. Харків: Право, 2017. 132 с.
18. Загальне адміністративне право : підручник / Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та ін.; за заг. ред. І. С. Гриценка. К.: Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
19. Адміністративне право України: словник термінів /за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова; Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет». К.: Ін Юре, 2014. 520 с.
20. Луценко І. Поняття та ознаки правового стимулу. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 5. С. 11–13.
21. Заохочення у службовому праві: навчальний посібник / Н. О. Армаш, Ю. А. Берлач, І. В. Болокан [та ін.]; за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. К.: Ін Юре, 2017. 360 с.
22. Чернецький Є. Є. Публічне адміністрування заохочень: автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.07. К., 2011. 21 с.
23. Козачук Д. А. Заохочувальні адміністративні процедури: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. Одеса, 2010. 18 с.

References

1. Lutsenko, I. (2008), “Legal stimulating and legal incentive as interrelated categories”, *Pravo Ukrainy*, no. 11, pp. 97–102.
2. Yakushin, Ya. S. (1975), *Materialnoe stimulirovanie truda i ego osobennosti na predpriyatiyakh ispravitelno-trudovykh ucherizhdeniy: uchebnoe posobie* [Monetary incentives of labour and its peculiarities at enterprises of correctional labour institutions : study guide], LHU, Leningrad, Russia.
3. Venediktov, S. V. (2005), “Monetary and moral stimulation of effective professional performance of workers of bodies of internal affairs of Ukraine : theoretical aspect”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, Kyiv, Ukraine.
4. Dei, M. (2004), “The main issues of stimulation of labour activities in Ukraine”, *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, no. 6, pp. 105–108.

5. Hudimov, N. V. (1981), *Materialnoe stimulirovanie sotsialisticheskoy distsipliny truda: uchebnoe posobie* [Remunerative stimulation of socialistic labour discipline : a study guide], Kuban state universitett, Krasnodar, Russia.
6. Kaliuzhnyi, R. A, Lapka, O. Ya. and Pikulia, T. O. (2013), *Pravovi stymuly v mekhanizmi pravovoho stymuliuvannia : monohrafiia* [Legal incentives in the mechanism of legal stimulation : a monograph], «MP Lesia», Kyiv, Ukraine.
7. Torhan, K. E. (1983), *Pravovye stymuly nauchno-tekhnicheskoho prohressa v proizvodstvennom obedinenii* [Legal incentives of scientific and technical progress at industrial group], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
8. Okhotinskiy, E. V. (editor) (1998), *Sluzhebnyaya karera : uchebno-metodicheskoe posobie* [Service career : a study guide], Ekonomika, Moscow, Russia.
9. Averianov, V. B. (editor) (1999), *Derzhavna sluzhba v Ukraini : orhanizatsiino-pravovi osnovy i shliakhy yii rozvytku* [Civil service in Ukraine : organizational and legal bases and ways of its development], Vydavnychi Dim «In-Yure», Kyiv, Ukraine.
10. Karlin, M. I. (1999), “Development of the mechanism of labour stimulation in emerging economy : problems of theory and practice”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Economy), 08.06.01, Kyiv, Ukraine.
11. Mazur, N. O. (2004), “Development of the system for motivation of enterprise’s personnel efficiency”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Economy), 08.06.01, Lviv, Ukraine.
12. Lyko, I. Ya. (2006), “Social and economic incentive of workers at industrial enterprises”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Economy), 08.06.01, Lviv, Ukraine.
13. Malko, A. V. (2004), *Stimuly i ohranicheniya v prave: teoretiko-informatsionnyi aspekt. 2-e izd., pererab. i dop.* [Incentives and restrictions in law : theoretical and information aspect 2-d revised and enlarged ed., Стимулы и ограничения в праве: теоретико-информационный аспект. 2-е изд., перераб. и доп.], Yurist, Moscow, Russia.
14. Kolomoiets, T. O. (2018), “Incentives for public servants : whether their consolidation model is satisfactory”, *Pravo Ukrainy*, no. 11, pp. 85–104.
15. Shkolyk, A. M. (2007), *Porivnialne administratyvne pravo : navchalnyi posibnyk* [Comparative administrative law : a study guide], ZIKTs, Lviv, Ukraine.
16. Kolomoiets, T. O. (2011), *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichniy kurs: pidruchnyk* [Administrative law of Ukraine. Academic course : a study guide], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
17. Boiko, I. V., Zyma, O. T. and Soloviova, O. M. (2017), *Administratyvna protsedura: konspekt lektsii* [Administrative procedure : a compendium of lectures], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
18. Hrytsenko, I. S., Melnyk, R. S., Pukhtetska, A. A. et al. (2015), *Zahalne administratyvne pravo : pidruchnyk* [General administrative law : a study guide], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
19. Kolomoiets, T. O. and Kolpakov, V. K. (editor) (2014), *Administratyvne pravo Ukrainy: slovnyk terminiv* [Administrative law of Ukraine : dictionary of terms], Vydavnychi Dim «In-Yure», Kyiv, Ukraine.
20. Lutsenko, I. (2008), “Concept and features of legal incentive”, *Pidpriumnytstvo, gospodarstvo i pravo*, no. 5, pp. 11–13.

21. Armash, N. O., Berlach, Yu. A., Bolokan, I. V., Kolomoiets, T. O., Kolpakov, V. K. et al. (2017), *Zaokhochennia u sluzhbovomu pravi: navchalnyi posibnyk* [Incentives in service elaw : a study guide], Vydavnychy Dim «In-Yure», Kyiv, Ukraine.
22. Chernetskyi, Ye. Ye. (2011), “Public administration of incentives”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Kyiv, Ukraine.
23. Kozachuk, D. A. (2010), “Incentive administrative procedures”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Odesa, Ukraine.

УДК 346.6: 336.7

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-11>

Сутність відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та передумови запровадження заходів запобігання та протидії проявам цього явища

Шевченко М.В.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
mykhailo.v.shevchenko@outlook.com*

Ключові слова:

відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; доходи, одержані злочинним шляхом; мета відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; наслідки відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Стаття розкриває основне призначення та способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, а також обґрунтовує деструктивний вплив проявів цього явища на сталий розвиток суспільства, що обумовлює необхідність запровадження заходів запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Надійшло до редколегії:

17.12.2018

Прийнято до друку: 19.02.2019

The essence of money laundering and preconditions for anti-money laundering measures

Shevchenko M.V.

*Zaporizhzhia National University, 66 Zhukovskoho Street, Zaporizhzhia, Ukraine
mykhailo.v.shevchenko@outlook.com*

Key words:

consequences of money laundering; methods of laundering the proceeds of crime; money laundering; proceeds of crime; the purpose of money laundering.

The article reveals the purpose and methods of money laundering, as well as substantiates the destructive influence of this phenomenon on the sustainable development of society, which necessitates the introduction of measures directed towards preventing and counteracting the money laundering.

It is stated that the essence of money-laundering is the concealment of the links between assets acquired as a result of the commission of crimes and the corresponding crimes for expanding the possibilities for the most secure, open and productive use of such assets with the least possible risk of being subjected to criminal punitive retribution for committing the predicate crime and the fact of using the proceeds from it. Methods of money laundering which,

according to international standards are included in the legal definition of this phenomenon, is to conceal or disguise the illegal origin of such proceeds or sources of their origin, conceal or disguise possession or legal titles concerning them, conceal or disguise their location, change their forms (transformation), making a deal with them, performing a financial transaction with them, as well as their acquisition, possession and use.

The dire need for the full use of the preventive and repressive potential of the law with a view to combat the money laundering stems from the fact that this phenomenon directly or indirectly leads to large-scale destructive consequences, including: 1) creation of a more favourable environment for criminals and criminal gangs (reducing the risk of exposure, ensuring the possibility of safe use of the crime proceeds in order to improve the political situation and well-being of criminals); 2) detrimental impact on the normal course of economic relations (distorted investment market and market prices, undermining fair competitive environment, etc.); 3) constraining the economic development of countries, especially developing countries and countries of transition (capital from such countries is transferred to developed countries with a more progressive financial system or to countries with preferential tax treatment, therefore, reducing attractiveness of the country as a contender for participation in international programs for cooperation and placement of foreign investments; the formation and implementation of state economic policy through the combination of the above factors is complicated).

Формування цілісних та прогресивних уявлень про призначення, організацію та функціонування системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) корупційних доходів неодмінно потребує досягнення повного розуміння сутності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також наслідків проявів цього явища, що обумовлюють необхідність запровадження та безперервного вдосконалення спеціальних інституційних та правових утворень, покликаних забезпечити запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Разом з тим, стан наукового опрацювання цих питань дозволяє стверджувати про необхідність їх повного та всебічного дослідження із викладенням конкретних та зрозумілих теоретичних положень щодо кожного із цих питань.

Переходячи до виконання вищевказаного завдання, насамперед, розкриємо зміст поняття «легалізація

(відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Оглянувши визначення поняття «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», які наводяться у публікаціях міжнародних організацій та матеріалах наукових досліджень, маємо підстави констатувати те, що цим поняттям позначається діяльність, спрямована на приховання зв'язків між активами, набутими внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами для розширення можливостей для якомога більш безпечного, відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із якомога меншим ризиком зазнати кримінально-правових наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину та фактом використання доходів від нього.

Зокрема, зазначене бачення знайшло своє відображення у публікаціях авторитетних міжнародних організацій. Так, згідно з позицією фахівців Організації з економічного

співробітництва та розвитку відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, являє собою процес, під час якого вживаються заходи для того, що майно незаконного походження справляло враження такого, що набуто законним шляхом [1, с. 26]. Подібним є визначення, що наводиться у документах Міжнародного валютного фонду, та за змістом якого відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є процесом приховання зв'язків між активами, набутими внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами [2].

Так само, прихильність до вищевикладеного розуміння сутності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, висловили представники наукового співтовариства. Так, на переконання Д. Чайкіна та Дж. Шармана у ході легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, приховується незаконне походження активів, набутих внаслідок вчинення злочину, або, інакше кажучи, «брудні» грошові кошти чи інше майно «відчищаються» для того, щоб видаватись набутими правомірно [3, с. 14]. Схоже уявлення про сутність цього явища, висвітлюється у наукових працях К. Хінтесеєра, який зазначив, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, відбувається для утворення над активами незаконного походження завіси правомірності, яке розмиває зв'язок таких активів із відповідною злочинною діяльністю [4, с. 11]. Водночас, за влучним зауваженням Дж. Мадінгера активи лише видаються набутими правомірно (мають зовнішній вигляд таких, що мають законне походження), оскільки незалежно від способів їх відмивання, «брудні» активи ніколи не стануть «чистими» [5, с. 29].

На доповнення до вищевикладеного, неодмінною характеристикою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є спрямованість відповідних заходів на розширення можливостей для

максимально безпечного, відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із мінімальним ризиком настання кримінально-правових наслідків, пов'язаних із предикатним злочином, що визначає цінність відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та вважається його кінцевою метою.

Так, у наукових працях із зазначеного питання констатується те, що відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволяє анонімно використовувати активи у офіційній економіці без побоювання бути підданим заходам кримінальної, цивільно-правової відповідальності або подібним заходам [4, с. 11]. Таким чином, сутністю відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, прийнято вважати приховання зв'язків між активами, набутими внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами для розширення можливостей для якомога більш безпечного, відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із якомога меншим ризиком зазнати кримінально-правових наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину та фактом використання доходів від нього. Принагідно зауважимо, що натомість, обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, поза формальною економікою (у межах ті нього сектору економіки), за справедливим твердженням В.П. Захарова, не є їх відмиванням [6, с. 184].

Разом з тим, крім сутнісних властивостей, у матеріалах наукових досліджень визначення відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, нерідко охоплює способи досягнення відповідних результатів або формулюється із викладенням виключно цих способів.

Зокрема, Дж. Робінсон зазначив, що під час відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, нелегальні чи брудні гроші проходять через цикл юридично значущих дій, після яких вони справляють враження

законних чи чистих. Інакше кажучи, джерело незаконно отриманих коштів приховується через послідовність правочинів та фінансових операцій для того, щоб ці ті кошти могли бути представленими як законний дохід [7, с. 10]. П. Ліллей описує процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, вказуючи на те, що статки злочинного походження, що є вразливими та нестабільними, умовно перетворюються у законну власність, що на відповідних правових підставах розміщується у учасниках фінансового ринку або інших подібних організаціях [8, с. 6]. Подібним чином передумови та способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, пояснює Б. Вірітха, звертаючи увагу на те, що шляхом вчинення різноманітних злочинів набувається великий обсяг грошових коштів незаконного походження, якими неможливо користуватись такими, якими вони є на той момент, оскільки є ризик виявлення їх злочинного походження. Зважаючи на це, для приховання дійсного походження таких активів та набуття такими законного вигляду вдаються до їх відмивання шляхом їх маршрутизації через ланцюжок правочинів та фінансових операцій [9, с. 147].

Ще більш виражено, ніж у вищенаведених міркуваннях, акцент на технічній стороні відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, робиться у теоретичних напрацюваннях М. Леві, М. Даколіас та Т. Грінберга. За твердженням вчених, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є трансформуванням цих доходів таким чином, щоб ними можна було користуватись ніби вони є такими, що одержані законним шляхом. Точніше, це включає у себе 1) зміну юридичного статусу або передачу майна, знаючи, що його джерелом є незаконна діяльність, з метою приховування або маскуванню незаконності походження цього майна; 2) приховування чи маскуванню дійсної природи, джерела, місця розташування, характеру, руху, належності майна або прав власності на нього, знаючи, що

джерелом цього майна є незаконна діяльність [10, с. 493].

Більше того, у цьому контексті вкрай важливо зауважити, що аналіз міжнародних стандартів з питань запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, так само як й відповідного вітчизняного законодавства, вказує на те, що для позначення цього явища використовується таке визначення, яке охоплює, головним чином, саме способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Так, звернувшись до ч. 1 ст. 209 Кримінального кодексу України та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про запобігання та протидію ВД/ФТ), вдалось з'ясувати, що відповідно до зазначених положень відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, вважаються вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [11; 12]. Формулюючи перелік конкретних дій, спрямованих на відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або іншим чином пов'язаних із ними, зауважимо, що такими діями є: 1) приховання чи маскуванню їх незаконного походження або джерел їх походження; 2) приховання

чи маскуванню володіння ними або прав на них; 3) приховання чи маскуванню їх місцезнаходження; 4) зміна їх форми (перетворення); 5) вчинення із ними правочину; 6) вчинення із ними фінансової операції; 7) їх набуття; 8) володіння ними; 9) їх використання.

Для більш глибокого розуміння основних аспектів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно розкрити структуру його типового зразка, а також ознайомитись із декількома прикладами конкретних способів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Так, науковий доробок вчених та спостереження практикуючих фахівців у сфері запобігання та протидії ВД/ФТ свідчить про те, що процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, у багатьох випадках можна поділити на три стадії, якими є розміщення, нашарування та інтеграція.

На стадії розміщення відбувається відокремлення активів незаконного походження від злочинного джерела та їх надходження у законний цивільний обіг (офіційну/формальну економіку, потік законних грошових коштів та інших економічних благ) шляхом вчинення із ними відповідних правочинів та фінансових операцій у рамках ділових відносин із фінансовими установами або деякими іншими суб'єктами господарювання. За рахунок цих кроків відбувається розірвання зв'язків активів незаконного походження із відповідними предикатними злочинами та забезпечується мобільність цих активів. Наприклад, готівка, одержана внаслідок корупційних злочинів, вноситься на банківський рахунок, рахунок у інвестиційній організації або безпосередньо використовується для придбання активів [9, с. 147-148; 10, с. 494]. Первинне розміщення нерідко супроводжується: 1) виведенням активів за кордон, у деяких випадках, до юрисдикції із пільговим режимом оподаткування, шляхом фізичного переміщення готівкових коштів за допомогою кур'єрів та транспортних

організацій, шляхом перерахування їх за умовами фіктивних експортно-імпорتنних операцій, а також шляхом електронних переказів, використання криптовалюти та інших віртуальних цінностей; 2) структуруванням або подрібненням – використання грошових коштів у сумах, менших за порогове значення, перевищення якого тягне за собою вжиття спеціальних заходів запобігання та протидії ВД/ФТ, із можливим залученням багаточисленних підставних осіб; 3) змішуванням із законними доходами; 4) фактично безпідставною виплатою винагороди за створення або користування об'єктами прав інтелектуальної власності (авторська винагорода, роялті тощо) або іншими нематеріальними активами; 5) придбанням нерухомого, особливо цінного рухомого майна (високовартісне житло, дорогоцінні метали та каміння, транспортні засоби та іншого) [1, с. 26; 9, с. 148; 13, с. 9].

Сукупність заходів, що вживаються до вже розміщених доходів, одержаних злочинним шляхом, узагальнено називаються нашаруванням. За змістом роз'яснень, виданих Світовим банком, після успішного проникнення доходів, одержаних злочинним шляхом, у формальну економіку, насамперед, у її фінансовий сектор, здійснюється значна кількість дій із ними, що накладаються одна на іншу, для віддалення їх від дійсного джерела їх походження та його приховання (маскування). Метою цих дій є ускладнення відстеження руху активів та встановлення їх зв'язків із предикатними злочинами. Наприклад, частина корупційних доходів може бути використана для придбання товарів, що пізніше продаються із отриманням за це законних грошових коштів, які, після того, інвестуються у статутний капітал або цінні папери господарського товариства (вітчизняного або зарубіжного), конвертуються у іноземну валюту, повторно розміщуються у декількох іноземних фінансових установах на рахунках, що належать підконтрольним юридичним особам із

фіктивним статусом [9, с. 147-148; 10, с. 494].

Завершується процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, їх інтеграцією у офіційну економіку (із їх належним оподаткуванням та виконанням інших подібних обов'язків) для створення враження щодо їх законного походження та подальшого їх використання. Наприклад, створюється бізнес, що пов'язаний із масштабним готівковим обігом (заклад громадського харчування тощо), у який можна вкласти доходи, одержані злочинним шляхом, та вивести їх як фіктивний чистий прибуток або виплати в рахунок погашення кредиту. Як наслідок, злочинні доходи набувають вигляду тих, що були одержані законним шляхом [10, с. 494].

Отже, у практичній площині відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, неодмінно включає їх надходження у законний цивільний обіг шляхом користування послугами фінансових установ або деяких інших подібних суб'єктів господарювання, що є посередниками між активами та формальною економікою. На доповнення до того, можуть вживатись заходи для ускладнення відстеження руху активів та встановлення їх зв'язків із предикатними злочинами (наприклад, вчинення декількох формальних складних правочинів та фінансових операцій відносно тих самих активів), після чого вони використовуються у рамках ділових відносин із реальним економічним ефектом, внаслідок чого доходи, одержані злочинним шляхом, максимально наближаються за виглядом до тих, що мають законне походження, та можуть із дотриманням значно менших заходів обачності спрямовуватись на задоволення потреб заінтересованих осіб.

Підбиваючи підсумки дослідження поняття про відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, зазначимо, що сутністю цього явища є приховання зв'язків між активами, набутими внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами для розширення можливостей для якомога

більш відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із якомога меншим ризиком зазнати кримінально-правових наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину та фактом використання доходів від нього. Способами відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, що за міжнародними стандартами включаються до законодавчого визначення цього явища, є приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів або джерел їх походження, приховання чи маскуванню володіння ними або прав на них, приховання чи маскуванню їх місцезнаходження; зміна їх форми (перетворення), вчинення із ними правочину, вчинення із ними фінансової операції, а також їх набуття, володіння ними та їх використання.

При цьому, масштабними деструктивними наслідками відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, обумовлюється необхідність запобігання та протидії проявам цього явища. Узагальнивши положення та висновки наукових досліджень з цього питання, зауважимо, що відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, безпосередньо або опосередковано:

а) створює більш сприятливе середовище для злочинців:

– забезпечує злочинців від викриття, ускладнюючи виявлення злочинних доходів та встановлення взаємозв'язків із предикатними злочинами та причетних до їх вчинення;

– дозволяє безперешкодно користуватись незаконними доходами без небезпеки їх конфіскації (забезпечує дохідність предикатних злочинів для фінансування наступних таких само предикатних та інших злочинів, а також є запорукою задоволення інших потреб злочинців, сприяє розбудові мережі корупційних зв'язків із представниками влади для уникнення кримінальної відповідальності за предикатний злочин та іншого злочинного співробітництва);

б) чинить негативний вплив на нормальний перебіг економічних відносин:

– спотворює ринок інвестицій – кошти використовуються для інвестування не для отримання доходів, а для приховання цих коштів, що неприродно зменшує попит на пропозиції із високою та малоризиковою доходністю на користь тих, що є менш якісними, але супроводжуються нефінансовими вигодами, пов'язаними із прихованням та маскуванню походження коштів (як наслідок, кошти вкладаються в активи з низькою економічною активністю);

– викривляє ринкові ціни – особи, що відмивають доходи, одержані злочинним шляхом, нерідко сплачують за деякі об'єкти цивільних прав (особливо цінне рухоме майно, нерухоме майно, корпоративні права тощо) більше, ніж їх ринкова вартість, а це може стати каталізатором до необґрунтованого підняття цін на певні групи таких товарів і послуг та, як наслідок до звуження можливостей законослухняних суб'єктів господарювання;

– впливає на попит на гроші та курси валют;

– підриває справедливе конкурентне середовище через одержання окремими учасниками ринку необумовлених їх господарською діяльністю переваг, пов'язаних із їх фінансуванням за рахунок коштів незаконного походження (іншим суб'єктам господарювання ресурси

кримінальних угруповань є недоступними);

– призводить до послаблення економік країн, що розвиваються, та країн перехідного періоду через те, що у ході відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, капітал, зазвичай, з таких країн переміщується до розвинутих країн із більш прогресивною або фінансовою системою або до офшорних юрисдикцій;

в) стримує економічний розвиток країни, зменшуючи її привабливість для залучення міжнародного співробітництва та розміщення іноземних інвестицій, звужує доступ держави до світових фінансових ринків, чим ускладнює формування та реалізацію економічної політики [2, с. 4; 8, с. 2; 9, с. 150; 10, с. 490; 14, с. 48-55];

З урахуванням вищевикладених обставин, що свідчать про значний руйнівний вплив відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, на сталий розвиток суспільства, міжнародними стандартами для запобігання та протидії проявам цього явища шляхом максимально повного використання превентивного та репресивного потенціалу інституційних та правових утворень започаткований адміністративно-правовий складник системи запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, на доповнення до кримінально-правових, кримінально-процесуальних та інших заходів та процедур подібного призначення.

Література

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD Responses. 2014. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/development/measuring-oecd-responses-to-illicit-financial-flows-from-developing-countries_9789264203501-en#page3.
2. International Monetary Fund. Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism: Inclusion in Surveillance and Financial Stability Assessments – Guidance Note. 2012. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/121412a.pdf>.
3. Chaikin D., Sharman J.C. Corruption and money laundering: a symbiotic relationship. New York: Palgrave Macmillan. 2009. 234 p.
4. Hinterseer K. Criminal Finance: The Political Economy of Money Laundering in a Comparative Legal Context. The Hague: Kluwer Law Publishing. 2002. 512 p.

5. Madinger J. Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators : 3-d edition. Boca Raton: Taylor & Francis Group. 2012. 396 p.
6. Захаров В.П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 180-186.
7. World Bank Group. Module 1. Corruption and Money Laundering: Concepts and Practical Applications (incorporating peer reviewers comments). URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/887011427730119189/AML-Module-1.pdf>.
8. Lilley P. Dirty dealing: the untold truth about global money laundering, international crime and terrorism: 3rd ed. London: Kogan Page. 2006. 220 p.
9. Viritha B. Anti-money laundering regulation and practices in Indian commercial banks: the banker and customer perspective : diss. ... PhD in banking technology. Puducherry, 2016. 212 p.
10. Леви М., Даколиас М., Гринберг Т. Отмывание денег и коррупция. *Многоликая коррупция. Выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления*. Москва, 2010. С. 489-533.
11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII. Дата оновлення: 24 листопада 2018 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 1 січня 2019 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
13. Типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів: Типологічне дослідження Державної служби фінансового моніторингу України від 2015 року. 48 с. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.
14. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

References

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD Responses. 2014, available at: https://read.oecd-ilibrary.org/development/measuring-oecd-responses-to-illicit-financial-flows-from-developing-countries_9789264203501-en#page3.
2. International Monetary Fund. Anti-Money Laundering and Combating the Financing Of Terrorism: Inclusion in Surveillance and Financial Stability Assessments – Guidance Note. 2012, available at: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/121412a.pdf>.
3. Chaikin, D. and Sharman, J.C. (2009), Corruption and money laundering: a symbiotic relationship, Palgrave Macmillan, New York, USA.
4. Hinterseer, K. (2002), Criminal Finance: The Political Economy of Money Laundering in a Comparative Legal Context, The Hague, Kluwer Law Publishing.

5. Madinger, J. (2012), *Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators* : 3-d edition. Boca Raton, Taylor & Francis Group.
6. Zakharov, V.P. (2014) “Money Laundering: The aspect of Legal Theory”, *Visnik Natsionalnoho universitetu “Lvivska Politehnika” Yuridichni nauki*, no. 801, pp. 180–186.
7. “World Bank Group. Module 1. Corruption and Money Laundering”: Concepts and Practical Applications (incorporating peer reviewers comments), available at: <http://pubdocs.worldbank.org/en/887011427730119189/AML-Module-1.pdf>.
8. Lilley, P. (2006), *Dirty dealing: the untold truth about global money laundering, international crime and terrorism*: 3rd ed. Kogan Page, London, Great Britain.
9. Viritha, B. (2016), “Anti-money laundering regulation and practices in Indian commercial banks: the banker and customer perspective”, diss. ... PhD in banking technology. Puducherry, 212 p.
10. Levi, M., Dakolias, M. and Greenberg, T. (2010) “Money Laundering and Corruption”. *The Many Faces of Corruption Tracking Vulnerabilities at the Sector Level*. Moscow. pp. 489–533.
11. “On Preventing and Counteracting to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Terrorist Financing, and Financing Proliferation of Weapons of Mass Destruction”: Law of Ukraine of 14 October 2014 № 1702-VII. Latest revision date: 24 November 2018, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
12. “The Criminal Code of Ukraine”: Law of Ukraine of 5 April 2001 № 2341-III. Latest revision date: 1 January 2019, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
13. “Current Instruments, Methods and Mechanisms of Illegal Funds Allocation and Laundering”: Typologies Research of the State Financial Monitoring Service of Ukraine of 2015, available at: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.
14. Dudorov, O.O. and Tertichenko, T.M. (2015) *Protidiya vidmivanny “brudnogo” maina: evropeiski standarti I Kriminalnii kodeks Ukraini* [Anti-Money Laundering: European Standards and the Criminal code of Ukraine], Vaite, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ ІV. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.54:343.62:005.336.5

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-12>

Економічне домашнє насильство як новела у кримінальному законодавстві України

Плутиська К.М.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
plutio@i.ua*

Ключові слова:

*домашнє насильство,
економічне насильство,
позбавлення житла, знищення
або пошкодження майна.*

Надійшло до редколегії:

03.12.2018

Прийнято до друку: 06.02.2019

У статті розглядаються проблемні питання пов'язані з появою нового для кримінального права України поняття економічного домашнього насильства. Авторка наголошує на недосконалої досліджуваної кримінально-правової норми (ст. 126¹ Кримінального кодексу України), а саме на появі конкуренції між цією та низкою інших норм із набранням сили Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII. Проаналізовано поняття економічного насильства як виду домашнього насильства. На підставі цього аналізу авторка робить висновки про недоцільність розміщення зазначеної норми в розділі II Кримінального кодексу України КК України. Ставиться під сумнів відповідність законодавчих визначень понять домашнього насильства та економічного насильства потребам кримінального права.

Economic domestic violence as a new concept in the criminal law of Ukraine

Plutytska K. M.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
plutio@i.ua*

Key words:

*domestic violence, economic
domestic violence, deprivation of
housing, destruction or damage
to property.*

Domestic violence is a big social. It was believed that domestic violence was purely family affair. That's why it was not accepted to speak about it. The problem of the existence of domestic violence has always been characterized as complex and controversial. In addition, acts related to domestic violence remain largely latent.

The international community has made great efforts to counter this disgraceful phenomenon by creating a network of parliamentarians and holding large-scale campaigns. The Council of Europe has given a concrete form to its action by adopting the Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence, which was proposed for signature in Istanbul on May 11, 2011.

The Istanbul Convention is a comprehensive international instrument aimed at protecting, preventing, judging and developing a strategy for combating violence against women and domestic violence.

Ukraine signed the Istanbul Convention on November 7, 2011, although it has not yet ratified it.

Nevertheless, the Verkhovna Rada adopted the laws «About prevention and resistance to the domestic violence» and «About rectification of the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence». Thereby, a new concept of economic violence is introduced into the Criminal Code of Ukraine.

The author analyzes the concept of economic violence as a form of domestic violence.

The author believes that consolidating the state's intentions to counteract and prevent domestic violence at the legislative level is an important and necessary step that fully meets the requirements and views of the international community.

At the same time, adopting amendments to the Criminal Code of Ukraine, the legislator was guided mostly by political and formal considerations. The author substantiates that the direct object of economic domestic violence does not correspond to the generic object of the second section of the Criminal Code of Ukraine.

This provision of criminal law will compete with other related provisions of the Criminal Code of Ukraine.

Also, author underlines the imperfect of definition of domestic and economic violence for the purposes of criminal law.

Домашнє насильство тривалий час є соціальною проблемою доволі значного масштабу. Про нього було не прийнято говорити в голос, бо вважалось, що це суто сімейна справа. Проблема існування домашнього насильства завжди характеризувалась як складна і суперечлива. Крім того, діяння пов'язані з домашнім насильством здебільшого залишаються латентними.

Міжнародна спільнота доклала чимало зусиль щодо протидії цьому ганебному явищу шляхом створення мережі парламентаріїв та проведення широкомасштабних кампаній. Рада Європи надала конкретної форми своїм діям, ухваливши Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, яка була запропонована для підписання в Стамбулі 11 травня 2011 р.

Стамбульська конвенція – комплексний міжнародний акт, спрямований на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії у сфері протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству [1, с. 6].

Україна підписала Стамбульську конвенцію 07.11.2011 р., хоча досі її не ратифікувала.

Тим не менше були зроблені відповідні прогресивні кроки, а саме прийняття ВР України Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII, який набрав чинності 07.01.2018 [2] і серед інших новел вводить нове для України визначення економічного насильства, як однієї з форм домашнього насильства.

Крім того, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) буде доповнено статтею 126¹ «Домашнє насильство» [3].

Певна річ, що проблематика домашнього насильства займала на тільки законодавців, а ставала об'єктом наукових пошуків фахівців, науковців різних сфер знань: кримінологів, соціологів, психологів, фахівців із

кримінального, адміністративного права тощо. Так, дослідженню зазначеного питання присвятили свої праці А. Байда, О. Баранова, І. Басиста, А. Блага, В. Брижик, А. Галай, В. Галай, Г. Горбова, Л. Головка, О. Гумін, О. Джужа, Н. Довгань-Бочкова, І. Дроздова, Д. Заброта, К. Левченко, М. Легенька, Т. Малиновська, Т. Мірошніченко, Т. Михайліна, В. Муранова, М. Пашковська, О. Ткаленко, І. Шаповал, Г. Христова та інші. Водночас, необхідно зазначити, що більшість наукових праць присвячених кримінально-правовій характеристиці насильства в сім'ї, з урахуванням майбутніх змін втрачають свою актуальність, що зумовлює необхідність нового осмислення законодавчих змін у тому числі в частині криміналізації домашнього насильства.

Так, Стамбульська конвенція визначає «домашнє насильство», як усі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [4]. Водночас визначення саме економічного насильства Стамбульська конвенція не пропонує. Зазначимо, що поняття «економічного насильства» є новим для кримінального права України.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зі свого боку визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає

(проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Наведене визначення загалом відповідає визначенню Стамбульської конвенції й серед форм домашнього насильства також називає економічне.

Під економічним насильством у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» розуміється форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Як уже зазначалося вище система заходів із запобігання та протидії домашньому насильству включає в себе криміналізацію цього діяння, що й буде відображене у ст. 126¹ КК України у такій редакції:

«Стаття 126¹. Домашнє насильство
Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, -

карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років» [3].

Зазначимо, що Стамбульська конвенція власне не вимагала криміналізації саме економічного насильства, тому погоджуємось з

Н. Довгань-Бочковою [5, с. 193] і вважаємо, що введення нового поняття до КК України є необґрунтованим.

Крім того, слід зазначити, що є дещо спірним розміщення ст. 126¹ у розділі II КК України. Так, якщо фізичне і психологічне насильство дійсно спричиняють шкоду переважно життю та/або здоров'ю особи, тобто є безпосереднім об'єктом злочину, то у випадку скоєння економічного домашнього насильства безпосереднім об'єктом можуть виступати право власності, честь, воля, гідність особи, її громадянські права (наприклад, право на освіту, працю, недоторканність житла, підприємницьку діяльність тощо).

Тим не менше вже з 11 січня 2019 року правоохоронні органи стикнуться з питанням: які саме діяння можна кваліфікувати як домашнє економічне насильство і як уникнути конкуренції кримінально правових норм.

Економічне насильство здатне проявлятися в різних формах: позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші (аж до копійки), відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню і працездатності, примус члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу, відмова члена сім'ї працювати й робити рівнозначний внесок у добробут родини тощо [6, с. 16].

Так, виникає питання, що треба розуміти під систематичним умисним позбавленням житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів скоєним щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Адже цілком можна уявити ситуації, коли жінка систематично не пускає до житла агресивно налаштованого чоловіка в стані алкогольного сп'яніння, щоб уникнути фізичного домашнього насильства з його

боку. Якщо такі дії призведуть, наприклад, до психологічних страждань або погіршать якість життя потерпілої особи, то чи будуть вони кваліфікуватися за ст. 126¹ КК України чи будуть розглядатися як необхідна оборона/крайня необхідність? А так само, чи можна розглядати систематичне наполягання дружини на тому, щоби чоловік допомагав із хатньою роботою (або влаштувався на роботу) як примушування до праці.

Як економічне насильство також можна розглядати надмірний контроль за грошовими і фінансовими витратами, умисне знищення майна/ пошкодження особистого майну тощо. І з цього приводу слід зазначити, що виникне конкуренція кримінально-правових норм, а саме ст. 126¹ та деяких статей передбачених у розділі VI КК України (наприклад, ст. ст. 185-187, 189-192, 194-195 КК).

На цю проблему також звертає увагу В. Чайка, який зазначає, що аналіз чинних кримінально-правових приписів свідчить, що в КК України передбачені злочини, що прямо пов'язані з економічним домашнім насильством: експлуатація дітей (ст. 150 КК України); використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України); зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України) [7, с. 105].

Отже, вважаємо, що закріплення намірів держави здійснювати заходи з протидії та запобігання домашньому насильству на законодавчому рівні є важливим і необхідним кроком, який цілком відповідає вимогам та поглядам міжнародної спільноти.

Водночас, на нашу думку, приймаючи зміни до КК України законодавець керувався здебільшого політичними і формальними міркуваннями, у той час, коли до таких змін треба було підійти більш виважено. Так, пропонується редакція ст. 126¹ КК України ставить більше запитань, ніж дає відповідей і в майбутньому створить чимало непорозумінь щодо кваліфікації злочинів. Так, з огляду на те, що один склад злочину охоплює три види насильства (у т.ч. економічне) недоречно його

розміщення у розділі II КК України. Тому, можливо, доречніше було б або доповнити КК України новими окремими складами злочинів або доповнити наявні статті КК України кваліфікуючими ознаками (наприклад, ст. 166).

Крім того, недосконалим вважаємо самі визначення домашнього та економічного насильства, зокрема для потреб кримінального права. Вважаємо, що у визначеннях зазначених діянь бракує ознаки протиправності.

Література

1. Фішер Г. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) : довідник для членів парламенту. Київ : Видавництво «К.І.С.», 2013. 108 с.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення : 28.11.2018).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення : 28.11.2018).
4. Конвенция Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. URL : <https://rm.coe.int/168046253f> (дата звернення : 28.11.2018).
5. Довгань-Бочкова Н. Домашнє насильство : аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2018. Випуск 66. С. 187–197.
6. Проценко Т.О., Логвиненко О.І., Багаденко І.П. Запобігання насильству в сім'ї : метод. посібн. для працівників міліції. Київ : Тютюкин, 2011. 91 с.
7. Чайка В. В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56) квітень. С. 104-107.

References

1. Fisher, H. (2013), *Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylystvu stosovno zhinok i domashnomu nasylystvu ta borotbu z tsymy yavyschamy (Stambulska konventsiiia) : dovidnyk dlia chleniv parlamentu* [Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) : directory for members of Parliament], Vydavnytstvo «K.I.S.», Kyiv, Ukraine.
2. «On Preventing and Combating Domestic Violence» : the Law of Ukraine dated December 5, 2017 № 2229-VIII, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (access : 28.11.2018).
3. «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence» : the Law of Ukraine dated December 6, 2017 № 2227-VIII, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (access : 28.11.2018).
4. «Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence», available at : <https://rm.coe.int/168046253f> (access : 28.11.2018).

5. Dovhan-Bochkova, H. (2018), «Domestic violence : analysis of the objective side of the crime», *Visnyk of the Lviv university. Series Law*. Iss. 66. pp. 187–197.
6. Protsenko, T.O., Lohvynenko, O.I. and Bahadenko, I.P. (2011), *Zapobihannia nasylstvu v simi : metod. posibn. dlia pratsivnykiv militsii* [Prevention of domestic violence : a methodological manual for police officers], Tiutiukin, Kyiv, Ukraine.
7. Chaika, B.B., (2018), «Social conditionality of criminalization of domestic violence», *Young Scientist*, no 4 (56) April, pp. 104-107.

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.985:343.343.3

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-13>

Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами)

Ларкін М.О.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
malark777@ukr.net*

Ключові слова:

*криміналістична
характеристика,
хуліганство,
уболівальник.*

*злочин,
футбол,*

Стаття присвячена дослідженню структури криміналістичної характеристики хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами). Підкреслюється груповий характер хуліганства. Як центральний елемент криміналістичної характеристики розглядається особа футбольного хулігана. Наголошується на практичній значимості запропонованої криміналістичної характеристики хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами).

*Надійшло до редколегії:
14.12.2018*

Прийнято до друку: 11.02.2019

Criminalistic characteristic of hooliganism that committed by football fans

Larkin M.A.

*Zaporizhzhia National University, str. Zhukovskoho, 66, Zaporizhzhia, Ukraine
malark777@ukr.net*

Key words:

*criminalistics characteristics,
crime, hooliganism, football,
football fan.*

The article is dedicated to the study of the structure of criminalistics characteristics of hooliganism that committed by football fans. Emphasizes the group's character of hooliganism. The main elements of the forensic characteristics of these crimes should include: the identity of the offender, the motive of the criminal offense, the method of committing the crime, the trace picture, the identity of the victim, the situation of the crime. As a central element of criminalistics characteristics, a football hooligan person is considered. The process of determining the criminalistics essence of the «football fan's person» must be made through two planes: 1) a group, association, a fan club, to which the football fan belongs, and 2) his physiological and mental qualities. The closest connection between the offender's personality and the other element of criminalistics characteristics is the motive of the attack. There may be a combination (two or more motives) of the involvement of hooligan football fans. Such additional motives are most often: hatred, revenge, desire to get «sharp impressions», etc. Typical ways of committing hooliganism to footballers are: 1) formation (as the founder of rival teams, police, and others who have nothing to do with football

confrontation, for example, passers-by); 2) obscene pictures on the walls of houses, etc.; 3) the use of violence against the persons mentioned above.

The trace picture of football hooliganism consists of traces of any hooligan actions, and traces that distinguish the identity of a football fan (inscriptions, parts of clothes - stripes, neo-Nazism and / or hateful statements about fans of another football team, etc.). Victims can be recognized as individuals and legal entities. About 80% of cases of football hooliganism were recorded in cities of region significance. This includes Kiev, Kharkiv, Dnipro, Donetsk (until 2014), Odessa and Lviv.

The places where football fans can play hooligan acts can be: 1) places to collect before a football match (yards of apartment buildings near the stadium, parks, public transport stops); 2) public transport directly; 3) the territory adjacent to the stadium; 4) the football stadium itself; 5) place of collection after a football match (public places, cafes, pubs, etc.).

The hooligan actions of football fans can be divided into such that committing to the beginning of the football match, during its conduct and after its completion.

The means of committing hooliganism may be cold arms and firearms; explosive devices; various sharp and dull solid objects, cartridges with paint; objects that were «on hand» (for example, plastic chairs at the stadium). Specific traces on the gun may indicate that it belongs to fans of a certain football club.

Футбол ХХІ століття, перестаючи бути просто спортивно-видовищним заходом, перетворюється на певне світоглядне сприйняття, можливо навіть «ідеологію буття», якою захоплюються мільйони людей по всьому світу, й Україна не є виключенням. Індустрія футболу є складною та багатогранною. Проте її невід'ємною частиною є найвідданіші прихильники «гри мільйонів» – футбольні уболівальники (фани).

Реалії сьогодення свідчать, що досить часто підтримка улюбленого футбольного клубу, збірної команди країни з футболу супроводжується вчиненням злочинів, зокрема й хуліганства.

Не можна не погодитися з тим, що непоодинокі випадки хуліганських проявів не лише завдають фізичної та матеріальної шкоди конкретним громадянам та установам, а й суттєво впливають на імідж України як держави, здатної забезпечити безпеку та правопорядок на футбольних матчах, створюють враження неможливості нашого суспільства запобігти насильству

на футболі, зменшують упевненість громадян у можливостях правоохоронних органів забезпечити їх життєдіяльність тощо [1, с. 6]. Отже, вкрай актуальним постає питання розробки методики розслідування хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами). Розпочати ж цей процес варто з дослідження криміналістичної характеристики вказаних злочинів, адже, як справедливо зазначає О.О. Бессонов, «за своєю суттю криміналістична характеристика злочинів – це «дзеркало» криміналістичної сутності злочинів певного виду в узагальненому (типізованому) вигляді» [2, с. 32]. Вона є інформаційною основою будь-якої криміналістичної методики. При цьому слід підтримати М.П. Шруба, який наголошує, що «криміналістична характеристика злочинів є ймовірнісною моделлю події, яка може слугувати основою для ймовірнісних умовиводів – слідчих версій. Криміналістична характеристика злочинів при цьому відіграє роль своєрідної матриці: вона «накладається» на конкретний випадок і дозволяє побудувати вірогідну модель.

Саме в цьому і полягає її практичне значення, яке не слід перебільшувати, оскільки знання, що містяться в криміналістичній характеристиці злочину, мають не достовірний, а ймовірнісний характер. Однак на початковому етапі розслідування будь-яке істинне знання, навіть ймовірне, має високу ціну, оскільки дозволяє слідчому знизити інформаційну невизначеність» [3, с. 12].

Фундаторами теорії криміналістичної характеристики злочинів можна назвати таких вчених, як О.О. Бессонов, Р.С. Белкін, Л.Г. Відонов, Г.А. Густов, В.Я. Драпкін, А.В. Дулов, В.Ф. Єрмолович, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, П.І. Люблинський, А.Ф. Облаков, В.О. Образцов, Л.О. Сергєєв, М.П. Яблоков та ін.

Мета статті – визначення та аналіз елементів криміналістичної характеристики хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами).

Говорячи про хуліганство, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами) як різновид хуліганських дій, доцільно відзначити особливу структуру криміналістичної характеристики зазначеного виду злочинних посягань. Це викликано груповим характером вчинення футбольного хуліганства та специфікою особи злочинця. До речі остання виступає центральним, системоутворюючим елементом криміналістичної характеристики.

Процес визначення криміналістичної сутності **«особи футбольного уболівальника»** має бути здійснений крізь дві площини: 1) групу, об'єднання, фан-клуб, до яких належить уболівальник та 2) його фізіологічні та психічні якості.

Сучасні фанатські утворення можуть мати офіційний статус (наприклад, як громадська організація), налічувати до декількох десятків тисяч учасників, бути чітко структурованими, мати як одного, так і декількох лідерів. Досить часто членами футбольних рухів

стають особи, що пропагують расову, національну, політичну, релігійну ненависть, яка проявляється при вчиненні хуліганства під час проведення спортивних матчів. Разом із тим більшість європейських футбольних хуліганів (українські не виняток) тією чи іншою мірою є прихильниками ідеології неофашизму. Щоправда, сьогодні в Україні, на відміну від Росії, скінхедів стає дедалі менше й вони розчиняються у футбольних тусовках [1, с. 15].

Щодо особистості футбольного хулігана, то зазвичай це особи чоловічої статі віком від 14 до 35 років, не одружені, мають середню освіту, іноді вищу та є членами офіційного або неформального фан-клубу. Непоодинокі випадки, коли зазначені особи мають розлади психіки, можна навіть казати про «дефекти психічного самовладання» [4, с. 49], які, проте, не виключають осудність. Зазвичай вчиненню хуліганських дій, зокрема перед футбольним матчем, передус розпиття спиртних напоїв.

Найбільш тісний зв'язок особа злочинця має з іншим елементом криміналістичної характеристики – **мотивом посягання**, адже, крім обов'язкового мотиву явної неповаги до суспільства, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України [5], може існувати сукупність (два і більше мотивів) вчинення хуліганства футбольними уболівальниками. Такими додатковими мотивами найчастіше стають: ненависть, помста, бажання отримати «гострі враження» тощо.

Іншим обов'язковим елементом заявленої криміналістичної характеристики звісно є **спосіб вчинення хуліганства**. Зазвичай способу вчинення футбольного хуліганства не притаманна підготовка. Однак, якщо протистояння між футбольними клубами є «принциповим» (наприклад, «дербі»), то може відбуватися підготовка до різного роду насильницьких дій, які охоплюються складом злочину «хуліганство», або ж виходять за його межі. Щодо ж приховування своїх дій, то

ця складова способу вчинення хуліганства взагалі відсутня, адже дії фанів завжди мають демонстративний характер.

Типовими способами вчинення хуліганства футболістами є: 1) образи (як стосовно уболівальників команди-суперника, поліцейських, так і інших осіб, які не мають жодного відношення до футбольного протистояння, наприклад, перехожих); 2) нецензурні написи на стінах будинків та ін.; 3) застосування насильства щодо осіб зазначених вище.

Слідова картина футбольного хуліганства складається із слідів, що притаманні будь-яким хуліганським діям, та слідів, що виокремлюють особу футбольного уболівальника (написи, частини одягу – нашивки, неонацистські та/або ненависницькі висловлювання щодо фанів іншої футбольної команди тощо).

Потерпілими від хуліганських дій футбольних фанів, відповідно до ч.1 ст. 55 КПК України, може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [6]. Так, до потерпілих-фізичних осіб слід віднести уболівальників команди-суперника, співробітників поліції, волонтерів, представників адміністрації футбольного стадіону, перехожих, мешканців прилеглих до футбольної арени будинків тощо. Крім того, знищеними, підпаленими можуть бути автомобілі, залишені біля стадіону.

Майнової шкоди може бути завдано магазинам, компаніям, організаціям, установам, які знаходяться поруч із місцем проведення футбольного матчу (це розбиття стекол, підпал) або ж, на шляху руху колони уболівальників, громадському транспорту.

Обстановка хуліганства, що вчиняється футболістами уболівальниками (фанами), належить до не менш значущого елемента

криміналістичної характеристики, ніж усі інші. Так, близько 80 % випадків футбольного хуліганства було зафіксовано в містах обласного значення. Це зокрема: Київ, Харків, Дніпро, Донецьк (до 2014 р.), Одеса, Львів.

Місцями вчинення футболістами уболівальниками хуліганських дій можуть бути: 1) місця збору перед футбольним матчем (двори багатоквартирних будинків біля стадіону, парки, зупинки громадського транспорту); 2) безпосередньо громадський транспорт; 3) територія, прилегла до стадіону; 4) сам футбольний стадіон; 5) місця збору після футбольного матчу (громадські місця, кафе, паби тощо).

За часом вчинення хуліганські дії футбольних фанів можна розділити на такі, що вчиненні до початку футбольного матчу, під час його проведення та після його закінчення.

Знаряддям вчинення хуліганства може виступати холодна та вогнепальна зброя; вибухові пристрої; різні гострі та тупі тверді предмети, балончики з фарбою; предмети, що опинилися «під рукою» (наприклад, пластикові стільці на стадіоні). Специфічні сліди на знарядді можуть свідчити про те, що воно належить фанам певного футбольного клубу.

Слід підкреслити, що однією з особливостей хуліганства, яке вчиняється футболістами уболівальниками (фанами), є те, що воно може «виростати» з адміністративного делікту – дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП) [7] та переростати в злочини екстремістського характеру, зокрема злочини, скоювані на ґрунті ненависті.

Звісно, запропонована криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футболістами уболівальниками (фанами), не є сталою та підлягає уточненню, деталізації. Проте вона може слугувати інформаційною основою відповідної криміналістичної методики і покликана сприяти алгоритмізації роботи слідчого, особливо на початковому етапі розслідування.

Література

1. Запобігання протиправній поведінці футбольних уболівальників : практичний посібник / В. С. Березняк та ін. ; за заг. ред. О. В. Негодченка. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 184 с.
2. Бессонов А. А. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании криминалистической характеристики преступлений : монография. М. : Юрлитинформ, 2016. 256 с.
3. Криминалистическая методика : учебное пособие : в 2 ч. / М. П. Шруб и др. Минск : Академия МВД, 2018. Ч.1. 295 с.
4. Михайлова Н.В. Структура личности преступника – члена неформальной молодежной группы насильственной направленности. *Духовная ситуация времени. Россия XXI век.* 2015. №2. С. 48-51.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст.131.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-21) : Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки (Верховна Рада УРСР).

References

1. Bereznyak, V. S. (2010), *Zapobigannya protypravnij povedinci futbolnyx ubolivalnykiv : praktychnyj posibnyk* [Preventing the unlawful behavior of football fans : the practical guide], Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, Dnipro, Ukraine.
2. Bessonov, A. A. (2016), *Osnovyi kriminalisticheskogo ucheniya ob issledovanii i ispolzovanii kriminalisticheskoy harakteristiki prestupleniy : monografiya* [Fundamentals of criminalistics investigation surveys and using criminalistics characteristics of crimes], Yurlitinform, Moskow, Russia.
3. Shrub, M. P. (2018), *Kriminalisticheskaya metodika : uchebnoe posobie : part 1* [The criminalistics methodology : textbook], Akademiya MVD, Minsk, Byelorussia.
4. Mihaylova, N. V. (2015), “The personality structure of a criminal member of an informal violent youth group”, *Duhovnaya situatsiya vremeni. Rossiya XXI vek*, no. 2, pp. 48-51.
5. (2001), “Criminal Code of Ukraine” : Law of Ukraine on 05.04.2001 № 2341-III, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 25-26, art. 131.
6. (2013), “Criminal Procedure Code of Ukraine” : Law of Ukraine on 13.04.2012 № 4651-VI, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 11-12, no. 13 art. 88.
7. (1984), “Code of Ukraine on Administrative Offenses”(statti 1-212-21) : Law on 07.12.1984 № 8073-X, Verkhovna Rada Ukrayinskoyi Radyanskoyi Socialistychnoyi Respubliky (Verkhovna Rada URSR).

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Барікова Анна Анатоліївна – к.ю.н., головний спеціаліст відділу аналізу судової статистики судів адміністративної юрисдикції правового управління (І) департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду

Бевз Світлана Іванівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Калниш Дмитро Олегович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Коломоєць Тетяна Олександрівна – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

Курінний Євген Володимирович – д.ю.н., професор, професор кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Кушнір Сергій Миколайович – д.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету, проректор з АГР Запорізького національного університету

Ларкін Михайло Олександрович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету

Плутницька Катерина Миколаївна – к.ю.н., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету

Рябовол Лілія Тарасівна – д.пед.н., професор, професор кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Сукманова Олена Валеріївна – к.ю.н., докторант Науково-дослідного інституту публічного права

Тимченко Лілія Михайлівна – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Титаренко Марина Володимирівна – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Шарая Анна Анатоліївна – к.ю.н., докторант, доцент кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Шевченко Михайло Вікторович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

УДК.....

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядковій сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядковій і вирівнюється посередині. Потім указують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*, адресу електронної пошти всіх або одного автора. Далі розташовуються анотації українською (3-5 речень) та англійською (1,5 сторінки) і ключові слова (також двома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті [1, с. 1]. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ 8302:2015 “інформація та документація. Бібліографічні посилання. Загальні положення та правила складання”. З наступного абзацу подається перелік літературних джерел латиницею (транслітерація) з підзаголовком REFERENCES, який вирівнюється по центру.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції.

Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – Лютиков Павло Сергійович – (061) 228-75-28

Відповідальний секретар – Шиванова Марина Григорівна – (061) 228-75-26

Електронна пошта: law_faculty_znu@ukr.net

Офіційний сайт: law.journalsofznu.zp.ua

Місце знаходження редакційної ради юридичного факультету: пр. Соборний, 74, V корпус, к. 101

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 4, 2018

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 20.03.2014. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Таймс”.

Умовн.-друк. арк. 28,60

Замовлення № 66 Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2952 від 30.08.2007 р.